

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Yeni Türk Edebiyatı
Anabilim Dalı

PEYAMİ SAFA'NIN ROMANLARINDA
MİLLİ MÜCADELE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

ORHAN SÖYLEMEZ

11401

Yöneten

PROF. DR. İNCİ ENGİNÜN

İSTANBUL - 1986

İ Ç İ N D E K İ L E R

I. BÖLÜM

ÖNSÖZ.	I-II
PEYAMİ SAFA, HAYATI ve ROMAN GÖRÜŞÜ.	1-9

II. BÖLÜM

SÜNGÜLERİN GÖLGESİNDE	10-19
MAHŞER	20-45
SÖZDE KIZLAR	46-55
BİR AKŞAMDI	56-72
BİZ İNSANLAR	73-87

III. BÖLÜM

SONUÇ	88-95
BİBLİYOGRAFYA	96

IV. BÖLÜM

METİN (SÜNGÜLERİN GÖLGESİNDE)	1-47
---	------

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖNSÖZ

Millî Mücadele, Türk edebiyatına geniş bir şekilde yansımış ve bu konu etrafında çok sayıda edebî eser yazılmıştır. Bu eserlerden bir kısmı Millî Mücadele yıllarında, bir kısmı ise daha sonra ortaya konulmuştur.

Ruh tahlilcisi olarak tanınan Peyami Safa, eserlerinde, savaşın toplum düzeni ve insan ahlâkı üzerindeki yıkıcı tesirlerini işler. Biz tezimizde, Birinci Dünya Savaşı sonrası ve Millî Mücadele dönemlerini işleyen Peyami Safa'nın sadece Millî Mücadele'yi konu alan romanlarını tahlil ettik. Ayrıca, Türk tarihinde bir efsane olan Çanakkale Savaşı'nın cephe ve cephe gerisi olarak çok canlı bir şekilde aksettiği Mahşer romanını da Millî Mücadele'ye zemin hazırlaması bakımından tezimize aldık.

Tezimiz dört bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde, hayatını teferruatlı olarak pek çok kaynakta bulabileceğimiz Peyami Safa'nın kısa bir biyografisini verdik. Matbu eserlerinin tam listesini Yeni Yayınlar dergisinin Aralık 1961 sayısında (s.257-265) bulmak mümkündür. Bu yüzden ayrıca eserlerini belirtmedik. Yine bu bölümde yazarın, romancılığı üzerine söylenen bir kaç söz ile roman hakkındaki kendi görüşlerine yer verdik.

İkinci bölüm, romanların Millî Mücadele açısından tahlilini ihtiva eder. Peyami Safa imzalı romanlardan Süngülerin Gölgesinde, Mahşer, Sözde Kızlar, Bir Akşamdı, Biz İnsanlar'ı tahlil ettik. Bu tahlillerimizde olayları aslî şahıs etrafında toplayarak, zamanın akışı içinde şahıslardaki değişmeleri göstermeye çalıştık. Ayrıca zaman ve mekâna da dikkati çektik, fakat bir üslûp yazarı olan Peyami Safa'nın başlıbaşına bir araştırma konusu olabilecek kadar derin olan üslûbu bahsine girmedik.

Üçüncü bölümde, yeni Türk devletinin temel prensipleri olan Atatürk İnkılâblarına zemin hazırlayan fikir akım-

larını izah ettiği Türk İnkılâbına Bakışlar adlı eserini kısaca tanıttık. Ayrıca Peyami Safa'nın bir seri teşkil eden Millî Mücadele komutanları hakkında yazdığı biyografik kitapçıklardan da bahsettik. Bu bölümün ağırlığını ise, ikinci bölümde tek tek tahlil ettiğimiz romanların bir bütün halinde değerlendirilmesi teşkil eder. Bu bölümün sonunda da savşın, fert ve cemiyet üzerindeki tesirlerini maddeler halinde gösterdik.

Dördüncü bölümde ise, tezimizin hareket noktası olan Süngülerin Gölgesinde adlı romanını yeni harflere çevirdik. Peyami Safa'nın pek tanınmamış olan bu eserinde Millî Mücadele ile ilgili unsurlar, diğer romanlarına göre fazladır. Ayrıca diğer romanlarında ağırlığı cephe gerisi teşkil ettiği halde, bu romanda cephe ön plana çıkar. Daha evvel yeni harflere çevrilmediği için, bu eserin metnini aynen tezimize almayı uygun bulduk.

Tezimizin hazırlanması sırasında, özellikle adı geçen romanı yeni harflere aktarırken karşılaştığım zorlukları çözmemde yardımcı olan Yard. Doç. Dr. Sema UĞURCAN'a ve konumuzun tesbitinden, çalışmamızın sonuna kadar büyük bir sabır ve titizlikle yol gösteren Hocam Prof. Dr. İnci ENGİNÜN'e teşekkür ederim.

Orhan SÖYLEMEZ

GİRİŞ

PEYAMİ SAFA, HAYATI VE ROMAN GÖRÜŞÜ

Edebiyatla ilgisi Birinci Dünya Savaşı yıllarında başlayan ve daha çok şahsî gayretiyle öğrendiği Batı Kültürünü zekâ ve kabiliyeti ile birleştiren Peyami Safa, edebiyatımızın en çok eser veren sanatkârlarından biridir.

Eserlerinde, bilhassa harp sonrası meydana gelen sosyal buhranları ve kültür çatışmalarını konu olarak işleyen Peyami Safa, sosyal bünyede ortaya çıkan değişiklikleri çarpıcı bir şekilde vermeye çalışır. Felsefe ve psikoloji bilgisi, eserlerindeki ruh tahlillerinde kendini açık bir şekilde belli eder.

Gazeteci olması ve değişen çeşitli tesirlere maruz kalması, onun, eserlerinde, daha doğrusu günlük gazete yazılarında zaman zaman tutarsızlıklara ve tezatlara düşmesine sebep olmuşsa da kaleminin gücü onu usta bir polemik yazarı yapmıştır.

İstanbul'da 1899 yılında doğan Peyami Safa, İstibdat döneminde Sivas'a sürgüne gönderilen şâir İsmail Safa'nın oğludur. Dedesi ise mektupçu iken Hicaz'da vefat etmiş olan Trabzon'lu şâir Mehmet Behçet Efendi'dir. Annesi Bedia Hanım, İsmail Hakkı Bey'in kızıdır.

24 Mart 1901'de Sivas'ta sürgünde bulunan babasının ölmesiyle henüz iki yaşlarında iken yetim kalmıştır. Babasız büyümenin bütün acılarını çektiği gibi sekiz dokuz yaşlarında iken sağ kolunda beliren ciddi bir rahatsızlığın

uzvî ve ruhî buhranını da on yedi yaşına kadar dokuz yıl müddetle yaşamıştır. Doktoru, kolunun kesilmesine karar vermiş; fakat uzun süren bir tedavi neticesinde bu korkunç tehlikeyi atlattır.

Bütün bu şartlar altında Menba'ül- irfan mektebinde okuyan Peyami Safa, on üç, on dört yaşlarına geldiği zaman artık kendi hayatını kazanmak ve kendini yetiştirmek azminde bulunarak Beylerbeyi'nde özel bir okulda öğretmenlik yapar ve bir taraftan da yine kendi gayretiyle Fransızca öğrenir. 1914-18 Birinci Dünya Harbi yıllarında buradaki öğretmenliğini sürdüren Peyami Safa, harbin bitmesinden sonra ağabeyi İlhami Safa'nın isteğine uyarak öğretmenlikten istifa eder.

" Oldukça hareketli ve bohem bir hayattan sonra, evine ve çocuğuna bağlı, sanatkâr, Fransızca'dan bir kaç roman çevirmiş, hikâyeler yazmış, güzel piyano çalan, hü-lâsa kültürlü bir kadın olan " (1) Nebahat Hanım'la evlenir. Oğluna "Merve" ismini veren Peyami Safa, babası İsmail Safa'nın yarım bıraktığı vazifeyi tamamlar. "Mübarek topraklarımızdaki iki dağdan -Safa ile Merve'den- ilkinin adını babası ona vermiş o da oğlunun dünyaya gelmesiyle öteki dağın adı olan Merve'yi ona vererek silsileyi tamamlamış oldu." (2)

Gazetecilik hayatına ağabeyi İlhami Safa ile çıkardıkları " 20. Asır " adlı akşam gazetesinde makaleler yazarak başladı. 1921'de " Son Telgraf " gazetesinde, 1922-27 yılları arasında da " Tercüman-ı Hakikat " gazetesinde yazar, mütercim ve yazı işleri müdürü olarak çalışan Peyami Safa, daha sonra bir müddet çalıştığı " Tasvir-i Efkâr "ı bırakarak 1940 yılına kadar " Cumhuriyet " gazetesinde günlük fıkra ve makalelerinin yanısıra romanlarını da tefrika

(1) Vecdi Bürün, Peyami Safa ile 25 Yıl, İst.1978
s.50

(2) Vecdi Bürün, a.g.e., s.44

etti. Bir buçuk yıl kadar neşriyatını devam ettirebildiği " Hafta " dergisini çıkarmadan evvel kısa bir süre de "Tan" gazetesinde çalıştı.

Matbuata girdikten sonra imzasız ve " Server Bedi " müstearıyla yazdıkları ile birlikte kendi imzasını taşıyan makale ve fıkralarını da neşretti.

Nihayet, " Son Havadis " gazetesinde fıkra yazarlığı yaptığı sırada Erzincan'da yedek subaylığını yapmakta olan oğlu " Merve "yi kaybetti. Zâten zayıf olan vücudu daha da sarsıldı. Bu büyük acıya dayanamayan Peyami Safa, 15 Haziran 1961 tarihinde İstanbul'da öldü.

Makalelerinde, fıkralarında kültürünün derinliğine şahit olduğumuz, bütün eserlerinde yaratıcılığının açık tecessüsünü gördüğümüz Peyami Safa, edebiyat tarihimizdeki mevkiine geniş ruh tahlillerini ihtiva eden ve bilhassa Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele devri insanlarındaki umumî tereddüdü tasvir eden veyahut kendisinin bizzat yaşamış olduğu hayat safhalarını canlandıran romanları ile yükselmiştir.

Peyami Safa, savaş yıllarında yaşayan insanlardaki doğu ve batı ihtilâfının dramını, insanca yaşayıp sıkıntı çekmekle alçakça yaşayıp sefâ sürmek arasındaki gidip gelmeleri, yaşamakla ölmek arasındaki kararsızlığı, yaşamak ihtirası ile ölüm iştihakı arasındaki karamsarlığı, ruhunun arzuları ile cisminin istekleri arasında bocalamayı, hülâsa büyük harpten sonra sosyal şartlar sebebiyle ruhlarda hâsıl olan tereddütleri romanlarında işlemiştir.

Peyami Safa hakkında söylenenler müstakil bir araştırma malzemesidir. Bunlar sadece edebî eserleri üzerinde değil, yaşadığı yoğun gazetecilik hayatı ve polemiklerinin bir sonucu olarak şahsıyla da ilgilidir.

Tezimizin bu bölümünde yazarın sadece edebî şahsiyetiyle ilgili değerlendirmeleri, onun edebiyat görüşle-

rini ve Millî Mücadele ile ilgili unsurları aldık.

Eserleri hakkında pek çok değerlendirmeler yapılan Peyami Safa, roman türünde yazdıklarında mükemmele ulaşmaya kadar kaleminin geçirdiği merhaleleri şöyle anlatır: " Benim kitapların üç merhale geçirmiştir: " Sözde Kızlar, Mahşer ve Canan çocukluk kitaplarıdır. Bunlar yirmi yaşımın etrafında doğmuşlardır. Hepsini, bilhassa Canan'ı ele alınmayacak kadar kusurlu bulurum. İkinci devre kitaplarım: " Şimşek, Bir Akşamı'dır. Bunlarda teknikten ziyade insan ruhuna ait endişeler itibarıyla bir fark görülür. Vak'a ile beraber sâiklere nüfûz etmek ihtiyacı da artıyor. Üçüncü devre kitaplarım: " Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Fatih-Harbiye, Bir Tereddüdün Romanı "dır. Bunlarda çalışma hedefime daha çok yaklaştığımı sanıyorum; fakat kusurlarımı farkettikçe her eserimin bana verdiği büyük utançtan kurtulamıyorum." (1)

Peyami Safa, yeni bir eserindeki uslûp ve cümle değişikliği hakkında sorulan bir soruya da şöyle cevap verir: " Zannediyorum ki benim her romanımda ötekilere nisbetle böyle bir başkalık ve ayrılık vardır. Çünkü her birinde kendi kendimi aşmak ve çok aradığım bir " mükemmele " ulaşmak istedim." (2)

İlk romanlarından itibaren başlayan tahlillerindeki derinlik, Peyami Safa'nın " mükemmel "e ulaşma gayretinin mahsülüdür. Devamlı bir arayış içinde olan yazar, " Tek imkan içinde kalıplanmak ve kendi kendimi tekrarlamaktansa sayısız imkanları denemeye çalışmak benim yaratma huyumdur." (3) Yazarın ilk romanlarından olan " Sözde Kızlar "

(1) "Peyami Safa Diyor ki", Her Ay, c.1, sayı 1, s.120

(2) a.g.e., s.120

(3) a.g.e., s.121

ile kendisinin ikinci devreye ait gösterdiği, Bir Akşamı romanını mukayese ettiğimizde üslûp farkını hissederiz. Bir Akşamı'da cümleler kısadır. Bu kısa cümleler "ve" ile birbirlerine bağlanarak ifadeye bir kıvraklık kazandırmıştır. Peyami Safa, Şimşek romanındaki tahlilini "acemice" diye değerlendirir ve sonraki eserlerinde daha ciddî ve derin tahlillere girdiğini belirterek şöyle der: "... fakat Şimşek adındaki acemice ve sathî tahlil denemelerimden sonraki romanlarımda insan ruhunun güneşsiz, hatta yıldızsız taraflarına nüfûz etmek için sarfettiğim gayretlerin arttığını biliyorum." (1)

Roman sanatının, insanın iç macerasını birinci plâna alması gerektiğini belirten Peyami Safa, bir başka konuşmasında, romanında insana ve insanın iç dünyasına inmesinin sebebini şöyle açıklar: "... felsefe ile münasebeti olmayan hiç bir insan faaliyeti yoktur. Denebilir ki, âdeta insan felsefî birhayvandır." (2) Peyami Safa başka bir konuşmasında romanlarındaki insanları bir bütün olarak işlediğini belirtir; "... öyle sanıyorum ki, benim romanlarımda insanların fizik ve ruh hareketlerine bağlı davranışları bütün halindedir; birbirini tamamlarlar. Bir bakıma, dinamik bir ruh tahlili bahis mevzuudur." (3)

" Her romanımda kendi hayatımdan parçalar vardır " diyen Peyami Safa, romandaki yaşanmamış olan parçaları yaşamış olanlardan daha gerçekçi bulur ve "... çünkü roman olağanı olmuş göstermek sanattır. Yoksa hatıratan farklı olmazdı. Biri yaratma, öteki hatırlamadır " der.

(1) "Peyami Safa Diyor ki", Her Ay, c.1, sayı.1, s.121

(2) Selma Yazoğlu, "Edebiyatçılarımızla Konuşmalar", 20. Asır, c.7, nr.173, 8 Aralık 1955, s.5

(3) a.g.e., s.5

Peyami Safa'nın edebiyat görüşünü ve takip ettiği tahlil metodunu bizzat kendi yazılarında gördükten sonra sanatkâr hakkında söylenen ve dikkat çeken bazı yazıları, onun edebî kişiliğini ortaya koymasından bakımdan tezimize almayı uygun bulduk.

Refik Korkut Yiğitbaş, sanatkâr için şöyle diyor: "Peyami Safa, yoksulluklar ve felaketlerle karşılaşmış, kültürünü kendi çabalarıyla genişletmiş ve romanlarında, hikâyelerinde yaşantısının rengini belirtmeye çalışmıştır. Çocuk yaşından itibaren zorluklara karşı hayat mücadelesi sırasında ruh hallerini, romanlarındaki, hikâyelerindeki tiplere yansıtmış ve o tipleri tahlil ederken bir bakıma kendini tahlil etmiştir.

Hikâyelerinde ve romanlarında, mantıki örgüyü sağlam tuttu. Bütün gelişmeleri bu örgüye uygun yönlerle çevirdi. Genellikle, bir bunalım, yaklaşan bir facia, umutsuzluk, mutsuzluk, ama daima duyguluk romanlarının yapısını teşkil etti." (1)

Devrinin genç yazarlarından Nâdir Nâdi'nin Peyami Safa hakkındaki değerlendirmesi şöyledir: "-Mamafih ben-
ce Peyami'nin en büyük hususiyeti, fikir tuvaletini gününe göre başka başka aynalardan yapmasıdır." (2)

Fikret Adil ise aynı dergide Peyami Safa hakkındaki fikirlerini şöyle dile getiriyor: "Peyami, otodidaktların meziyet ve kusurlarına sahiptir. Fakat zaaflarına nazaran kuvvetleri fazla olduğu için noksanlarını sevimli göstermesini bilir ki, bu da onun lehine kaydedilecek bir noktadır. Güzel bir uslûbu vardır. Kendi sahasında kaldığı zamanlar, Peyami cidden zevkle okunan bir muharrirdir.

(1) R. Korkut Yiğitbaş, "Türk Edebiyatında Şâirler ve Yazarlar", Ank.1970, s.190

(2) "Peyami Safa Hakkında Ne Diyolarlar?", 7 Gün, c.16, nr.409, 6 Kanun-1 Sanı 1941, s.7

Sahasını aştığı zamanlar, kolay kavramanın verdiği bir cesaretle kolay ve nas halinde hükümler veriyor ve o zaman ister istemez tenakuzlara düşüyor." (1)

Refik Korkut Yiğitbaş, yazarın hayatı ile eserleri arasında ilgi kurmaya çalışırken, genç yazar Nêdir Nâdi, Peyami Safa'yı değişen fikirleri açısından ele almış ve yazarın bir başka cephesini aydınlatarak sanatkâra değişik bir açıdan bakmamızı temin etmiştir. Fikret Adil ise Peyami Safa'nın uslûbunu takdir ederken onun zevkle okunabilirliğini anlatmış ve edebiyat sahası dışında da yazabileceğini belirterek kültür zenginliğini ortaya koymuştur.

Şâir Mithat Cemal de aynı dergideki yazısında Peyami Safa'yı nesrin ustası olarak gösterir. "- O, bir tek cümleyi kırk elli şekilde ifade etmek sanatına ve günlük gazetelerde çıktığı halde her satır yazıyı sanat eseri yapmak sırrına sahiptir. Onun sanatındaki büyüğün hayranlıyım. Bir saat yazı yazmak için her gün altı, yedi saat okuyan bu sahici adam hakkında mütalâa söylerken sıkılıyorum." (2) diyen Mithat Cemal, o kadar çok yazı yazan Peyami Safa'nın ne kadar çok okuduğunu düşünmeye bizi sevkeder.

Prof.Dr. Faruk Kadri Timurtaş, Peyami Safa'yı bütün cepheleriyle ele alarak, onun bilinmesi gereken yönleriyle bir hülasesını yapmıştır." Peyami Safa, en büyük fıkra muharriri idi, iyi bir fikir adamı, yüksek değerde bir edebiyatçı ve büyük bir uslûbcu olan merhum, bu meziyet ve hasletleriyle Türk basınından çok mümtaz bir yer elde etmişti.(...) Geniş kültür ve ansiklopedik bilgi ile, sağlam bir edebiyatçılığın ve harikulâde bir Türkçe'nin mahsûlü olan " fıkra " nevinin şâheser örneklerini teşkil etmişlerdir." (3)

(1) a.g.mec., s.7

(2) a.g.mec., s.7

(3) Yücel Hacaloğlu, "Sevenlerinin Kalemile P.Safa" İst.1962, s.27.

Prof.Dr. F. K. Timurtaş'ın bu değerlendirmesi, bize yazarın edebiyatçılığını, basın hayatında fıkra yazarı olarak kazandığı mevki, mütefekkir kişiliğini, uslûbculuğunu ve meziyetlerini ortaya koymasından mühimdir.

Peyami Safa, Türk Edebiyatında Ahmet Mithat Efendi'den sonra en çok eser veren yazarlarımızdandır. Gerek edebiyat sahasında ve gerekse gazetecilik sahasında pek çok yazısı bulunan sanatkârın basılmış eserlerinin sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Geniş kültürü ve bilgisi kalemi için en güzel malzeme olmuştur. Bu kültürü ve bilgiyi değerlendiren ve işleyen Peyami Safa, geçim kaygısı ile yazdığı yazılarında " Server Bedi " müstearını kullanmış ve sebebini de şöyle izah etmiştir. " Server Bedi, benim müsveddemdir. Üstünde az düşündüğüm, az çalıştığım, mesuliyetten nefsim beraat kazandırmak için kullandığım bir maişet imzasıdır." (1)

Yazarın bu samimi itirafına dayanarak " Server Bedi " takma adını kullandığı roman ve hikâyelerinde sanat estetiği aramak yanlış olur kanaatindeyiz. Diğer taraftan Peyami Safa, sanat eseri vücuda getirmek amacıyla yazdığı romanlarında kendi imzasını kullanmıştır.

Peyami Safa'nın basılmış eserlerinin sayısı hakkında değişik ifadeler vardır. Yüz kırk civarında olduğunu tahmin ettiğimiz eserlerini, iki yüz hatta üç yüz olarak belirtenlere de tesadüf ettik.

Ölümünden bir hafta sonra Türker Acaroğlu, Milliyet gazetesinde " Merhum Peyami Safa'nın Eserleri " başlığı altında sanatkârın matbu' eserlerinin isimlerini vermiş; fakat son paragrafta " eski harflerle basılmış, bizim göremediğimiz veya haklarında bilgi edinemediğimiz bazı kitapları daha olabilir." (2) şeklinde bir ibare kullanmıştır.

(1) Her Ay dergisi, 1937, sayı:1, s.119-120

(2) Milliyet, sayı 3975, 22 Haziran 1961, s.4

Türk Ansiklopedisi, 28. cilt Safa, Peyami maddesinde, yazarın geçim kaygısıyla yazdığı ve " Cingöz Recai " takma adıyla çıkan polisiye romanlarının sayısının sekseni bulunduğunu söyler. Ayrıca ansiklopedi, eserlerinin genel sayısının yüz kırk civarında olduğunu da belirtir.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜNGÜLERİN GÖLGESİNDE (1)

1924 yılında Orhaniye Matbaasında eski harflerle neşredilen bu roman henüz yeni harflerle basılmamıştır. Eserin, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Seminer kitaplığında 1789 numara ile kayıtlı bir nüshası mevcuttur.

Cevdet Kudret (2) ve Sadiye Akay'ın (3) uzun hikâye diye vasıflandırdıkları bu eserde Peyami Safa, savaş sırasında cephe gerisinin cefasını çeken yalnız kalmış bir ailenin dramını anlatmıştır. Yazarın ilk tecrübelelerinden olan bu eserde şahıs kadrosu oldukça dardır. Bu dar kadro içinde, gelişen olaylar genç zâbit Şevket'in gözüyle anlatılmıştır.

Yunanlıların saldırısı sırasında öldüğü sanılan tabur kumandanı İhsan Bey'in vasiyeti üzerine İstanbul'a gelen genç zâbit ile tabur kumandanının karısı Behice arasında bir aşk başlar. İhsan Bey'in ölmüş olması ihtimali ve yasak bir ilişkiye giren iki gencin bulaşmış oldukları günahattan kurtulma çabasıyla çözüm aramaları neticesinde evlenmeye karar verirler. İhsan Bey'in sağ olduğu haberi her şeyi alt üst eder. Kocasını sağ olduğu için Behice ile evlenemeyecek olan Şevket, günahlarından daha çabuk sıyrılmak için cepheye tabur kumandanının yanına gider ve henüz başlamış olan Büyük Taarruz hazırlıkları sırasında İhsan Bey'in yanında köle gibi çalışır. Büyük Taarruz'un sonunda taburu ile birlikte süngü hücumuna giren İhsan Bey şehit olur. Süngü hücumu ile düşman denize dökülür. Sağ olarak kurtulan Şevket, İstanbul'a gelerek hem kocasını hem de kızını kaybeden Behice ile evlenir.

(1) Yeni harflere çevrilmiş metin kısmı tezin sonuna ilave edilmiştir.

(2) C.K. Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, (1910-23)

İst.1970

(3) S.A. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Ant.1973

İst.1973

Bu kısa özette de anlaşıldığı gibi olaylar üç kişinin etrafında gelişmektedir. Genç zâbit Şevket, olayları gören şahıstır ve her şey onun gözüyle anlatılmıştır. İstanbullu bu genç zâbit, Yunanlıların saldırısı sırasında yaralanmış, omuzundaki kurşun çıkarıldıktan sonra bir aylık izinle İstanbul'a gitmiştir. İzninin bitmesiyle tekrar cepheye dönmüş ve Büyük Taarruz'a katılmıştır.

Şevket'in gözüyle tasvir edilen harp meydanı ibret vericidir. Her taraf ebedî sükûta kavuşmuş asker cesedleriyle doludur. Yaralılar ise ancak Hilâl-i ahmer'in (Kızılay) imkanları nisbetinde kurtarılabilir. Millî Mücadele yıllarında fakir düşen Türk Milleti'nin yaralı askerlerine yardım edecek gücünün ne kadar azaldığını, mekanları anlatırken bahsedeceğimiz hastahanelerin durumunu incelerken daha açık ve acı bir şekilde göreceğiz.

Şevket, bayılmadan evvel cesedlerin arasında gördüğü bir yaralının yardımına koşar. Yaralı tabur kumandanı İhsan Bey, İstanbul'daki ailesini teselli ettirmesi için son bir arzuda bulunur.

Hastahanedeki taburcu olan Şevket, tabur kumandanının arzusunu yerine getirmek için onun evine gider. İhsan Bey'in küçük kızı Mübecceel'in genç zâbiti babası zannetmesi Şevket'i duygulandırır ve bu aldanışı " baba hasretinin gâfilâne tecellisi " olarak düşünürken gözünden iki damla yaş gelir.

Büyük bir maharetle kederli aileyi teselli eden Şevket ile İhsan Bey'in karısı Behice birbirlerine âşık olurlar. Önceleri pek hissedilmeyen bu duygu daha sonra alevlenir.

Hayatında hiç bir kadını sevmeyen ve kalbini hep küçük sevgilerle besleyen Şevket, kadınları suçlarken onların ya göründükleri gibi olmadıklarını ya da oldukları gibi görünmediklerini söyler. Fakat bütün bu şikayetlerine rağmen nazariyatçıların iddiaları aksine ebedî aşka inanır.

Karşılıklı aşk romanının kriz noktasını hazırlar ve iki genç, günah olduğunu bildikleri bir ilişkiye girerler. Şevket'in izni bitmeden bu günahı kurtulmak için evlenmeye karar verirlerse de İhsan Bey'in ba's ü bade'l-mevti yani öldükten sonra dirilmesi her şeyi altüst eder. Kadını düşünmeden sadece kendini kurtarmak isteyen Şevket, cepheye İhsan Bey'in yanına giderek hizmetinde çalışmaya başlar.

Peyami Safa, bu romandaki Şevket tipiyle toplumdaki faziletli kişileri canlandırmıştır. Her ne kadar emanete hıyanetlik etmiş gibi görünse de aslında Şevket, İstanbul'un karanlık köşelerinden birinde himayesiz kalmış tutunacak hiç bir dalı kalmamış bir aileyi koruması altına almak istemiştir. Saf ve temiz bir aşkla, sevgiyle onlara bağlanmış olan genç zâbitin sahipsiz ve korumasız bir kadını aldatma ve elde etme gibi kötü bir maksadı yoktur. Hatta kadında aradığı bütün özellikleri Behice'de bulan Şevket, gerçek aşkı, gerçek sevgiyi de tatmıştır.

Vazifesine sadâkati, yardım severliği ve içtenliği ile idealize edilmiş olduğunu gördüğümüz Şevket'in roman boyunca hiç bir olumsuz hareketini görmeyiz. Yaralı olduğu halde kendi yarasını unutup başka bir yaralının yardımına koşması, kendisine edilen vasiyeti bir emirmiş gibi yerine getirmesi, sevdiği kadını bırakıp tekrar cepheye koşması onun belli başlı özellikleridir. Yazar, Şevket'in İstanbul'da bulunduğu sırada kendi akrabası ile olan münasebetlerinden bahsetmez.

Bu romanda diğer bir şahsiyet de İhsan Bey'in karısı Behice Hanım'dır ve kadın, ismiyle tavsif edildiği gibi genç ve güzel birisidir.

Bir paşa kızı olan Behice, yirmi yaşındayken baba tahakkümünden kurtulmuş, akrabasından fakir bir genci sevmiş, beraber Avrupa'ya gitmiş, dört sene bütün servetini o gençle, orada yiyip bitirmiştir. O genci hâlâ sevdiğini

söyleyen Behice, bu israfına hiç de pişman değildir. Balkan Harbi'ne çağrılan sevgilisi âdi bir hastalıktan ölen Behice, nihayet hiç bir erkekten aşk beklemeden İhsan Bey'le evlenmiştir. Fakat bu evliliği de pek iyi gitmemiş; zira Behice'nin dediği gibi " vatani ailesinden daha çok seven İhsan Bey ", onları kaderleri ile başbaşa bırakıp Anadolu'ya geçmiş ve harekâta katılmıştır. Kocasından beklediği hiç bir alâkayı bulamayan Behice, " vatanımı kocamdan kiskanırdım " der. " Ana-kız altı senedir dul ve yetimdik" cümlesi bu evliliğin özetidir.

Kızı gibi sarışın; fakat azıcık daha solgun, dağınık mütecessis, uzun boylu, mavi gözlü Behice Hanım, yazara göre " İstanbul'un ücra yerlerine batmış mahallelerden birinin harabesinde bir tabur kumandanı tarafından düşürülmüş ve unutulmuş kıymetli bir cevher " dir. Yine yazara göre " Şevket onu bulmuş, yerden almış, güneşin bin in'ikâsını emen taşlarını sildikten sonra göğsünün içinde en muhafazalı yere, kalbine asmıştır."

Şevket'in güzel olarak değerlendirdiği Behice'yi yazar da şöyle anlatır: "...mavi gözlerinin beyazından kan zerrelere uçan, dudakları bir genç kız tazeliği ile canlanarak kızarmakta olan genç kadın."

Cepheye dönen Şevket, Behice'yi, onun bir râhibe sükûn ve tevekkülüyle durulmuş, tortusuz ve lekesiz, açık ve nağmeli sesini unutamaz. Amerika'ya bulan Kolomp gibi, insanlığın da bu tanınmamış varlığını keşfettiği için hem gurur, hem de mâlikiyet hakkını kazanır ve o kadının ismi yanında kendi adının anılmasını ister.

Yazar ve Şevket'in gözünden değişik açılardan tasvir edilen Behice, özellikle güzelliği, becerisi ve ciddiliği ile dikkat çekmektedir. Bütün bu özelliklerinin yanında Behice Hanım teselli kabul etmeyecek kadar da mağrur bir kadındır. Ayrıca konuşmasındaki talâkat, kültürünün pratikte şekillenmesidir. Kocasından ayrı kaldığı altı sene zar-

fında yalnızlığını kitap okumakla unutmuştur.

Şevket, İhsan Bey'e karısından bahsederken sanki onun hülasasını yapar: "...Bendeniz, şöyle bir lâmelif miktarı ailenizle temas ettim. Refikanız hanımefendi, çok muhterem, çok vakûr, çok ciddi bir kadın."

Peyami Safa'nın Behice Hanım ve kızı ile çizmeye çalıştığı aile tipi, savaş yıllarında sık sık tesadüf edilen ailelerden biridir. Bu gibi ailelerin çektikleri eziyet, cefa, sıkıntı hepsinin ortak yönleridir. Savaş, ailelerin erkeklerini cepheye çekmiş, genç kadın, çoluk çocuk himayesiz ve her türlü tehlikeye karşı savunmasız kalmışlardır. Behice de içinde buldukları vaziyeti şöyle özetler: "Zannetmeyiniz ki ben sizden bu akşam, kara haberi aldıktan sonra dul oldum. Zannetmiyiniz ki Mübeccel bu akşam yetim kaldı! Hayır! Hayır!. Biz ana-kız, altı seneden beri dul ve yetimdik, altı seneden beri ben, erkeksiz evlerin kadınları gibi, akşam ezanından sonra kapısını ümitsiz kilitleyerek, hiç kimse beklemeden odama kapanıyordum."

Behice, "...erkeksiz evlerin kadınları gibi " derken kendileri gibi pek çok ailenin erkeksiz kaldığını da açıkça belirtir. İşte bu durum, Millî Mücadele yıllarında aileyi maddî ve manevî sıkıntıya düşürüp ahlâk bozgununa sürükleyen en büyük sebeptir.

Behice gibi kültürlü, ciddî kadınlar ailelerini bu buhrandan kurtarabilmişlerdir. Şevket, bu ailenin içinde bulunduğu durumu öğrendikten sonra muhayyilesinde " böyle, binlerce asker ailesini " canlandırır. Yazar, Şevket'in bu ruh halini de şöyle anlatır: " Şevket, sokağa çıkınca, hıranla şişmiş gibi göğsünde hafif bir ağırlık hissetti ve ceketinin düğmelerini çözdü: " Böyle, binlerce asker aileleri, muhayyilesinde geçit resmi yapıyorlardı. Böyle, cephe arkasında kalarak, ateştekilerden fazla ıstırap çeken binlerce kadını, çocuğu düşündü." Daha evvel Behice'de gördüğümüz bu gerçekleri idrak, Şevket'te de vardır.

Bu romanın canlı tiplerinden birisi de tabur kumandanı İhsan Bey'dir. İlk olarak cephede yaralı hâli ile tasvir edilir: " Geniş omuzlu ve büyük başlı, asker ceketinin yakası, göğsü düğmeleri parçalanmış gibi sökülerek açılmış, kan içinde bir Erkân-ı Harp zâbiti idi." Yazarın, " öldüğü sanılan kişinin sonradan ortaya çıkması " yani ba's ü ba'd el-mevt motifini hazırlaması bakımından bu yaralı tasviri çok önemlidir. Yazar ileride bu temini daha da geliştirerek " ... Erkân-ı Harp zâbitinin canlı duran başı ansızın arkaya devrildi ve çenesi hemen sarktı, bir çokları gibi hareketkiz kaldı." şeklinde bir sahne hazırlamıştır. Bu iki parça da İhsan Bey'in öldüğüne okuyucuyu inandırması bakımından önemlidir.

Yazar, tabur kumandanını anlatırken en küçük teferuatına kadar inerek onun bütün özelliklerini saymıştır. Bu özellikleri şu şekilde tasnif edebiliriz:

- 1) Geniş omuzlu ve büyük başlı bir subay.
- 2) Sesinde iradî bir asker katıyyeti var.
- 3) Bozhöyük'te harbe girdiği için altı aydır evinden uzak kalmış.
- 4) Taarruzlardan çıkar çıkmaz ailesini durumdan haberdâr etmek için telgraf çekmeyi âdet hâline getirmiş.
- 5) Mefkûreci, imanlı, cesur bir asker.
- 6) Vatanını, vatanının müdafasını ailesinden çok seviyor.
- 7) Savaşmadan yaşamaktan nefret ediyor ve büyük bir ıstırap duyuyor.
- 8) Birinci İnönü'nde kazandığı büyük başarı askerler arasında bir darb-ı mesel oluyor.

Tesbit ettiğimiz bu özellikler İhsan Bey hakkında başkalarından öğrendiklerimizdir. Bunlardan başka bir de kendi kendini tahlil edişi vardır: " Bütün hayatımı ordu da geçirdiğim için kalbimi cephelerden birinde düşürdüğümü zannedersiniz. Hayır! Ağır top bataryalarımızın bir ta-

bur düşmanı yere serdiğini göz kırpmadan seyrederim; fakat bir çocuğun burnu kanamasına yüreğim dayanmaz. Böyle olduğu halde, ne dersin, âile hissini unutmuş gibiyim.

(...)

Ben anasının karnından asker elbisesi ile çıkmış bir herifim. Göbeğim sanki cephede kesilmiş, sanki pek iş-tihali bir şeymiş gibi harp etmeğe doyamıyorum. Ayıp değil â, bir mitralyöz sesini en güzel musıkîye tercih ederim. Cephede yediğim peksimetler, kuzu dolmasından fazla bana tatlı gelmiştir. Çadırlarla dolu bir harp meydanına bakmak tiyatro seyretmekten fazla hoşuma gider. Gökyüzünde bir düş-man tayyaresinin attığı fişenklerin aydınlığı, donanmada yakılan havaî fişenklerinden fazla beni eğlendirir. Kendimi methetmek için söylemiyorum; vallahi, nimet çarpsın, öm-ründe hiç bir gün harbe korku ile girmedim. Evelallah, vü-cudumda altı kurşun yeri var, bir tanesi de burnumu alıp götürdü; fakat yine ben, benim! "

Bunlar İhsan Bey'in samimi itiraflarıdır. Anadan doğma asker olan, harbe girmekten korkmayan ve harp etme-ğe doyamayan İhsan Bey, Şevket'in muhayyilesinde olduğu gibi bizde de efsanevî bir kahraman telâkkisi uyandırmak-tadır. Fakat kendisine kahraman denilmesine karşı çıkar. Ona göre " kañraman ", başkaları için fedâkarlık edendir. Halbuki İhsan Bey harbe fedâkarlık için değil zevk için girmektedir. " Ben, harbe girmezsem fedakârlık etmiş olur-um. (...) Muharebenin tiryakisiyim " der.

En güzel musıkîye bir mitralyöz sesini tercih eden İhsan Bey için güzel sanatlar, yani zevk veren güzellikler, harp meydanını seyretmek, tayyare ve top seslerini dinlemek-tir. Ayrıca harpten bahsetmek de İhsan Bey'i son derece ke-yiflendirir.

Karşı taarruza geçildiği zaman düşmana daha yakın olabilmek için fırka kumandanlığı teklifini reddeden İhsan Bey, emrindeki bir askerle süngü hücumuna girerek düşman-

la burun buruna gelmiştir. Başkomutandan gelen muvakkat ricat emrine dahi kızan İhsan Bey, ciddi bir asker olarak emirlere harfiyen riayet etmiş ve Sakarya'ya kadar çekilmiştir. Karşı hücum emri verildiği zaman önüne kattığı Yunanlıları İzmir yakınlarına kadar sürmüş; fakat Yunan'ın İzmir'de denize döküldüğünü göremeden şehit olmuştur.

Bu meşhur tabur kumandanının cenazesi başında ağlamayan kalmaz ve fırka kumandanı, onun şehit olduğu yerde bir mezar yaptırarak son vazifesini yerine getirir. Şehit olduğu haberini alan karısı da arkasından yedi "Yasin" okuyarak kocasına karşı son vazifesini yerine getirmiş olur.

Bu romanda en tabii olarak çizilen şahıs ise İhsan Bey'in kızıdır. On, on iki yaşlarında sarışın ve güzel bir kız olan Mübeccel, babasını tanımamış ve tanımaya da fırsatı olmamıştır. Babasının sadece subay olduğunu bilen Mübeccel, Şevket'i uniformalarından dolayı babası zanneder.

Eserin sonunda öldüğünü öğrendiğimiz Mübeccel'in nasıl öldüğüne dair hiç bir teferruat yoktur. Bu meçhul âkıbetten, onun hastalıklı olabileceği fikri hâsıl olmaktadır.

Yazar bu eserde Mübeccel tipi ile kendi çocukluğunu canlandırmıştır. Mübeccel'in kaderi ile kendi kaderi arasında benzer noktalar vardır. Bunlar, iki yaşında babasını kaybeden yazar gibi Mübeccel'in de babasının harbe gitmesi yüzünden yetim kalması ve her ikisinin de kötü hayat şartlarında himayesiz kalmalarıdır.

Romanda mekan olarak cephe yani Anadolu, cephe gerisi olarak da İstanbul vardır. Cephede bir milletin kurtuluş mücadelesi, cephe gerisinde ise himayesiz bir ailenin zor hayat şartlarıyla boğuşması yer alır.

Sakarya'ya kadar ilerlemiş olan düşman bütün yurdu işgal etme gayreti içindedir. İlerleyen düşman karşısında Türk birliklerinin geçici olarak geri çekilmeleri söz konu-

sudur. Daha sonra karşı bir hücumla geçen Türk askerleri önlere kattıkları düşman askerlerini Anadolu'dan söküp atmış ve İzmir'de denize dökmüştür. Bu büyük mücadele, asker, silah ve cephane bakımından kendisinden çok üstün olan düşman karşısında büyük kayıplar verilmesine rağmen Türk'ün zaferiyle neticelenmiştir.

Cephe gerisi İstanbul'da, yazarın dediği gibi bataklıkta bulunan himayesiz Türk ailesi ise namusuna ve iffetine hiç bir leke sürdürmeden ağır şartlar altında nefislerinden pek çok fedakârlık ederek ayakta kalmayı başarmıştır.

İhsan Bey'in ailesinin barındığı ev kapalı mekanlardan biridir. Yıllardır kapısı açılmayan misafir odası, evin de içinde barındırdığı aile gibi terk edilmiş bir halde olduğunu gösterir.

Bu metrük evden başka ikinci bir kapalı mekan da Eskişehir ve Kütahya'daki hastahanelerdir. Hastahane tasvirleri ise kurtuluş mücadelesinin gerçek ve acı yüzünü ortaya koyar. Şevket'in ameliyat olduğu Eskişehir'deki hastahane yaralılarla dolup taşmasına rağmen yaralılara nisbetle bunlara yapılabilen yardım ise oldukça sınırlıdır. Bu hastahaneler, doktor ve malzeme sıkıntısı yüzünden pek çok yaralının son durağı olmuştur.

Savaş yüzünden çekilen sıkıntıyı " Dokuzuncu Hariciye Koğuşu " romanında da işleyen Peyami Safa, "...harp yüzünden pahalılaşan pamuk ve gaz bezi gibi şeyleri hastahanedan getiriyordu " diyerek malzeme temin etmenin güçlüğü belirtir.⁽¹⁾

Süngülerin Gölgesinde romanında zaman Kurtuluş Savaşı yıllarıdır. Roman, düşman askerlerinin yurdu işgal etmesiyle başlar, nihayet Sakarya'dan başlayan Büyük Taarruz'un İzmir'de durmasıyla sonuçlanır.

(1) Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, İst.1982, s.90

Esere hâkim olan kozmik zaman " gündüz " dür; fakat eser çözüm noktasına " gece " başlayan süngü hücumu ile ulaşır. Hücum da sabah tan yeri ağarırken son bulur, dolayısıyla gündüze doğru bir geçiş ve Türk Milleti'nin aydınlığa çıkışıdır. Bu millet için artık yeni bir gün doğmuştur.

MAHŞER (1)

Peyami Safa'nın ilk romanlarından olan eserin birinci baskısı 1924, yedinci baskısı ise 1980 yılında yapılmıştır.

Cepheden dönenlere daha ilk adımında pişmanlığı tat-tıran İstanbul'da bir Türk zâbitinin yaşadığı feci hayatı konu alan eser, cemiyette fakir ve milliyetçi kesimin, fırsatçı, savaş vurguncusu, ahlâksız; fakat nüfûzlu kimseler karşısındaki gizli mücadelesinin romanıdır.

Fakir ve mazlum gençlerin temsilcisi olan Nihat'ın Çanakkale dönüşünde yaşadığı sıkıntılı ve buhranlı günlerin, benliğinde meydana getirdiği değişiklikler , çeşitli ruh halleri olay silsilesi içinde verilir. Bir kaç defa yaşama gücünü kaybeden genç Nihat'ın, bütün çabalarına rağmen iş bulamaması, yazarın sosyal tenkidinin mahsûlüdür. Romanı tesirli kılan taraf, bu tenkidin yanı sıra cephe gerisinin cepheyi aratmasıdır.

İki okulda öğretmenlik yaptığı sırada harbe çağrılan Nihat, önce Kafkas cephesine oradan da Çanakkale'ye sevkedilir. Omuzundan yaralanır ve yapılan ameliyattan sonra işe yaramayacağı için ordudan ihracına karar verilir.

Bir akşamüstü üç yıldır hasret kaldığı İstanbul'a gelen Nihat, daha ilk geceden kaderin ve cephe gerisinin kendisine hazırladığı tuzaklarla karşılaşır. Evinde kalabileceği tek akrabasının ölmüş olması onu arkadaşı Faik'in evine gitmeye mecbur eder.

Başvurduğu devlet dairelerinde iş bulamayan Nihat, tesadüfen Seniha Hanım ile tanışır. Seniha, küçük kızına Türkçe dersi vermesi için onu evine çağırır. Bu ailenin ahlâksızlıklarını gören genç zâbit, burada tanıştığı Muaz-

(1) Sayfa numaraları İst.1980 baskısına aittir.

zez'le birlikte evden kaçıp evlenirler. Kızın mücevherleri bir müddet onları idare eder; fakat satacak bir şeyleri kalmayınca büyük bir sıkıntıya düşerler. Bu sırada, genç kızın, dayısı Mahir Bey'in bir dalavere ile sahip çıktığı mirası geri alma çabası da boşa çıkar.

Nihat'ın arkadaşı Rıza'nın önce para vermek, sonra da iş bulmak şeklinde yaptığı yardım onları geçici olarak rahatlatır. Rıza'nın tertiplemediği ve Nihat'ın ilk süflörlük yaptığı tiyatro oyununun fiyasko ile sonuçlanması onları sefâlete iter. Nihat, genç kızın ailesinden yardım isteme teklifini kabul etmez. Bu sırada Nihat, - aslında pek ciddî bir şey olmadığı ilk toplantının fiyasko ile sonuçlanmasından belli olan - bir ihtilâl fikrine saplanır. Bu fikir de başına beklemediği bir dert açar ve emniyet teşkilatı onu sorgusuz sualsiz tutuklayıp nezarete atar. Oradan kurtulan Nihat, bu defa karısı ile tartışır. Kocasından izinsiz bir kaç günlüğüne akrabalarının apartmanına giden Muazzez, geri döndüğünde kendisiyle konuşmayan, kırgın Nihat'a olanları anlatamaz ve evden çıkarak tekrar Beyoğlu'na döner.

Fakir bir muhite taşınan Nihat, onlarla çok çabuk kaynaşmasına rağmen karısı Muazzez'in hasretini de ruhunda hissetmeye başlar. Ruhunda çatışan kin ve hasret duygusuyla geçirdiği kâbuslu geceden sonra apartmana gitmeye karar veren Nihat, onu evde bulamayınca çılgına döner ve bütün yaşama gücünü kaybeder. Beyoğlu'na giderken yolda karşılaştığı zavallı asker, intihar fikrini pekiştirir. Denizde intihara karar verir; fakat su içinde ölümün korkunçluğunu hissettiği an çarpınarak kurtulur. Muazzez'i bulabileceği düşün evine gider. Kendisine her zaman yardım eden muharrir Kerim Bey'i bulur ve ondan destek alır. Kerim Bey, Nihat'a yabancı bir bankada iş bulur ve onları barıştırır.

Bu özetten sonra şahısları Nihat ve Muazzez etrafında toplayarak tahlil edebiliriz.

Divan-ı Muhâsebat azasından bir zâtın oğlu olan Nihat, on iki yaşında annesini ve babasını kaybederek öksüz ve yetim kalmıştır. Dâr-üş-şafaka'yı (1) bitirdikten sonra Dâr-ül-fünûn'un (2) edebiyat bölümüne devam etmiş ve öğretmen olmuştur. Harbe çağrılmadan evvel iki okulda öğretmenlik yapan Nihat, küçük bir pansiyonda tek başına yaşamaktadır. Harp çıktıktan sonra cepheye çağrılan Nihat, bir sene Kafkas cephesinde harbe girer, yaralanır; fakat tedavisi yapıldıktan sonra İstanbul'a uğramadan tekrar cepheye sevk edilir. Bu defa da Çanakkale'de savaşa katılan Nihat, omuzundan vurularak yaralanır ve karargâhın hastahanesinde ameliyat edilir; fakat sakat kalma ihtimâli yüzünden doktor tarafından ordudan ihracına karar verilir.

Nihat'ın çocukluğu ve yetişmesi ile yazarın şahsî hayatı arasında ortak noktalar vardır. Yazar; kahramanını yaratırken kendi hayat tecrübelerinden yararlanmıştı. Bu ortak noktalar, doğum tarihleri ve yerleri ile başlayıp çocuk yaşta - on, on iki - iken öksüz kalmalarıyla devam eder. İkisinin de öğretmenlik yapmış olmaları ise en büyük ortak özellikleridir. Aralarındaki ufak fark ise Nihat'ın Dâr-ül-fünûn'da okuyup yetişmesine karşılık yazarın kendi kendisini yetiştirmiş olmasıdır. Bu benzerlikler ve ufak farka rağmen yazarla Nihat'ı birbirinden uzaklaştıran en mühim hususlardan birisi, Nihat'ın iki cephede -Kafkas ve Çanakkale- savaşa katılmasına mukabil yazarın askerlik yapmamış olmasıdır.

Babasının bütün akrabaları saraya mensup olan Nihat, on iki yaşına kadar İstanbul'un zengin ailelerinin yanında büyür. Bostancı, Fenerbahçe ve Kadıköy'ndeki akrabaları çocukluğunun geçtiği çevredir. Annesini ve babasını kaybe-

(1) İstanbul'da yetim ve öksüzler için kurulmuş olan lise.

(2) 1 Ağustos 1933'te İstanbul Dâr-ül-fünûn'u yerine üniversite kurulmuştur.

den Nihat, meşrutiyetin servetleri ve ünvanları yok etmesiyle o güzel âlemlerden ayrı kalır. Kalabalık çevreden uzak kalan Nihat, çocukluğunun geri kalan devresini yalnız geçirir. Bu yalnızlık, Mahir Bey'in apartmanında karşılaştığı kalabalık karşısında şaşırmasına sebep olur. Bu karışık kalabalığı tenkid eden yazar, Nihat'ın karşılaştığı ilginç manzarayı; "... İstanbul'da sosyete dedikleri şeyin bir lahana biber turşusu gibi karışık olduğunu bilmiyordu.." (s.43) diyerek tasvir eder. Nihat'ı şaşırtan şey aslında kalabalık değil, kalabalığın ihtiyar-geç, kadın-erkek karışık olmasıdır.

Harp yıllarında, çocukluğunu yaşadığı İstanbul'dan ayrı kalan Nihat, nihayet üç sene sonra askerden ihraç edilip geri dönerken uzun savaş günlerinde kafasını meşgul eden hayalin gerçekleştiğine sevinir; " Nihat, gözlerini süzerek içini çekti. Üç seneden beri karargâhta otururken de, kalkarken de, uyurken de, uyanık iken de gördüğü ve cephede, silahın tetiğini çekerken parmağa, atlarken bacağa, koşarken ayağa, toprağa yaslanırken başa kuvvet veren bu rüya artık bitti, çünkü hakikât oluyor." (s.7) Cephede iken tekrar kavuşmanın hayaliyle bütün askerlerde ortak bir duygu vardır; " İstanbul özlemi.." Bu özlem, yüksek rütbeli subaylarda daha çok kendini hissettirir; "... Güverte parmaklığının kenarına kollarını çaprazlayarak dayamış, kaputunu omuzuna almış bir binbaşı, sırtını büyüterek iki kolunu da İstanbul'a uzattı ve bağırdı: - Ah kavuşuyoruz! " (s.7) Nihat'ta olduğu gibi binbaşıda da uzun savaş yıllarının yorgunluğu, çekilen ıstırapın verdiği bir bıkkınlık vardır. Sekiz senedir cephe cephe dolayan binbaşı; "... vallahi, rabbena hakkı için söylüyorum, şimdi, bu rüya gibi geliyor. İstanbul'a kavuşacağımı çoktan haritadan silmiştim." (s.8) derken hem savaşın uzunluğunu, hem de ortak özlemini dile getirmektedir.

Bu romanda cepheden kısaca bahsedilmesinin sebebi ise mücadelenin İstanbul ve Anadolu'yu işgâl kuvvetlerin-

den temizlemek gayesiyle yapılmış olmasıdır. Şu halde asıl cephe İstanbul'dur. Nihat iskelele adını attığı anda "... üç senelik harp yorgunluğunu " (s.8) bacaklarında hissederken İstanbul, onu ve onun gibileri gayet sakin karşılar. Bu ilgisizlik genç zâbiti şaşkırtır; "... harbin başlangıcından beri, birçok sabahlar cepheden dönenlere taze simit yetiştiren ihtiyar adam, gencin yüzünde bütün dikkatini biriktiriyordu." (s.9). Şaşkınlığından çabuk kurtulan Nihat, yeniden kavuştuğu İstanbul'daki ilk dakikalarında hayalini kurduğu yeni bir hayata doğru giderken "... cephe her vakit söylediği bir havayı ıslıkla tutturarak, askerî çadırın içinde gezinir gibi elleri cebinde, başı ve kalpağı biraz öne doğru eğilmiş, adımları gevşek, yorgun ve hafif " (s.9) bir şekilde yürüyerek Bâb-ı Âli yokuşunu çıkar. Cepheden gelip yeni bir cepheye girdiğinin farkında olmayan Nihat, karşısına çıkacak olan kötü ve acı sürprizlere de hazır değildir; zira başka bir cephe olan İstanbul, Çanak-kale'deki harbe kayıtsızdır:

" - Görüyorsun ki askerim, sırtımda eşya...burası benim mahallem... Çanakale'den geliyorum, vapurdan şimdi çıktım... gaziyim ben.

Polis, şüphenin büyüttüğü gözlerini gençten ayırmayarak, " ne olursan ol! " gibi omuzlarını silktiler, başını sallayarak birden bire düdüğü öttürdü." (s.11). Yazar, polisin dikkatini çeken genç zâbiti tasvir ederken onu, polis nezaretinden kaçmış bir serseriye benzeter; "...üstündeki askerî elbise iyice yıpranmış, ceketinin buruşuk ve bol kolları, çiviye asıllı birer kuşak gibi sarkıyor;.." (s.9). Bu tasvirde cephenin ağır şartları âdetâ elbiseye aksetmiş gibidir. Evinde kalabileceği tek akrabasının ölüm haberi bir anda onu kararsızlığa iter ve ne yapacağına bir an karar veremeyen Nihat; "... sonu hep müphem istikametlerden hiç birini tercih etmediği için.." (s.12) yürüyemez. Senelenden beri savaşta apansız, umulmaz, yepyeni durumları muhakeme etmeye alışan zihninin bu geçici şaşkınlığından

çabuk kurtulur ve daha sakin düşünmeye başlar. Yorgun vücudunun **artık** tek bir özlemi vardır: " Uyumak ". Daha önceki İstanbul özlemi yerini uyumak ihtiyacına bırakmıştır; "... Ne rahat! Uykuyu bir başın yumuşak bir yastıkta sızışlı, ne keyf! Aah bir şilte, bir yastık, bir yorgan, işte saadet müsellesinin üç dil'ı! " (s.13). Nihat, yeni özleminin hasreti içinde sokak ortasında kalışının verdiği sıkıntı ile evlerinde rahatça uyuyan İstanbullulara hayıflanarak onların rahatça uyumalarını kendisinin sokak ortasında kalmasına borçlu olduklarını düşünür. Uyuyanlar ise bunun farkında değildir. İşgâl yüzünden alınan sıkı yönetim tedbirleri de Nihat'ın karşısına bir engel olarak çıkar; "- Hâlimi görüyorsun ya. Şüphesiz İstanbul'un en talihsiz bir dilenci çocuğunun bile barınacak yeri vardır. Dün akşamki vaziyete göre benim için sokakta yürümek bile yasak. Polis ağabeyler, adamı çeviriyorlar.

- İdare-i örfiye var.

- Bu aklıma gelmedi. Polise fena içerledim. Sonra o kara haber? " (s.15)

Çaresizlik yüzünden çekinerek gittiği arkadaşı Faik'in evinde geçirdiği geceden sonra âdeta hayata yeniden dönen Nihat, vücudundaki değişikliği farkeder. Bu değişiklik, kendisine güvenini artırır; "... İki gün evvelki Nihat ile o günkü arasında bir baba-oğul farkı vardı." (s.14)

Vilayette ufak bir memuriyeti olan Faik, ağır şartların yüklediği maddî güçlüğü rağmen babası ile birlikte Nihat'ı misafir eder. Yemez yedirir, yatacak tek yatağını bile arkadaşına verir. Nihat, İstanbul'un ağır hayat şartlarını Faik'in anlattığı gerçeklerden öğrenir. Musa Baba adındaki Yahudiye satılan eşyaların hikayesi, acı gerçeği bütün çıplaklığıyla Nihat'ın önüne serer. Bütün bunlara rağmen Nihat'ta hâlâ ümit vardır. Hükümetin kendisine yardım edeceğine, iş vereceğine inanmaktadır; "... İstanbul'un kendisine hazırladığı talihin korkunç ve güzel binlerce ihtimallerini zihninden geçiriyordu. Belki, eski mual-

limliği gibi, iyi bir iş bulacak, hayatı için tasarladığı âkılâne programa ciddî bir muvaffakiyetle başlayacaktı;ay-
da yirmi, yirmi beş lira... fazlasını istemiyordu." (s.16)
Bu hulya içinde herşeyi toz pembe gören Nihat, ertesi gün
" bol teşekkürlerle dolu bir kâğıt " (s.17) bırakarak ev-
den ayrılır ve ilk olarak Büyük Maarif Müdürlüğü'ne gider.
Bu ilk müracaatında cephe gerisinin hakiki ve ürkütücü yü-
züyle karşılaşır. Görevini istismar eden müdür, paşa kızına
na boş kadro tahsis etmek için gösterdiği ilginin aksine
Nihat'ı azarlarcasına karşılar:

"- Yorulmayınız... bugün münhal yok... arasına uğ-
rar, kaleme sorarsınız, anladınız mı?... Münhal yok!

- Beyefendi, düşününüz ki... cepheden geliyorum..
yaralandım... yani gaziyim... vaziyetim...

- Efendim, hep gaziyiz... cephede vazifenizi yap-
mışsınız bana ne? Lâkırdıyı fazla uzatıyorsunuz, münhal
yok, diyorum!.

Büyük memur, bazı insanlara karşı bu cümleyi telaf-
fuza çok alışmış gibi, dudaklarının mihanikî bir hareketiy-
le tekrar etti:

- Münhal yok! " (s.20)

Nasıl ki harbe gitmeden önce düzenli hayatının kar-
şısına savaş bir engel gibi çıkıp onun dengesini bozduysa
şimdi de hayalini kurduğu yeni hayatını daha başlamadan
yıkacak müdür çıkmıştır. Cephe ve cephe gerisi, Nihat için
aşılması veya karşı konulması imkânsız bir güç teşkil et-
miştir. Bu konuşmadan sonra Nihat, savaştaki nutukların
bittiğini, gerçeklerle karşı karşıya olduğunu anlar. Daha
sonra uğradığı diğer devlet kapılarının haksız yere ve in-
safsızca yüzüne kapanmasıyla kendini bir boşlukta bulur.
Açlık, yorgunluk, üst üste gelen başarısızlıklar ve ümit-
lerin kırılması onu bir anda zaafa düşürür; "... nâfile,
İstanbul adamsızlıktan kırılıyor; eli ayağı tutan bütün
erkekler orduda; işçi memur yok, öyleyken iş bulamıyordu."
(s.165). Düştüğü zaafa ve kırılan askerlik gururuna rağmen

içindeki ses, hayatı boyunca daima haşal kırıklığına uğramış olan Nihat'a güç verir.

Son çare olarak iş yerlerini dolaşmaya başlayan Nihat, girdiği hanlarda gaziliğini bir tercih sebebi olarak göstermek ister; " - Çanakkale'den yeni geldim, gazi ihtiyat zâbitiyim, ordudan çıkacağım. Bir iş arıyorum." (s.26). Bunun da bir işe y ramadığını gören Nihat, cemiyette ulvî değerlere verilen kıymetin kalmadığını hissetmeye başlar. Türk toplumunda gördüğü hürmet ile verilen değer bakımından müstesna bir mevkiî işgâl etmiş olan " gazilik " vasfının, yerini maddiyata terketmesi toplumdaki imanın yok olmasının tezahürüdür.

" - Gazilik mazilik o kadar mühim değil. Piyasa hakkında fikriniz var mı? "(s.27)

Tesadüfen girdiği bir iş yerinde Seniha Hanım'ın küçük kızına Türkçe öğretmenliği teklifini hiç tereddüd etmeden - hatta teklif üzerine bir çok hayaller kurarak - kabul eden Nihat, kadının daveti üzerine Beyoğlu'ndaki apartmana gider. Şehrin ve cephenin haraplığına tamamen zıt "... gayet mutantan, kesme billûr camlı, iki tarafında somaki sütunlar ve hurma yaprakları duran iç kapısıyla" (s.30) bu apartman sanki cemiyetten kendini soyutlamış gibidir. Bu apartmanda Nihat'ın hayatı birden değişir. Aldığı para ile ilk önce kılık kıyafetini değiştiren Nihat, elbisenin kendinde yaptığı değişikliği farkeder; "...Faik'in elbisesi ona tam gelmişti. Öteki teferruatı da kolayca buldu. Ne zamandır asker elbisesi içinde hırpanî, yakışsız duran vücudu, bu yeni tuvaletle ansızın güzelleşmişti." (s.41). Bu maddî değişikliğin yanısıra düşüncelerinde de apartmana geldiği ilk günden itibaren birbirine tamamen ters değişmeler olur. Eşya ve döşeme karşısındaki şaşkınlığından kurtulan Nihat, yavaş yavaş çevreye alışır ve onlara uyum sağlamaya başlar; " Nedense, hayatı kazanmak arzusundan fazla bir takım gizli ümütlerle, bu apartmanda bir

vaziyet sahibi olmak " (s.38) ister. Karşılaştığı tavırlar, insanlar ve eşya yüzünden manevî duyguları körlenen Nihat'ın bedii güzellikten ziyade maddiyata yani pakaya doğru temayülü kuvvetlenir. Kendisine avans olarak verilen para ile Muazzez'in aşk ve sevgi dolu bakışlarını mukayese eder:

" - Bu da Muazzez hanımın bakışından daha az parlak değil.

Ve hayatın sayılı günlerine nasip olan bir sevinçle canlanarak birdenbire bacaklarını dolduran taze bir kuvvetle merdivenleri koşa koşa indi. " (s.40). Çanakkale'de düşmanın üzerine yürürken bacaklarına kuvvet veren imanı ve Türklük gururu, İstanbul'da yani cephe gerisinde hayatın zor ve acımasız şartlarına karşı mücadelesinde yerini paraya bırakır. Apartmanda elde ettiği maddî menfaatin yanısıra daha sonra birlikte kaçıp evlenecekleri Muazzez ile kendisine sıkıntıya düştüğü anlarda yardım edecek olan gazeteci Kerim Bey'le tanışır. " Birçok hikâyelerini okuduğu ve harpte, çadır altında, bütün zâbitlerin bir kahve ile sigara arasında bir hikâyesini okumadan rahat edemedikleri" (s.92) Kerim Bey'in yüzünde hârikulâde izler arar; fakat bulamaz. Tanışmalarından sonra genç gazeteci, Nihat'ı fikirleriyle destekleyerek yönlendirmeye çalışır. Muazzez'le birlikte kaçmalarını tavsiye eden de odur. "-Nasıl mı olur? Çanakkale'de omuzlarınızdan her dakika üç kurşun geçmiş. Sormamışsınız. Harp, bir gencin başından geçen en büyük maceradır. Üst tarafı hava, kız kaçırmak iş mi? O razı olduktan sonra." (s.94). Harp gibi büyük bir maceradan çıkmış olan Nihat, böyle bir sergüzeşte girmekte sakınca görmezse de tek düşündüğü geçim korkusudur; çünkü bin bir güçlkle bulduğu işinden de ayrılmak zorunda kalacaktır. Yeniden iş aramanın zorluğunu bilir; " - Kerim Bey... siz hikayelerde harikulâde vakaları yaza yaza, her şeyi pek tabii görmeğe alışmışsınız. Ben iş aramanın kâfi derecede tadını aldım." (s.94) diyen Nihat, mücerret olarak öğretilen değerlerle, uygulaması arasındaki farkı ifâde eder.

Kerim Bey, Nihat'ın neden sıkıntıya düştüğünü ve Mahir Bey gibi dolandırıcıların nasıl zengin olduklarını, ahlâk değerlerine bağlılık açısından ele alarak tahlil eder. Çocuklukta alınan terbiye insanın kaderinde büyük rol oynamaktadır; "... çünkü nektepte, yahut ailede size öğretmişler ki millet, memleket, fazilet mukaddestir. Siz bu üç mefhumu birer şe'niyet (realite) bellemişsiniz. Yaşarken bakıyorsunuz ki her zaman iş sizin bildiğiniz gibi değil. Halbuki Mahir Bey daha çocukken bu vehimlerini silkip atmış. Çünkü babasını gözleriyle görmüş. Bilir misiniz ki ölürlen bile biz, çocukken aldığımız fikirlerle düşünürüz? Seniha'ya gelince, bu kadının çocukluğu da şimdikiinden beterdir. Bülûğundan itibaren sevk-i tabiileriyle yaşamağa başlamış. Zekamızı, ahlâk gibi sevk-i tabiilerimizin aleyhine kullandığımız vakit hayatı kazanamayız. Bilakis cinsî temayüllerle zekanın istikameti birleşirse muvaffakiyet yüzde yüzdür." (s.96).

Nihat, Kerim Bey'den aldığı tavsiyeyi Muazzez'e açar. Nihayet birlikte âkıbeti maçhul bir hayat kurmaya karar verirler. Nihat'ın hiç de yabancı olmadığı aç ve açık kalmak da vardır. Muazzez içinse durum çok farklıdır. Böyle bir hayat, alışkın olmadığı; fakat tiyatrodan zevkle seyrettiği bir hayattır.

Cephede iken Türklüğünden gurur duyan Nihat, Beyoğullu'nda âdeta Türk olduğundan utanır. Gözleri apartmanın kapısında Muazzez'i beklerken, kafasında yeni hayatın şekillerini çizmekte olan Nihat, ecnebî zâbitlerin ve boyalı yüzleriyle yabancı oldukları belli olan, erkeklerle itişip kâkışan kadınların doldurduğu meyhaneden gelen çığlıklardan, haykırıışlardan ve hihayet askerlerin çllgınca söyledikleri marşlardan rahatsız olur. Bu gürültünün, sokağı, Beyoğlu'nun bütün sokakları gibi yabancı memleketlere mahsus havayı teneffüs ettirmesi Nihat'ın içini sızlatır: "... Bir Türk'e, Türkiye'de, Türk olduğunı unutturan bu gizli ve gâlip ruha karşı, millî bir kin duyar." (s.116)

Birlikte apartmandan ayrılan Nihat ile Muazzez, önce Faik'in evine, oradan da Fatih'te kiraladıkları bir evin iki odasına yerleşirler. Muazzez'in annesinden miras kalan evi, daha önce çeşitli dalavere ile kendi üzerine geçiren dayısından kurtarma hayalleri içinde mutlu günler geçirirler. Umitlerinin yok olduğu anda Nihat, Muazzez'i gerçekle-ri kabul etmeye davet eder: "...Hasta bir ümit, sağlam bir yeisten daha fenadır." (s.199).

Geriye dönüp baktığımızda Nihat'ı, Beyoğlu'ndaki apartmandan uzaklaştıran sebebin karaborsa işiyle meşgul olan ailenin fertlerindeki ahlâksızlığı görürüz. Bardağı taşıran son damlalardan birisi, ev sahibi Seniha Hanım'ın mebus Alaattin Bey'den imzalı bir kart alabilmek için onu yatağına davet etmesidir. Olaya tesadüfen şahit olan Nihat, o anda " vatan ", " millet " ve " fazilet " kelimelerini sanki üç soytarının isimleriymiş gibi telakki eder ve güller; "... üç senedir...meğer,... biz kimler için harp edip durmuşuz! " (s.51). İkinci son damla ise Nihat'ın Muazzez'i mebus Alaattin Bey'in hayasızca davranışlarına karşı koruması ve bu müdafaa hareketine kızan Mahir Bey'in Nihat'ı evden kovmasıdır. Bu durumda genç öğretmen karar vermek mecburiyetindedir. Bir tarafta memleketin bütün imanlı gençleri vatani müdafaa yolunda can verirken diğer tarafta kocasının kasasını doldurmak için namusundan, şerefinden, iffetinden taviz veren mefkûresiz, imansız, şûh bir kadın ve karısını, para kazanmak için nüfuzlu erkeklerin önüne yem olarak atarak lüks ve rahatlık içinde yaşayan adam var. Birincisinde milliyetçilik duygularının yönlendirdiği şerefli bir hayat ve şerefli bir ölüm, ikincisinde ise kendi iâşesini temin eden sefil aileye âdi hırsızlıklarında yardım ederek onlara basamak olmak ve şerefsiz bir şekilde yaşamak.

On iki yaşından beri karnını doyurmak mecburiyeti ile yapılan fedakârlıklardan kurtulacağı günü sabırla bekleyen Nihat, hayalinde canlanan Çanakkale Harbi'nin tesiri

ile bu âdiliğe düşmemek için iradesinde kuvvet bulur. İstanbul'da geçirdiği günleri,cephede geçirdiği zor günler ile mukayese ettiğinde cephe gerisinin yani İstanbul'un cepheyi arattığını görür. İstanbul'daki mücadelenin tek gayesi, nasıl ve ne yolla olursa olsun karnını doyurabilmektir.Cephe- hede ise vatani, milleti kurtarmanın kavgası yapılıyor ve binlerce can bu yolda fedâ oluyor. Neticede, cephe- de ulvî değerler uğruna insanlar şerefli bir şekilde ölüme koşuyor, cephe gerisinde ise geçim derdiyle cemiyeti ayakta tutan pek çok değer fedâ ediliyor. Nihayet genç zâbit, maddî sıkıntı içinde yaşamaya çalışan ve her biri kabiliyetleri bakımından birer sanatkâr olan gençlerin hayatını yine Beyoğ- lu'daki Mahir Bey ve ailesinin yaşayış tarzını mukayese et- tiğinde acı tabloyu ortaya çıkarıyor: " Bunların hepsinde, hayat mantığının "kibir ve gurur" telakki ettiği izzet-i nefis var. Bunların alınları yüksek. Dalkavukluk bilmiyorlar. Bilmiyoruz. Öyle bir kargaşalık içindeyiz ki ancak yaşamak sanatına vâkıf olanlar sağ kalabilirler. " (s.172). Nihat'a görö yaşamak sanatını bilenler de câhil ve dalkavuklardır. Buradaki çatışmanın ulvî değerler ile günlük ihtiyaçlar arasında olduğu görülmektedir. Hadiselerden çıkarılan kö- tümser hayat görüşü ise Nihat'ı boşlukta bırakır; "... ama.. desene... iş ne erkek, ne sapasağlam, ne çalışkan olmakta!. Mahir Bey gibi rezil, Alaattin Bey gibi küstah, Seniha gibi hayasız olmalıymışız. Bu memlekette iş böyle. Câhiller, dal- kavuklar, mürailer, rahat rahat yaşıyor." (s.169).

Muazzez'in bir miktar mücevheri üzerine kurulan ye- ni hayat, cephe gerisinin acımasızlığı karşısında mukave- metini kaybetmeye başlar. Ev sahibinden borç para alınma- sı ve borcun günü dolduğunda ev sahibi ihtiyar kadının Mu- azzez'e yaptığı küstahça teklif gerçekten ürkütücüdür. Kö- tü şartların,gençleri,pençesine sürüklediği bu kadın, âde- ta toplumun çibanbaşısıdır. Dokunduğu yere bulaşmaktadır. İs- tanbul'un fakir halkını bataklığa atanlar bu ve bunun gibi kadınlardır.

Nihat'ın arkadaşı Rıza'nın yardımı son anda onlara bu kadının şerrinden kurtarır; fakat Rıza da bütün yardım severliğine rağmen pek ahlâklı birisi sayılmaz. O da piyasaya ayak uydurmuş, sahte bilet düzenleyerek, tiyatro oyununu tertipleyerek çeşitli yollardan para kazanmanın çaresini bulmuştur. Nihat da çaresizliğinin kurbanı olarak Rıza'nın bulduğu süflörlük işini kabul eder; fakat oyun, aktörlerin hazırlıksız olmaları ve Nihat'ın tecrübesizliği yüzünden fiyasko ile sonuçlanır. Bu da Nihat için kapanan son kapı olur.

Aile, fırka, hükümet, tiyatro gibi iş aramadığı hiç bir müessese kalmayan Nihat'ta, bütün bu çürümüş ve kokuşmuş müesseselerle mücadele edebilmek için rejimi değiştirme arzusu uyanır. Hiç bir güçleri olmayan gençler toplanarak kendilerine bir harekât plânı hazırlarlar ve burada dikkat çeken bir diğer husus da Rus anarşistlerinin harekât tarzının benimsenmesidir. Bu ihtilâl fikri Nihat'ta sabit bir hâle gelir ve az çok geçimini temin eden tercüme-leri dahi onu fikrinden vazgeçiremediği gibi genç zâbit değişmeye de başlar; " Nihat, artık çığırından çıkmış bir adamdı. Niçin yaşadığını unuttu. Yalnız, kendini tepeden tırnağa kadar al kana boyanmış, heyecanlı yığınlar önünde haykıra haykıra koşan millî bir meczûb, cemiyetin kuruluşunu târ ü mâr etmek için doğmuş bir ihtilalci gibi tasarlıyordu." (s.215). Bu uğurda ölmeyi medenî bir vazife olarak addederler. Zaten başı beladan kurtulmayan Nihat için bu defa da gençlerle birlikte hareket etme fikri, başına dert açar. En sıkıntılı olduğu sırada -karısı hasta yatağında yatarken- gece yarısı polis tutuklayıp, sorgusuz su- lasız nezarete atar. Nezarete kaldığı üç gün içinde "deli doktor" lâkâbıyla tanınan bir tutukluyla tanışır ve bu adamdan devlet memurları arasında dönen pis işleri öğrenir. "Kendisine kerbiyesizce vesika soran bir polisi döğdüğü için" (s.225) nezarete atılan deli doktorun halktan biri olması ve bu davranışını bir alışkanlık, bir zevk hâline getirmesi

bozulan düzen yüzünden otoritesi sıfıra inen teşkilata kin kusacak dereceye gelmiştir. "...Polis döğmek benim zevkimdir.(...) Yegâne zevkim de budur. Polis döğerim; zira sırmalarına güvenerek kabadaylık ederler." (s.227).

Merkezî otoritenin bozulması ve yarının ne olacağı-nın bilinmemesi savaş yıllarındaki insanları güvensiz yapmıştır. Bu güvensizlik ise, bazı durumlarda kaba güçle meseleleri halletme şeklinde telâfi edilmeye çalışılırken bir başka tarafta ise, para, bütün meseleleri çözecek bir vasıta olarak görülüyor. Birincisinde davranışlarıyla devlet otoritesini zedeleyen polisi döğebilecek kadar güçlü olduğunu isbat eden bir doktor bu davranışının bedelini hapse atılmakla ödediği halde doğru düşündüğüne inanıyor. İkincisinde ise Rıza isimli genç para ile işleri halletmeyi çıkar yol olarak görüyor ve bu yolu takip ederek doğru istikametten ayrılıyor ve zamanla, daha önce şikayet ettiği kişiler hâline düşüyor. Diğer bir taraftan ise bunları dışarıdan seyredip gören Nihat ve arkadaşları ise onların şikâyet ettikleri duruma düşmesi üzerine ümitsizliğe kapılarak her şeyi kökten değiştirmeye karar verirler. İhtilâl fikrinin kaynağı ve asıl sebebi de budur.

Hastalıktan kurtulan Muazzez'in evi terketmesiyle evde yalnız kalan Nihat, çok sıkıntılı saatler geçirir. Herkesten uzaklaşmak için sabahtan akşama kadar evde oturur veya çıktığı zaman da yangın yerlerinde gezer ve kimseye görünmemeye çalışır. Yalnızlığın ve sıkıntının, yüzünde yaptığı tahribat onu korkutur ve çareyi karısını aramakta bulur; "... Nihat kendisine acıdı. Ömründe hiç kimseye bu kadar saf ve derin merhamet duymamıştı, ömründe bu kadar merhamete muhtaç olduğunu da hatırlamıyordu. Kendi kendine acıyan bir adam gibi, artık izzet-i nefsinde bir gevşeklik, rehâvet, inada ve mukavemete kudretsizlik hissetti. Artık tamamiyle yenilmişti ve Muazzez'i aramak lazımdı." (s.264) Böylece Nihat, hayatının ikinci engeline takılmış ve mağlup olmuştur. Bu mağlubiyet ise onu ümitsizliğe düşürür.

Karısını aramak için apartmana gider; fakat bulamaz. Kendisinin bu kadar sıkıntıya düştüğü bir sırada karısının düğüne, eğlenceye gitmesi bütün dayanma gücünü kırar. İrâdesizliği yüzünden intihara karar verir. Son bir gayretle kurtulmaya çalışan, bunun için de ölümden kaçmayı düşünen Nihat'ın önüne bu defa da içine düştüğü durumun müşahhas bir örneği çıkar. Eminönü'nde ayağına takılan zavallı asker ve kendisi, İstanbul'un cepheden gelenleri kabul etmediğinin en açık delilidir. " Sirkeciye kadar koştu. Kepeği yarı inik bir dükkanın önünde durdu. Bacakları bitikti, içeriye girmek istedi, onu sokmadılar. Biraz yürüdü, bir tahta perdeye arkasını dayayarak dinlenecek. Ayaklarına bir şey takıldı. Yerde, boylu boyuna uzanmış, sapsarı bir küme, üstüste konmuş, ıslak bir çuval yağınına benziyor. Yumuşak ve yayılmış bir şey. Ayaklarıyla bunu itti, fakat ürperdi. Bu yağından ince, ezik bir ses geliyordu. Burada bir can var.

Eğildi. Hâlâ bir çuval sarılığından başka bir şey göremiyordu. Biraz daha eğildi. Bu yağında, bir hareket, bir inip kalkma var. Bu sarı renk şişiyor ve sönüyor. Bu çuvalların arasında ince bir ses titriyor. İnim inim bir inleyiş. Tamamiyle eğildi. Karanlıkta bir insan başına benzer katı bir yuvarlaklık görünüyordu. Sonra müphem omuzlar. Sıkılmış bir çamaşır gibi tortop olmuş, biribirine sarılmış, bozulmuş, kısılmış bacaklar, iki çıplak ayak. Bir serseri olacak. Hayır: bir asker! Türk ordusundan bir adam! Tahta pardenin dibine sokulmuş, yapışmış, kıvrılmış, burnunu taşlara sokarak yatıyor.

Nihat, garip bir hisle, bu adamı kendi kendisi sandı. Onu uyandırmak, oradan kaldırmak, bir nebze, bir nebze-cik daha yaşatmak istiyordu.

Elini bu müphem omuza koydu ve yağın sarı. Vücut bir ceset gibi, mukavemetsiz bir yumuşaklıkla oynadı. İnilti geliyordu.

Nihat bağırdı:

- Hişşt! baksana... kalk biraz...

Baş kımıldamak istedi. Fakat muvaffak olamıyordu. Nihat'a çevrilebilmek için bütün kuvvetini biriktirmeye çalışıyor. Genç adam, eliyle askerin çenisini tuttu, başını biraz çevirdi. Gözleri kapalı. Hem de yüz, ne yüz! vıcık vıcık ellenmiş bir çamur halitəsi. Gözkapakları, âdeta burkula burkula, zahmetle açıldılar. Çene kımıldı-
dı:

- Açılm!

Nihat koştı, biraz ekmeği alarak askere getirdi. O, kımıldamıyor, ellerini uzatamıyor, ekmeğe bakıyor, fakat onu da görmüyordu.

Nihat, ekmeği askerin ağzına yanaştırdı. Koku alan burun kanatlarında bir çarpınış var. Gözleri büyüyor. Ağız titreyerek açıldı. Nihat'ın kopardığı lokmaları, dil içeri çekemiyordu. Genç adam:

- Gayret! diye bağırıldı.

Asker, lokmayı alamadan yutkunuyordu. Yavaş yavaş dilini daha çok uzattı, lokmayı iyice yakaladı, içeri çekti ve öğütmeye çalıştı. Korkunç görünüş! Çene kemiklerinden ses çıkararak gıcırdaya gıcırdaya oynuyor. Yüzün bütün etleri faal. Gözleri medhûş. Sanki lokma, boğazdan içeriye bir burgu gibi etleri dele dele giriyor.

Asker bu yüz dârhemlik ekmeği belki yarım saatte yiyebildi. Yolun tek tük gelen geçenleri bir iki dakika durup gidiyorlardı. Yemek bitti. Asker yavaş yavaş kımıldamış, başını kaldırmış, arkasını tahta perdeye dayayarak oturabilmişti. Simsiyah gözlerinin bütün sıcaklığıyla Nihat'a baktı:

- Allah senden razı olsun! dedi.

Nihat, bir aynaya bakar gibi, askere bakıyordu.

- Ben de askerim, hemşeri. Senin çektiklerini ben de çektim, dedi.

Askerin gözleri biraz daha büyüdü:

- Sen de asker misin? eh... dedi, sustu. Neler, neler söylemek istiyordu, kimbilir? Fakat sustu.

Nihat sordu:

- Nerede askerlik ettin?
- Çanakkale'de.
- Ne zaman geldin?
- Beş altı ay evvel.
- Hangi vapurla?
- İhsan.

Nihat sarsıldı. Aynı cephe, aynı tarih, aynı vapur!

Bu askerle birlikte harbetmişler, birlikte vapura binip İstanbul'a gelmişlerdi, titredi:

- Niçin böyle düştün hemşerim?
- Hükümet bakmadı ki. Süründürüyor bizi işte.

Nihat tıkanı. Söyleyebilecek hiç bir şeyi yoktu.

Cüzdanını çıkardı, birkaç liralık bütün parasını, cüzdanla beraber nefere verdi:

- Al. Ben de askerim, ben de Çanakkale'de idim, ben de İhsan vapuru ile İstanbul'a geldim, ben de gaziyim. Ben de sürünüyorum. Dedi.

Dua beklemeden yürüdü.

Sirkeci'nin deniz kıyısına doğru gidiyordu, durdu. bir hatıra onu çivileyivermişti. Çanakkale'den İstanbul'a gelişi!.. Ne ümitler!

Uzaktan bir yangın gibi görünen İstanbul'a girmek için ne iştihak. Vapurdan iskeleye kendini nasıl atmıştı!. Bir anda, bütün İstanbul'u çarçabuk dolaşmak istiyormuş gibi, hızlı hızlı nasıl yürümüştü! Ah... Birisi onun kulağına bir mahşere girdiğini niçin fısıldamadı? Niçin söylemedi ki, bir Türkün en bedbaht olduğu yer Türkiye'dir; harp cepheleri şehirlerde daha güzeldir, daima namuslu Türkler, ölümü, Türkiye'de hayata tercih etmişlerdir. Niçin ona haber verilmedi ki, cepheden dönerek memleketine girenler, sürüneceklerdir, niçin demediler ki, Türkiye bir mahşerdir, orada masumlar, temizler, alicenaplar, faziletkârlar, hasbiler, iyi niyet sahipleri ve büyük kalbli insanlarla reziller, çalıp çırpanlar, imansızlar, türediler, sonradan görme-

ler, seviyesizler, sütü bozuklar, hainler ve katiller omuz omuza yürür, gezer, sevilir, yaşar, karışık korkunç bir kütle gibi kımıldarlar. Ve niçin haber vermediler ki, buranın, bu toprağın hakiki sahipleri, bi türediler, bu rezillerdir. Kanun ve mahkeme, rüfûz ve zabıta, devair onlarıdır. Onlar ki bir türedi nesildirler, yalnız kendi ömürlerini iyi sürmek için memlekete kahraman görünerek toprağı satarlar." (s.274)

Daha evvel de ölümü düşünmüş olan Nihat, intihara karar verir. Denizde dalgalarla boğuşmaya başlayınca ölümden kaçmayı tercih eder. "... Başı ve vücudu o kadar yanıyor ki en hoşuna gidene, deniz. Buz gibi suya dalmak. Tıpkı, bu güne kadar, hayatta yaptığı gibi dalgalarla göğüs göğüse gelmek. Yenileceğini bile bile, onlarla biraz itişmek. Sonra teslim. Büyük bir dalga yutarak şişmek, çatlayarak ölmek. Ohh, korkunç ve güzel." (s.270). Evden ayrılırken Muazzez'e bir mektup bırakarak, kısaca intiharının sebebini de anlatır; "... çok eziyet çektim. Bunların ne olduklarını anlarsın, bugün seni aradım. Bulsaydım yaşardım." (s.272). Ölüm tecrübesini daha önce savaşta yaşamış olduğu halde, denizin dibine doğru sürüklendiği anda karşısına çıkan ölüm korkusu dehşet verir; "... başının üstünde kapanan su, kulak zarlarına tokmak gibi vuran uğultular, nâmütenâhi bir karanlık, vücudunu demir gibi sıkan deniz, ansızın bütün hayatî kuvvetlerini kırbaçlayarak, onda bir mücadele aşkı uyandırdı." (s.281). Ayağına bağladığı taşın kurtulmasıyla su yüzüne çıkan Nihat, çırpınmaya ve deniz gibi korkunç bir düşmanla boğuşmaya başlar. Yüzme bilmeyen Nihat'ın dalgalarla yaptığı mücadeleden galip çıkması âdeta İstanbul'daki hayat mücadelesinden de galip çıkacağıının müjdecisidir. Nitekim Nihat, önce Kerim Bey'i bulur, sonra da onun yardımıyla Muazzez'i. Onunla da barışan Nihat, Kerim Bey'in bir Avusturya Bankasında bulduğu işle yeni bir hayata doğru yola çıkar.

Roman boyunca, olayların akışı içinde Nihat'ın davranışlarını incelediğimiz zaman onun ferdi olarak refaha kavuşmaktan ziyade toplum olarak rahata ulaşmayı arzuladığını görürüz. O halde onun için "cemiyetçidir" diyebiliriz. Çünkü cemiyetin rahatsızlığını ruhunda hisseder, rahatsız olur. "...fakat biliyorum ki, sizi bu geceki meşûm harekete sürükleyen karar, yalnız şahsî ıztırablarınızdan gelmiyor. Felâketinizin menşeleri yalnız şahsınızda değil, cemiyete de irca olunmalıdır. Teheyyüce fazla kabiliyetiniz var. Başkalarının ıztırablarını da yükleniyorsunuz."(s.289).

Yazar bu romanda Muazzez tipiyle, savaş şartları yüzünden cephe gerisinde bozulan insan münasebetlerini anlatmaktadır. Genç kız, değişen şartlar içinde bir değerler karmaşasına düşmüştür. Beyoğlu'ndaki apartmanda ilk önceleleri mutludur, rahattır. Hiç bir şeyden şikayet etmez, hatta annesinden miras kalan apartmandaki hakkını aramak için bile harekete geçmez. Pasif bir kişiliği vardır. İlk önceleri onun için mühim olan, rahat etmek, istediği gibi yaşamaktır. " Genç kadın, bütün hayatında bir tek şey istiyordu: rahat etmek."(s.216). Pişano çalmasını ve Fransızca'yı bilir. Apartmanda düzenlenen ve yabancı subayların da katıldığı eğlencelere iştirak eder. Fakat ruhunda, Avrupa'yı taklit etmiş olan modern insandaki huzursuzluğun izlerini taşımaktadır. Bu huzursuzluk genç kızın hareketlerindeki dengeyi bozar. Çarçabuk alevlenip geçen ruhî yapısı içinde, konuşurken samimiliğini belli eden Muazzez, karşısındakinin fikirlerini anladığı gibi kendi fikirlerini de gizlemez. Yürüyüşündeki ciddilik, bir heyecan karşısındaki hoppa tavırları yüzünden kaybolur.

Muazzez'deki değer yargıları da şartlara göre değişir. Küçük Perizat'ı " Türkçe okumak istemediği için " cezalandırırken, bütün kötü işlerini bildiği halde Mahir dayısına ve Seniha ablasına karşı tavır alamaz.

Muazzez, Nihat'ı tanıdıktan sonra onu bir kurtarıcı imiş gibi görür. Maddî refaha karşılık ruhundaki tatminsiz-

lik Nihat'ı genç kıza çekici gösterir. Savaş vurguncusu aileden uzaklaşmak için Nihat'a yaklaşır. Çocukluk hatıralarındaki ortak hadiseler bu yakınlaşmayı oldukça kolaylaştırır. Muazzez'in güzelliği de Nihat'ı cezbeder: "...açık yeşil, havaî mavi gözlü. Buğday renkli, ince tenli yüzü, ciddî nâzik yapılışlı burnu, küçük dudakları, biraz yorgun çehresinde tabii bir rehavetle süzülen hülyalı gözleri ve onu çerçeveleyen kaşlarının kırık eğrisi yüzüne kibar bir mânâ veriyor. Nihat'ı kendine bağlayan asıl nokta ise Muazzez'in "konuşurken, karşısındakinin aczlerine karşı merhamet, meziyetlerine karşı takdır, saflıklarına karşı da hiç art niyeti olmadan istihzâ ifade eden " bakışlarıdır. İlk göz göze gelişlerinde ikisinin bakışlarına da aynı duygular hâkimdir; "...bazı uzun nutuklardan fazla bir de his fikir uyandıran sabit, parlak, temiz bir bakış! Gönlün en kuvvetli ifâdesi." (s.39)

Genç ve güzel Muazzez, ruhundaki boşluğu kıyafetleriyle tatmin etmeye çalışır: " Zengin ve kültürlü bir muhitte yetişen, giyinişi, yürüyüşü, söyleyişi güzel, daima sade kıyafetleri beğenen Muazzez, başkalarında uzvî arzularından fazla, bedii arzular uyandıрмаğa çalışan kıyafetleri tercih eder." (s.83)

Yanında kaldığı zengin aile tarafından maddî ihtiyaçlarını tamamlayan genç kız manevî ihtiyaçlarını tatmin etmek için Nihat'a yaklaşır. Nihat'ın mefkûreci, imanlı ve milliyetçi olması da bu tercihte büyük rol oynar. Manevî tatminsizliği yüzünden apartman hayatını sıkıcı bulur ve Nihat'la yaşamak, meşrû bir evlilik yaparak mutlu bir aile kurmak ister. "... Bilemezsiniz... yalnızlığı o kadar özleyorum ki. Bu apartman hayatı beni bitirdi. Vallahi eski Türkleri takdir ediyorum. Büyük konakların o geniş, rahat sofalarında, odalarında ne iyi yaşamış olacaklar. Böyle dört duvar arasına sıkışmakta ne zevk var, bilmem ki." (s.46). Muazzez'deki eski yaşayışa özlem, modern hayatın dar bir

çerçeve içine sıkıştırdığı apartman yaşantısına bir tepki-
 dir. Mekân daraldıkça ruh da sıkılmakta yeni yeni ufuklar,
 geniş mekânlar aramaktadır. Nihat'la başladığı yeni hayat-
 ta Muazzez'in güvençesi, mücevherleriyle bir miktar parası-
 dır. Sattığı mücevherleriyle evine istediği gibi döşer.
 Mekân değişikliği genç kıızı çok mutlu eder, bu mutluluk
 içinde iyi bir yuva kuracağına o kadar emindir ki sağlam
 bir zemine oturtulmayan ailenin çabuk çökeceğini aklının
 ucundan bile geçirmez. Çünkü o sırada maddî hiçbir sıkıntı-
 sı yoktur, hatta Seniha ablasını bile affetmez. Defter-i
 Hakani'den gelecek bir haber, saadet için paranın gerekli
 olduğuna inanan Muazzez'in en büyük güvencesidir. Müsbet bir
 haber çıkmaması, annesinden kalan son pırlanta salıkım kü-
 penin parası bitince sefâletin acı çehresiyle karşılaşır.
 Böylece Muazzez, savaş sırasında cephe gerisindeki iki de-
 değişik hayatı da yaşamış olur. Bir tarafta dayısı ve Alaat-
 tin Bey gibi âdi bi hayat yaşayanlar diğer tarafta ac kal-
 mış sanatkâr gençler, gençlerini cepheye göndermiş ihtiyar-
 lar ve fırsat düşkünü ev sahibi kadın gibi rezil insanlar.

Genç kız, küçüklüğünde almış olduğu aile terbiyesi
 sayesinde önce dayısının yanında sefahat içinde sonra da
 Nihat'la birlikte olduğu kısa müddet zarfında sürüklendi-
 ği sefâlet içinde ahlâk, namus, iffet gibi her kadının sa-
 hip çıkması gereken değerlerini kaybetmemiştir.

Muazzez, evlenirken kocasına taahhüt ettiği rahatı,
 parası bitince temin edemez. Kendisinin de dayanma gücü
 kalmaz. Kocasının tercümeden kazandığı para ile idare edebi-
 leceklerini düşündüğü için, henüz kendi meselelerini halle-
 demediği halde toplum meselelerine yükselen ve toplumu dü-
 zeltmeye kalkan Nihat'ı ihtilal fikrinden vazgeçirmeye ça-
 lışır. İki genç arasındaki ilk fikir ayrılığı burada kendini
 gösterir. Nihat herşeye rağmen mücadele fikrinde ısrar eder-
 ken genç kız rahat etmeyi ister. "Nihat'ın da istediği bun-
 dan başka birşey değil, fakat bir şartla: herkesle berâber

rahat etmek. " (s.216). Muazzez'in Beyoğlu'na dönmesiyle iki gencin arasına şartların getirdiği bir ayrılık girer ve bu ayrılık ise iki şahsın konuşmasını, anlaşmasını, daha doğrusu iki kişi arasındaki iletişimi bozar. Maddî mekana doğru temayül eden Muazzez bir tarafıyla da, Nihat'ın hayal ettiği sâkin, ıssız, ruhâni fakat ışık ve renk dolu köy hayatını arzular. Değişik mekanlara olan bağlılık, mekanın, sembolize ettiği duygu ve düşünce birliğini tesis etmesi bakımından genç kızın ruhundaki ikiliği ortaya koyar. Mekanın genç kız üzerinde tesiri büyüktür. Nitekim çektiği sıkıntılardan sonra apartmanda geçirdiği üç gün onu değiştirir ve yazarın dediği gibi " âdeta yeniden hayata döner. "

Muazzez'deki bu şahsiyet bölünmesini hazırlayan en mühim âmil, almış olduğu iki değişik terbiyedir. Birincisi on bir, on iki yaşlarına kadar annesinden aldığı, ikincisi ise on iki yaşlarından sonra ilk gençlik yıllarında Seniha ablasından aldığı veya almadığı terbiyedir. Çünkü Seniha Hanım'ın Muazzez'e verecek terbiye kendisinde yoktur. Muazzez'i Beyoğlu'na çeken de bu kadının tesiridir.

Peyami Safa, şahsiyeti bölünmüş genc kız motifini Sözde Kızlar ve Biz İnsanlar romanlarında da kullanmıştır. Biz İnsanlar'daki Vedia, çocukluk devresini annesinin yanında geçirmiş daha sonra öksüz ve yetim kaldığı için yengesinin yanına sığınmıştır. Yalıda aldığı ilk gençlik terbiyesi ile annesinden aldığı terbiyenin çatışması neticesinde, milliyetçi bir genç olan Orhan ile batılı bir genç olan Rüştü arasında bocalar. Sözde Kızlar romanındaki Mebrure ise yine çocukluk terbiyesinin kendisine kazandırdığı manevî güçle, Avrupa taklitçisi yalıdaki bataklığa düşmekten kurtulur.

Yazar romanın sonlarına doğru genç kıızı Nihat'ın gözıyla tahlil eder: "...ilim adamlarının tasnifiyle, son

hadiseyi "iki zıt nokta-i nazardan" muhakeme ederek, küçük birçok sebeblerin aralarındaki nisbetleri ölçtü. O vakit farkına vardı ki, Muazzez'in hüviyetinde, iki Muazzez vardır; bibibirlerine benzemeyen, tamamen zıt vasıfları hâiz iki insan. Bu Muazzez'lerden bir tanesi, annesinin çocuğudur; onun benliğine vâris olmuştur, hasbî ve fedakâr, beşerî ve faziletkâr, âşık ve saf, güzel ve ruhu bembeyaz Muazzez'dir. İkincisi, apartman çocuğudur; birinci gençlik tesirlerini Seniha Hanım'dan alan, hodbin ve menfaatçi, hodbin ve hilekâr, ruhu mahlût, çirkin, siyah Muazzez'dir. Ve Nihat'ı bırakıp giden bu kadındır." (s.242).

Nihat'ı çileden çıkartan ve Muazzez'i tereddütte bırakan aileye baktığımızda, savaş yıllarında dejenere olmuş aile tipinin en güzel örneğini görürüz. Mahir Bey, Seniha Hanım ve Perizat'tan teşekkül eden bu aile fertlerinde ah-lâksızlık son haddine ulaşmıştır. Ailedeki bu bozulma, harbin ortaya çıkardığı en mühim memleket meselelerinden birisidir. Yaptığı tahribat çok büyüktür. Toplumun çekirdeğini teşkil eden aile sistemi yıkılmış, aile fertleri arasındaki ilişkiler ise menfaat noktasına inmiştir. Savaş dolayısıyla ordu emrine verilen imkânların şahsî menfaatler için kullanılması ve menfaat temin eden bu işleri yaparken siyasî nüfuzlu kişileri cezbetmek için kadın faktörünün ortaya konulması, önce aile düzenini, dolayısıyla da toplum nizamını alt üst etmektedir. Mahir Bey'in ailesi ve işbirlikçileri bunun örneğidir. Muharrir Kerim Bey bu aile hakkındaki tesbitleri dikkat çekicidir. Kerim Bey onları fareye benzetir; çünkü onlar da fare gibi sadece kötü değil, kötülüklerini, pisliklerini çevreye bulaştırmaktadırlar. Masum insanları, muhtaç durumdakileri çıkarları için kullanmak maksadıyla kendilerine çakerler. Tıpkı Nihat'ı, Paşa'nın yaveri yapıp levazıma daha yakın olabilmek istedikleri gibi." - Evet... bu Mahir bey ailesi enteresandır. O kadın ve herif tam vizyotiptirler. Elele vermişler levazımın anbarını iki büyük fare

gibi yutuyorlar. Karıllarını bu işlerde kullanın üç dört tip daha tanırım. " (s.95).

Eserde mekân, verilmek istenen cephe gerisindeki tezatlı duruma uygun olarak fakir ve zengin bölgelerde geçer. Fakir muhit, Nihat'ın etrafında, zengin muhit ise Muazzez'in etrafında toplanır. Daha ilk adımda Nihat'ın kalabileceği tek yer olan arkadaşı Faik'in Cibali'deki evi, fakirliğin, yoksulluğun, çaresizliğin sembolüdür. Yazar bu dar mekânda mahdut bir geliri olan ailenin geçim sıkıntısını şöyle özetler: "... Faikle babası uzun ve alçak bir minderin üstünde sırtlarını paltolarını giymiş, ayak ayağa uyuyorlardı. Kibritin cılız ışığında titreyen bu hazin manzara çarçabuk karardı, Nihat, hemen dışarı çıktı ve dehşete düşen bir adam gibi başını avuçladı: Yarabbi! demek iki gecedir, Faikle babası bir arkadaş hatırı için yataksız uyuyorlar, demek başka yatakları yok, yahut Musa Baba'ya verilmişti! Nihat daha müthiş şeyler düşündü: Belki de baba-oğul yiyeceklerini de Nihat'a terketmişlerdi. " (s.17).

Faik'lerin evine benzeyen bir başka mekân da Nihat'ın sonradan taşındığı Beyazıd'daki evdir. Aslında buradaki mekân evden ziyade mahalledir. Önemli olan, gençlerini harbe göndermiş olan mahallelidir. Nihat ve mahalleli aynı kaderi paylaşmanın verdiği bir havayla çok çabuk kaynaşırlar. Kaldığı evin harplığı da insanlarına aksetmiş gibidir. "... Odalar iç içe. Her yer viran, duvarlar dökülüyor. Camlar, kirden buzlu gibi. Çerçevelere hep kağıt ve bez tıkanmış. Tavanlar çatlak. Her tarafta delikler deşikler. Adım atıldıkça her yer, camlar, çerçeveler, döşeme, duvarlar sarsılıyor. Nihat'ın bir odasında eşyalar karmakarışık. Düzeltmeğe iâdesi kâfi değil. Ötekinde yalnız bir yatak. Baş ucunda, yerde, kitaplar. " (s.252). Evin harabeliği, ev sahibi ihtiyar kadının yoksulluğunu temsil ederken Nihat'ın odasındaki karışıklık genç ihtiyat zâ-

bitinin duygularındaki dengesizliği orkaya koyar. Bu evde kaldığı sürece Muazzez'i aramakla-aramamak, direnme gücü kalmadığı zaman da yaşamakla-ölmek arasında tereddüt içindedir.

Nihat'ın iş aramak için müracaat ettiği devlet daireleri ve ihtilâl hevesi içine düştüğü zaman nezarete alınıldığı emniyet teşkilatı merkez binası kapalı mekân olarak eserde mühim yer tutar. Maarif müdürlüğü ve adliye binasında Nihat'ın başından geçen olaylar devlet idaresindeki bozukluğu gösterir. Polis karakolu ve bodrum kattaki nezâret-hâne emniyet teşkilatının sağlıklı bir şekilde işlemediğine işarettir.

Beyoğlu ve Nişantaşı, Peyami Safa'nın diğer romanlarında olduğu gibi harp vurguncuları ve ahlâksızların toplandıkları yerdir.

Gençlerin toplanıp sohbet ettikleri ve günlük mevzularda tartıştıkları mekân ise kahvehanedir. Peyami Safa kahvehaneyi Biz İnsanlar romanında da kullanmıştır. Daha sonra, güya gizli bir toplantı imiş gibi gittikleri ve daha ilk toplantıdan sonra fiyasko ile sonuçlanan siyasî toplantının yapıldığı Necdet'in Bağlarbaşı'ndaki evi kapalı mekân olarak romanda kullanılmıştır.

Romanda sözü edilmeyen esas mekân cephedir. Doğrudan esere girmeyen cephe, Nihat'ın hatırlamaları ve hatta özlemi ile tasvir edilir. Cephe gerisinin âdilikleri Nihat'a cepheyi özletir. O kadar kuvvetli bir arzudur ki her an, her saniye başının üstünden geçen kurşunları bile arar. Çünkü, İstanbul, cepheden dönenleri kabul etmez; tıpkı Nihat ve onun Sirkeci'de karşılaştığı asker gibi. "...Şimdi bana Çanakkale'nin hayali bile munis geliyor. Keşke orduda kalsaydım. (...) Size şunu temin ederim ki Muazzez Hanım, âdi hayat mücadelesi, yaşamak için şu hergün yaptığımız kavga, harpten daha müthiştir. Emin olunuz ki İstanbul'a geldiğim günden beri, cephenin mermileri arasında geçen günlerimi

aradım. " (s.79).

Eserde geçen zaman Çanakkale Harbi'nin devam ettiği günlerdir. "... Harbe gitmeden evvel Nihat bir pansiyonda oturuyor, iki mektepte hocalık ediyordu. Cephede omuzundan yaralanmış, fırka sertabibinden üç ay izin almıştı. Sakatlığı devam ederse askerlikten ihraç olunacak. " (s.10).

Buradaki ifadeye göre Nihat'ın İstanbul'da geçirdiği süre üç ay olması gerekmektedir; zira askerden ihraç olduğuna dair hiç bir malumat yok. Romanın sonuna doğru Nihat'ın zavallı askerle konuşmasında zamanın altı ay kadar olduğu bellidir. Zamandaki bu karışma hem yazarın dikkatsizliği, hem de olaylardaki yığılmadır.

Kozmik zaman olarak esere hâkim olan " gece " dir. Nihat'ın İstanbul'a gelişi "gece" ye tesadüf eder. "Nihat, vapurun İstanbul'a girişini görmek için, geceleyin uyandı, güverteye çıktı..." (s.7). Gündüzleri, genellikle Nihat'ın iş aramasıyla geçer. Sıkıntılı saatleri ise "gece" vakitleridir. İstanbul'a geldiği ilk gece, dışarıda kalması, hayallerinin yıkılması Nihat'ı kızdırır.

Geceğin bütün kötü sürprizlerine rağmen gündüzden ümitli olan Nihat, bu ümidini bir kaç defa yitirdiği halde gündüzün kendisine iyi ümitler vaadettiğine inanır:

"Gün doğmadan meşime-i şebden neler doğar! Gündüzden çok şeyler beklediği halde geceden tek bir şey ister: "-Meşime-i şebden bir yastıkla bir yorgan doğsun, bu gecelik başka bir şey istemem. " (s.13). İntihar teşebbüsünün de geceye rastlaması Nihat'ın sıkıntılarının son haddine ulaştığını, kurtulduğunda ise tan yerinin ağarmaya başlaması, sıkıntılarından arındığını gösterir.

Mevsim olarak esere hâkim olan "kış" tır. Kışın başlangıcı bir cümle ile belirtilir; " Teşrin-i sâni ortaları. Havada azgın bir yağmura hazırlık var. " (s.10).

SÖZDE KIZLAR (1)

"Bu kitapta vakla doğru, böyle insanlar var, yaşıyorlar, hem de gürültülü hareketler, aykırı kıyafetlerle, burunumuzun dibinde, sağımızda, solumuzda, gülüşerek ve haykırarak yaşıyorlar. Fakat Sözde Kızlar, bu hareketlerin tıpa tıp, tas tamam, dosdoğru inikası değildir. Vakıada, şahıslarda, hareketlerde mübalâğa vardır" diyen Peyami Safa, bu eserini "devrin çığırından çıkmış ahlâkını, zevkini hicvetmek için" (2) yazdığını belirtir.

Romanlarında Doğu-Batı meselesini hareket noktası olarak kabul eden yazar, bu eserinde nesillerin yetişmesinde en önemli vazifeyi yüklenen kadının, biribirinden tamamen zıt iki kutup arasındaki tercihini işlemiştir. Canlandırdığı erkek kahramanlarıyla iki zıt kutbun örneklerini ortaya koyan Peyami Safa, iki genç arasında bocalayan genç kızla konuyu çarpıcı hâle getirir. Şahıslardan birisi karşısında tarafsız kalamayan yazar, şaşmaz değerler sahibi, daima doğruyu söyleyen bir kişi olarak kahramanına doğru yolu gösterir.

Genç kız ve kadın terbiyesinde uygulanacak yolları ve bunların neticelerini vererek didaktik bir roman yazmağa çalışan Peyami Safa, bu didaktik maksada, aşk duygusuyla lirik bir hava katar.

Romanın sonlarına doğru ortaya çıkan hastalık, çözümlenme döneminin insan vücudundaki tezahürüdür. Bilhassa cinsiyet bakımından çok serbest olan gençler, yaygın zührevî hastalıklara yakalanmakta ve bunun sonucu olarak zihni bozukluklara da düşmektedirler. Firenginin, nesilden nesille bulaşabilen, tedavisi için uzun zamana ihtiyaç duyulan bir hastalık olması, gençlerdeki zihniyet karmaşasının nesille ve yetişme ile ilgili olduğunu göstermektedir.

İzmir'li bir kumaş tüccarının, Amerikan mektebinde yetişmiş kızı olan Mebrure, Yunanlıların İzmir ve Manisa'

(1) Sayfa numaraları İst.1973 baskısına aittir.

(2) Sözde Kızlar, İst.1925, s.2-5. (Eski harflerle)

yı işgali sırasında esir alınan babasını bulmak için İstanbul'a gelir. Şişli'de özentili bir hayatı devam ettiren bir aile yakınlarına misafir olan Mebrure, ailenin bütün ahlaksızlığını gördüğü halde onların yanından ayrılamaz. Müracaat ettiği Muhacirin Dairesi'ndeki memurların bütün iyi niyetlerine rağmen babasından haber alması da gecikir. Bu sırada köşk sahibi Nâfi Bey'in oğlu Behiç, Mebrure'ye sahip olmak ister. Kız kardeşi Nevin ve arkadaşı Siyret de Mebrure'yi kandırması için ona yardım ederler. Nevin'in aşığı Siyret'in, eğlencelere katılan genç kızlardan Güzide ile olan ilişkisi köşkün neşesini bozar.

Behiç'in ağına düşen kızlardan biri olan Belma, yasak ilişkilerinden doğan hastalıklı çocuğu diri diri toprağa gömererek öldüren âşığının ihmali yüzünden yalnız ve parasız kalır. Parasız kalması hastalığının tedavisini aksatır ve yeniden nükseder. Bu yasak ilişkiyi duyan, kardeşi, Salih çıldırır. Mebrure'nin de kendisi gibi evlilik vaadi ile Behiç tarafından aldatılacağını dupan Belma, Nadir vasıtasıyla Mebrure'yi çağırarak başından geçenleri anlatır. Polise verilmek üzere bir mektup yazar ve zehir içerek intihar eder.

Herşeyi öğrenen Mebrure, köşkten ayrılır ve yakın alâkasını gördüğü Nadir'in annesinin yanında kalır. Bu arada "Muhacirin Dairesi'nden babasının mektubunu alan genç kız, Nadir vasıtasıyla tanıdığı genç Fahri ile Bursa'ya gitmeye hazırlanır.

Kısaca özetlediğimiz romanda olaylar Mebrure, Behiç, Fahri ve Nadir'in etrafında gelişir. Peyami Safa'nın diğer romanlarında olduğu gibi; dogulu erkek, batılı erkek, bunların arasında tercih yapmak zorunda kalan eşikteki kız ve fikirleriyle kahramanına yön veren yazarın temsilcisi şahis vardır. Bu romanda dogulu erkek Fahri, batılı erkek Behiç, iki erkek arasında seçim yapmak zorunda kalan genç kız Mebrure ve yazarın temsilcisi ise Nadir'dir. Diğer tali şahisleri da bu dörtgen içinde ortak yaşayış tarzlarına göre ince-

leyebiliriz. Köşkteki eğlencelere katılan ve batılı gibi yaşamayı tercih edenleri Behiç'in etrafında, Muhacirin daire-
sindeki memurları ve Nadir'in annesini Fahri ve Nadir'in et-
rafında toplayabiliriz. Bir tarafta ahlâksızlık bütün iliş-
kileri âdileştirirken, diğer tarafta iyi niyet, misafirper-
verlik münasebetlerde bir samimiyeti, bir paylaşmayı temin
etmektedir. Mahşer romanında olduğu gibi bir tarafa iyiler,
bir tarafa kötüler birikir ve Muazzez'in iki gurup arasında
kurduğu köprüyü bu defa Sözde Kızlar da Mebrure kurar.

Peyami Safa, bu romanında savaş yıllarının cephe ge-
risinin insanlarındaki ahlâk buhranını, şahsiyetler arasında-
ki çatışmalarla verir. Dolayısıyla hareket noktası olarak
Mebrure'yi aldık ve olayların seyri içinde diğer şahıslarla
olan ilişkilerini tahlil ederek çatışmaları göstermeye ça-
lıştık.

İstanbul Beşiktaş'ta doğan Mebrure, on yaşına kadar
ailesiyle birlikte burada kalır. Annesinin ölümü üzerine ba-
bası ile birlikte Manisa'ya taşınan genç kız, iyi bir terbiye
görmesi için babası tarafından İzmir'deki Amerikan mektebine
gönderilir. Okulda okuduğu yıllarda özel Türkçe dersi de o-
lan Mebrure mezun olduktan sonra babasının yanına gelir. Yu-
nan işgalinden sonra aile düzenleri bozulur. "-Evet, Yunan-
lılar gördikten sonra casus diye babasını yakalamak istedi-
ler, fakat babam bunu duyunca bize haber vermeden ortadan
kayboldu,..." (s.19). Mebrure'nin hayat hikâyesini, Mahşer'
deki Muazzez ile karşılaştırdığımızda iki genç kızın yetiştirilme
tarzlarında benzerlikler olduğunu görürüz. Muazzez de onbir,
oniki yaşına kadar anne terbiyesi alır. İlk gençlik terbi-
yesini Mebrure'nin Amerikan mektebinden almasına mukabil
Avrupa görmüş, onlar gibi düşünen, onlar gibi giyinen Seni-
ha ablasından almıştır.

Başlangıçta Mebrure'nin tek özlemi vardır: Babasını
bulmak. "...Düşününüz, ne müthiş, ne müthiş bir merak için-
deyim. Yalnız haberini almak için çok büyük fedakârlıklar

yaparım. " (s.23). Genç kız romanda işgal altındaki Anadolu'nun temsilcisi gibidir. Çünkü, "Bursa'ya giderken, Bursa'da çektiği sefâlet, parasızlık, hastalık, ümitsizlik..." (s.23) her haliyle Anadolu'nun o sıralardaki tasviridir, adeta. "...memleketin hâli, Türk ahalinin başına gelmiş felâketler, her şehirde, her köyde çığlık gözyaşı, bin şey..." (s.23).

İstanbul'a geldiğinde yaşamaktan bile bıkmış bir halde olan genç kıızı babasını bulamazsa hayatın kendisi için hiç bir mana ifade etmediğine inanmaktadır. Aşırı yorgunluk, ümitsizliğin bu kararındaki tesiri çok büyüktür; çünkü uzun zamandır rahat yüzü görmeyen Mebrure, ilk gecenin rahat uykusunda dinlenen vücuduyla âdeta hayata yeniden döner. Tıpkı Mahşer romanındaki Nihat gibi, uyku onu tabii kişiliğine döndürür. "...iki seneden beri ilk defa yattığı rahat, geniş karyola, bembeyaz, temiz örtüler, yastık yüzleri, bütün bu refah duygusu veren şeyler, Mebrure'yi canlandırdıyordu, yeniden iyice yaşamak, saadetini aramak, mücadele etmek isteği ve kuvvetiyle doldurdu. " (s.13) Köşkteki rahata yavaş yavaş alışan Mebrure'nin dikkati eşyaya doğru yönelir. Vücudundan gelen arzular onu maddiyata doğru sürüklemeye başlar.

İnsanların, yalnız birbirlerine zevk, eğlence ve heyecan vermek için toplandıkları köşke uyum sağlamaya başlar. İzmir'de okuduğu yıllarda almış olduğu terbiye ve eğitim sayesinde bu tür toplantılara yabancı olmayan Mebrure, yanlarına sığındığı aileyi çok çabuk tanır ve yorum yapar. "Mebrure için bu köşk, büyükten küçüğe, kadından erkeğe, teklifsizden yabancıya kadar hep sefih, zevk düşkünü, hafif meşrep insanlarla dolu. Bunlar, dümeni kopmuş, fireni kırılmış bir otomobil içinde, yüksek, dik bir bayırdan aşağıya alabildiğine giden, fakat vartayı ya hissetmeyen, yahut seve seve kabul eden insanlara benziyorlardı." (s.71) İlk zamanlar bu kalabalıktan uzak kalmaya çalışır ve onlara benzemekten de çekinir. " Tuvaletin büyük ehemmiyet kazandığı bu yeni hayat-

ta kayıtsız kalmaya çalışır." (s.41)

Nazmiye Hanım, oğlu Behiç ve kızı Nevin'den meydana gelen bu aile, namus ve iffet adına hiç bir değeri kalmamış, tamamen değenere olmuş bir aile örneğidir. Sefâret müsteşarı Nafi Bey'in ailesi, onun ölümünden sonra âdeta dümeni kırılmış bir gemi gibi çıkılmaz bir girdaba doğru sürüklenmektedir. Aile fertleri Avrupa görmüş kişilerdir. Nevin, Viyana'dan getirdiğini söylediği köpeği ile övünürken Behiç de genç kızları Avrupa hayaliyle kandırır. Nazmiye Hanım ise yaşına bakmadan gençlerle birlikte eğlenmekten hoşlanan, cinsî arzularına düşkün, evinde yasak ilişkilere zemin hazırlayan kötü bir kadındır. Köşkteki eğlencelerin müdavimlerinden olan Siyret, yabancı bir bankada çalışmakta ve Nevin'in âşığı olarak eğlencelere katılmaktadır. Salih ve Belma ise Cerrahpaşa'daki evlerinden kopup gelmiş, Avrupalı gibi modern bir hayatın özlemiyle pek çok değerini kaybetmiş iki kardeşdir. "...siyah jarse elbisesi içinde, hâla diri, gergin vücuduyla güzel ve ihtişamlı" (s.46) Nazmiye Hanım, Mebrure'yi de aralarına almak ister. "Sen de benim kızımsın. Bu ilk helecan günleri geçsin, bak evimizdeki hayattan ne hoşlanacaksın. Burada bizim haftada bir kabul günümüz vardır, genç kızlar falan gelirler, konuşur, oyun oynar, danseder, müzik yaparlar, hiç canın sıkılmaz. (...) Böyle cemiyetlerde bulunmak fırsatını kaçıрма, ben bile koca kadıncıkken bu eğlentilerden hoşlanıyorum." (s.32)

Köşkün " yirmi beşine yaklaşan, fakat gözlerini dolaayan çürüklü buruşuklarla âdeta beş çocuk doğurmuş bir kadına berzeyen" Nevin, hayatında sadece Avrupa'lı gibi giyinmeye ve onlar gibi yaşamaya çalışmış, hiç bir ahlâk değeri olmayan annesinden aldığı terbiyenin tesiriyle kendi dışında gelişen olaylarla ilgilenmemiştir. Anadolu'da verilen mücadeleden habersiz olduğu yetmiyormuş gibi ilgilenenlere de öfkelenir. "-Öyle ya nedir bu: Harp, taarruz, ağır topçu bilmem nesi? ...Biz arkân-ı harp değiliz ya... Bunları halletmek bize mi düşüyor?" (s.59)

Köşkün erkeği Behiç, kardeşi ve annesi gibi Avrupa'yı görmüş, her türlü arzusunu tatmin etmiş "...orta boylu, sarışın, küçük ve yuvarlak başlı. Bıyiksız yüzünde uykusuz gecelerin buruşukları, mavi gözlerinde tatlı bir zevk yorgunluğu bulunan, boğazına doğru çekik, yuvarlak çenesinde gurura ve tahakküme istidadı gözüken" bir gençtir.

Mebrure'yi kendilerine benzetmek isteyen bu aile fertleri arasında ona en çok taarruz eden Behiç'tir. Yazar tarafından, "gazetelerde karikatürü yapılan asrî genç" olarak tavsif edilen Behiç, "ne yaptığını bilmeyen, budala, tecrübesiz bir insan olmak şiiyle dursun, (...) harikulâde zeki, (...), bir insan değil, belki şaşkın ve tehlikeli zekasıyla korkunç ve zararlı bir mahluk" tür. İlk geldiği günden itibaren ona sahip olmak istemiş; fakat bu işin zorla olmayacağını anlayınca sinsice bir strateji uygulamaya başlar. Yalnız olmadığı bu planında genç kızın millî duygularından istifâde etmeye çalışır. Az çok başarılı olur ve Mebrure'nin üzerinde yavaş yavaş tesir etmeye hoş görünmeye çalıştıkları için köşkün havası da değişmeye başlar. Bütün bu sahteliklere kanan Mebrure, onlar gibi düşünmeye, onlar gibi giyinmeye çalışır. "Salondaki Avrupa mecmualarını sık sık karıştıra karıştıra, kendisinde iyi giyinmeye karşı yeni bir iştiiyak duyuyordu." (s.139)

Mebrure vücudunun arzularına rağmen küçüklüğünde almış olduğu terbiyenin tesiriyle bu aileye karışmaktan kurtulur. Vücudu ve vicdanının arasında tercih yapmak durumundadır. "...ya bu evin hoppa, delice ve biraz igrenç hayatına karışarak Nevin'e sevimli bir arkadaşı olmak, böylece, bir yanaşma kedi vaziyetinden kurtulup evin içinde göze batmamak yahut bir iki gün daha oturduktan sonra çıkıp gitmek lazım. Nereye? Meçhul...Mebrure'nin zihnî, bu kati iki yol karşısında durakladı. İkinci yol büsbütün sarp ve çıkmaz görünüyordu. Bu evden ayrılmak, kaldırımlara ve belki daha igrenç hayata düşmekti, sonu hiç belli değil. Öyle ise birinci yo-

lu ister istemez beğenmek, orada biraz ihtiyatlı yürümek lazım geliyordu.". (s.71). Genç kızın birinci yolu tercih etmesinin sebebi sadece çaresizlik değil iradesizliğidir. "Mebrure için bu köşkteki refahı, vasıta bolluğunu bırakmak da güçtür." Mebrure, ruhundaki değer kırıntılarının vücudundan gelen isteklere veremeyecek duruma geldiği zaman tesadüfen karşılaştığı "...biraz ciddî, ağır tavırlı, genç" (s.57) Nadir'in yardımı ile kurutulur. Zeki, açık fikirli, münevver ve Duyûn-î Umûmiye memuru olan Nadir, Anadolu'daki mücadeleye olan alâkası dolayısıyla romanda Mebrure'ye en yakın olan kişidir. Cepheye kayıtsız olan köşkü, haberdâr etmeye çalışır; fakat olumlu bir netice olamaz. Genç kızın hikâyesini dinler ve onun meselesi ile ilgilenerek basını bulmasına yardımcı olur. Milliyetçi ve vatansever olan Nadir, "...bu kız da bir iki ay sonra sözde kızlar kafilesine katılacak, babasını unutacak" (s.82) dediği Mebrure'yi Nafî Bey'in ahlaksız ailesinden uzaklaştırmaya çalışır. "...En müşkil dakikalarınızda bana geliniz. Fikrimi sormadan hiçbir harekette bulunmayınız. Hayatınızın en buhranlı günlerindesiniz. Bir küçük zaaf sizi felâkete sürükleyebilir. (...) Behiç'ten, Siyret'ten, Nevin'den korkunuz, metanetinizi muhafaza ediniz, Belma'yı göz önüne getiriniz, vücudunuz ve kalbinizi sakınlınız." (s.82) Yazar, Nadir vasıtası ile Mebrure'yi uyarır ve yalnız bir kararla gidebileceği yolun sonunu karşısına Belma örneğini çıkararak gösterir. Belma'nın anlattığı korkunç gerçek Mebrure'yi köşkten tamamen soğutur. Müslüman bir ailenin kızı olan Belma, aktrisliğe olan hevesi yüzünden Behiç'in tuzagına düşmüş bir genç kızdır. "Daha çarşafa girmeden evvel, Şehzadebaşı sinemalarından aldığı tesirlerle aktris olmaya karar vermiş, o günden beri, her yerde her vesile ile bu arzusunu anlatmış, arasına meclislerde monologlar söylemiş, tek roller temsil etmişti. Bu kızın sinemaya ve aktrislere zaafı o derece idi ki, emeline kavuşmak için mukaddes tanıdığı hep şeyi fedâ

edebileceğini açıkça söylerdi." (s.57). İşte bu Belma, özlemine duyduğu özenti hayatın kurbanı olmuştur. Behiç'e teslim ettiği değerlerinin karşılığı ise genç erkeğin Avrupa'dan getirdiği, korkunç "firengi" hastalığıdır. Kendi toplumuna tamamen ters bir medeniyeti hem öğrenmek, hem de yaşamak isterken saplandığı bataklıktan ve vicdan azabından kurtulmak için Mebrure'yi Behiç konusunda uyarır. İntiharını ise onun en son kurutulmuş çaresidir. Yazar, Belma'nın mektubuyla Behiç'i tutuklattırırken âdeta toplumu da bulaşıcı bir hastalıktan kurtarmış gibidir.

Romanda yazar tarafından Behiç'in karşısına çıkarılan Fahri, heyecanlı, ancak pasif şahsiyeti ile doğulu tipi temsil eder. Pastahane memuru, kimsesiz ve yalnız başına tek bir odada yaşayan Fahri, hem Nadir'in hem de Nadir vasıtası ile tanıştığı Mebrure'nin ^{arkadaşıdır.} Manisa ile alâkalı hatıralardaki ortak noktalar iki gencin birbirine samîmi bir şekilde yaklaşmalarını temin eder. Fahri, Mebrure ile birlikte, sanki Anadolu'nun temsilcileri imiş gibidirler. Mebrure'nin intibalarına göre Fahri: "...şehirlerin âdiliğine ve yalancılığına karşı taşranın yarattığı lekesiz ve temiz, biraz ibtidai amma samîmi, biraz hoyrat amma hararetli, biraz saf amma zekî bir insandır." (s.128)

Nadir'in, "-Halis Anadolu'lu bir arkadaşım Fahri... Fakat İstanbul'u benden iyi tanır"(s.78) diye tanıttığı genç, romanda cepheyi görmüş, cephe ile cephe gerisini mukayese edebilecek tecrübeyi kazanmış tek kişidir. Bir memuriyeti olduğu halde hayat pahalılığı yüzünden kıt kanaat geçinmek zorunda kalan Fahri, "-Mahşer" romanındaki Nihat gibi-âdeta geldiği cepheye özlem duyar. Onun için kurutulmuş sanki cephededir; fakat pasif kişiliği onu firenler. Harekete geçemez, cepheye gitmek için de hiçbir girişimde bulunmaz. "-Bütün gençliğimi orduda geçirdim, üç defa yaralandım Mebrure Hanım, üçünde de muhakkak ölümlerden kurtuldum, fakat ne kurtuluş ya Mebrure Hanım, ne kuruluş ya..." (s.128)

Bu romanda dikkati çeken en önemli nokta, yazarın, bütün romanlarında tenkide uğrayan devlet dairesi, düzenli bir çalışma sistemine oturmuş, memurlar^{ile} âmirleri arasında tam bir dayanışmanın bulunduğu sağlam bir kuruluş karşımıza çıkmaktadır. İşgâl yıllarında esir düşen veya başka yerlere taşınmak durumunda kalanları tespit etmekte olan Muhacirin dairesinin takdire şâyan bir biçimde çalışmasını Anadolu ile ilgilenmesine bağlamak mümkündür. "... Mamafih devâirde nâdir görülen bir süratle Davutpaşadaki memurlardan birine küçük bir tezkire yazdılar, genç kıza verdiler." (s.28).

Romanda geçen zaman, memleketin işgâl altında bulunduğu dönemdir. İzmir ve Manisa havalisi Yunan işgali altındadır. Mebrure'nin İstanbul'daki maceralı hayatı bir mevsim gibi kısa bir zamandır. Mevsim olarak da esere hâkim olan, uzun geceleri ile eğlencelere müsâit olan sonbahardır. Yemekten sonraki bahçe gezintileri havaların hênüz soğumadığını, tam olarak kışa girilmediğini gösterir. Kış, kendisini, Behiç ile Mebrure'nin araba gezintisine çıktıkları gece hissettirir.

Eserde kozmik zaman eşit olarak dağılmıştır. Gece yarısı, Mebrure'nin Şişli'de bir sinema önünde görünmesiyle başlayan roman, Nâdir'in evinde, Belma'nın intiharından önce suçunu itiraf ettiği ve Behiç'in polis tarafından tutuklandığı günün akşamında sona erer. O akşam Mebrure'nin verdiği karar çok mühimdir; zira genç kız Anadolu'ya giderken Fahri'yi yol arkadaşı olarak seçer. Zira Fahri'nin de en büyük arzusu Anadolu'ya geçmektir.

Mebrure'nin köşkte geçirdiği zaman genellikle gece- dir. Gündüzleri ise genç kızın babasını aramasıyla geçer. Muhacirin dairesinden aldığı babasına dair mektup ise yine gündüz gelir. Dolayısıyla "gece", genç kıza sıkıntılı saatler yaşatırken, "gündüz", onun ferahlanmasını, rahatlamasını ve huzura kavuşmasını temin eder.

Şişli, Şehzadebaşı, Cerrahpaşa ve Vaniköy gibi samt-leriyle İstanbul, olayların cereyan ettiği mekân olarak kullanılmıştır. Şişli'deki köşk, Muhacirin dâiresi ve Şahzadebaşı'ndaki Nâdir'in evi olayların yoğunlaştığı yerlerdir. "...yol üstünde, üç katlı, kagir, pembe boyalı bir ev" (s. 8) diye tanıtılan köşk, etrafına pislik bulaştıran bir bataklık görünümündedir. Nadir'in evi ise bunamukabil gerçek bir Türk evidir. Misafirperverlik örneğinin sunulduğu bu ev bütün fakirliğine rağmen değerlerini kaybetmemiştir. Muhacir'in dairesi ise daha evvel de bahsettiğimiz gibi, her zaman-kinin aksine Peyami Safa'nın takdirini kazanmıştır.

Anadolu, Mebrure dolayısıyla romana hâkim olan mekân- dır. Mebrure, ahlâk değerlerini kaybetmeden galip çıktığı mücadelâsinden sonra yâzarı uyandırır. Bu uyanış, değişen şartlar içinde İstanbul luların gözünde Anadolu insanını değerlendirir. "Eskiden Rumeli, Anadolu, taşra, muhacir söz-leri İstanbulluların sinirine dokunurdu, o insanlarda her zaman bir yabancılık, uzaklık, eksiklik tevekküm edilirdi, hele kibar âlemlerinde bir taşralı adam, Sahrayı Kebir'in yarı beline kadar vahşi hayvan postu giyen zencileri gibi tiksindirici tesir bırakırdı. Bugün öyle değil, iş değişti, İstanbul'un hangi köşesinde kaynadığını bilmediği bir takım diğer fikirler, başta milliyetperverlik, mefkûre, turancılık, halkçılık vesaire cereyanları âdeta moda oldu. Hele Mütare-ke'den sonra, Anadolu'dan gelenler, Paris'ten Berlin'den, Viyana'dan, Ekslebant'ten, Nis'ten, Venedikten gelenlerin itibarından fazlasını kazandılar." (s.136)

BİR AKŞAMDI (1)

İki bölümden meydana gelen bu romanda akrabalarından genç bir subayla İzmit'teki evlerinden kaçan bir genç kızın hayat hikâyesi anlatılır.

Evli ve bir çocuk babası olan Kâmil, harbe katılmak için Anadolu'ya geçtiği sırada karısının Paris'teki ailesinin yanına dönmesiyle yalnız kalır. Savaş şartları yüzünden dört sene boyunca görüşemezler.

Kâmil, izinli olarak İstanbul'a gelirken İzmit'teki akrabalarını ziyaret ettiği sırada evin hanımı ve kızından büyük alâka görür. Bu birkaç günlük ziyaret sırasında evin hanımı ile ilişki kurar. Hastalıklı bir memur olan kocası, kadına müdahale edememekte ve bu durumdan çok müteessir olmaktadır.

Genç subay, evin kızı Meliha'nın hayalinde İstanbul ve eğlence gecelerini canlandırır. Bu özlemi ruhunda da hissedilen Meliha, Kâmil'e âşık olur. Nihayet iki genç birlikte İstanbul'a kaçıp, Kâmil'in Şişli'deki apartmanına yerleşirler ve imam nikâhı ile de beraberliklerini meşru hâle getirirler. Bir müddet sonra Kâmil'in eski karısı Bert'in çocuğu ile birlikte gelişiyile Meliha'nın huzuru kaçır. İki kadını birlikte idare etmekten çok çabuk bıkan Kâmil, kaçan huzurunu başka kadınlarda aramaya başlar. Daha sonra bütün kadınlardan usanan Kâmil, Millî Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya geçer.

Yalnız kalan Meliha, babasının ölümünden sonra kardeşinin yanına giden annesini çağırır. Bu sırada Kâmil'in yakın arkadaşı Cevat, Meliha'ya yalnızlığını unutturmak için ona yaklaşır ve kötü yola düşmemesi için tavsiyelerde bulunur. Annesi de yanına geldiği halde Kâmil'e karşı kinini tatmin etmek için salon eğlencelerinin müdavimi Fer-

(1) Sayfa numaraları İst.1945 baskısına aittir.

di ile dost hayatı yaşamaya başlar. Bu kısa beraberlikten sonra Ferdi'nin genç kadını terkmesiyle, o âna kadar sadece Kâmil'e karşı olan Meliha'nın kini, bütün erkeklerden nefrete dönüşür. İntikam duygusuna kapılan genç kadın bir tesadüf konucu Beyoğlu'nda karşılaştığı Sermet'i kendine kurban olarak seçer. Önce yüz verip sonra ters yüz ettiği Sermet, çıldırır ve Bakırköy akıl hastahanesine kaldırılır. Kâmil ise girdiği Birinci İnönü muharebesinde vurularak ölür. Sermet ve Kâmil'i kaybeden Meliha, annesi ile birlikte İzmit'teki evlerine döndüğü halde, hâlâ yaşamakla ölmek arasında tereddüt içindedir.

Konusunu kısaca özetlediğimiz romanda şahıs kadrosu azdır. Peyami Safa'nın ilk romanlarından olan bu eserde olaylar Kâmil ile Meliha etrafında gelişir. Yazarın, isim bulma metodu ile çizdiği erkek kahramanı Kâmil, ulvî ve süflî iki yönü ile esere hâkim şahsiyettir. Her iki özelliği ile de zirveye ulaşmıştır. Napolyon, Ogüst ve Sezar gibi büyük şahsiyetleri kendine model olarak seçen genç subay, onların nem kadın üzerindeki muzafferiyet kazandıran davranışlarını, hem de askerî dehâlerini benimsemiştir. Yani bir taraftan sefâlet, diğer taraftan da fazilet temsilidir. Olayların gelişmesi sırasında bu iki açıdan ele alıp değerlendirmeye çalışacağız.

Askerî Rüştiye'den mezun olan Kâmil, eline ilk maaşı geçtiği günden beri babasının da yardımıyla on bir sene boyunca, kendi tabiriyle "yalnız ve kalabalık" yaşar. Rüştiye'de okuduğu yıllardan beri Roma tarihini severek okuyan Kâmil, kafasını bu dâhilerin maceralarıyla doldurur. Bu maceraların tesisiyle "hayal perest" olmaktan kendini kurtaramaz.

Güzelliği ile kadınları cezbeden Kâmil, Trablus, Balkan ve Kafkas harplerine katılmış olmasının kendisine verdiği haklı gururu da taşımaktadır. Her kadın gibi Meliha da ona hayran olur. Meliha, onun traş olduktan sonraki halini şöyle anlatır; " Ne güzel bir adammış, Kâmil, ne güzel adam!" (s.6).

Aile hakkında değişik bir fikri olan Kâmil, daima ileriye düşünerek çocuğun anaya ve babaya bağlılığını gerici olarak kabul eder ve kuvvetli bir şahsiyeti olduğunu göstermek için de kendi ailesi ile olan bağlarını koparmaya çalışır. Örf ve âdetlere karşı olduğu için eskiye ve herşeye benzeyeni sevmez. Ailesini bile çağırılmadan yaptığı sessiz nikâhla törelere karşı olduğunu gösterir. Bir kızı ailesinden istemek ise Kâmil'in yapmayacağı, yapamayacağı bir iştir. İşte bu yüzden, Bert'i kaçırdığı gibi Meliha'yı da kaçıtır; çünkü onun için olmuşun ehemmiyeti yoktur, olacak şey mühimdir. Bu düşüncesi istikâmetinde hareket eden Kâmil, kadınlarla münasebete başlarken sonunu düşünmeden kuvvetli olmaya çalışır ve bunu da başarır. Meliha ile olan son macerasını da "... bir küçük oyun" (s.26) olarak değerlendiren Kâmil'in bu özelliğini yazar kısaca şöyle anlatır; "... ilk önceleri kendi de bu münasebetlerin bir şeyle, bir mühim sonla biteceğine inanırdı, ilk önceleri her tanıdığı kadınla evlenmek hülyası kurardı." (s.26). Kâmil'in bu masumâne düşüncesi zamanla değişerek bütün kadınlardan istifade etme şeklinde gelişir. Yazar'ın dediği gibi "... bir askerden ziyade şipsevdi" (s.38) olur ve bütün kadınları sevmeye başlar. Aşkı, izdivaca giden en güzel yol sanan Kâmil, tecrübeleri arttıkça "... meslekte eskimiş bir şoför gibi yolların nereye çıktıklarını sezmeğe" (s.28) başlar. Kâmil için yollar Roma'ya çıkar ve üç kız sevmiş olan Kâmil için Meliha, üçüncü ve son sevgilidir. Garipliği sever ve bu garabetinin kadınlar için ne kadar cazip olduğunu da bilen Kâmil, Şişli'deki apartmanına yerleştirdiği Meliha ile bir müddet mutlu yaşar. Karısı Bert'in Fransa'dan dönmesi ile iki kadın arasında kalınca çareyi, onu da bir başka eve yerleştirmekte bulur. Bu iki kadın arasında gizli bir denge tesis edebildiğine de memnundur ve bu ikili hayattan zevk almaya başlar; fakat herşeyden, herkesten çok çabuk bıkan Kâmil, Muhlis Paşa'nın konağındaki eğlencelerle kendini tat-

min etmeğe çalışır. Önceden tanıdığı ve dost hayatı yaşadığı Neriman'ı bulur ve gecelerini onunla geçirmeye başlar.

Kâmil'in bu tür bir yaşayışı seçmesi onun süflî tarafını göstermektedir ve yazar da onu bu yönüyle değerlendirmeye çalışır; " Kâmil'in sol omuzundaki melek bir cilt eser yazdı ve Allah'a takdim etti. Bu eserin adı: "Bir medenî barbarın Roma tarihinden aldığı dersler"dir. Kâmil'in sağ omuzundaki melek ise ne zamandır bir satır yazmadı. " (s.123). Yazar, Kâmil'e 'medenî barbar' diyerek, o devirde İstanbul'da salgın halinde bulunan yanlış batılaşma hareketini de tenkid eder.

Eğlence gecelerinden tanıdığı arkadaşı Cevat, ona, millî değerlerine sahip çıkmasında destek olur. Cephe arkadaşlarından aldığı mektup da Kâmil'i uyandırır. Cevat'ın desteği ile bu mektup, Kâmil'e, ulvî değerlere doğru giden yolu açar. İki arkadaş sohbet ettikleri birada Kâmil; "... Yorgunum. Şu günlerde kadınları hiç düşünemiyorum. Beni baktırdılar artık. Anadolu'ya gitmek istiyorum. Millî bir müdafaa yapılıyor."(s.184) derken Cevat da; "...Taraftarım. İstanbul'dan hayır yok!"(s.184) diyerek onu destekler. Anadolu'ya gitmesi için teşvik gören Kâmil, kararını verir. Pek de inandırıcı tesir uyandırmayan "...Gidecek. Derhal kararını verdi. Biliyoruz ki o büyük olan herşeyi sever. Bu büyük bir iş: Millî Müdafaa."(s.186), şeklindeki yorum, yazarın, şimdiye kadar sefih bir insan olarak çizdiği Kâmil tipinde, mefkûre bulunduğu zaman ona yönelinebileceği duygusunu uyandırmak maksadıyla düzenlenmiş hissini vermektedir.

Bu kararıyla Kâmil, kadınlara, eğlenceye, İstanbul'a ve hatta hayata veda eder. Genç subayın ulvî değerlere bağlılık yönü de böylece ortaya çıkarılmış olur.

Bu karardan sonra Kâmil'i, Birinci İnönü muharebesine katılmış olarak cephede görüyoruz. Yazarın büsbütün

sefih tanıtmak istemediği Kâmil, mefkûresini bulup vatan müdafaasına koştuktan sonra karşılaştığı sıkıntıları, yaptığı kötülüklerin bedeli, cezası olarak yorumlar ve böylece yazar da, kötülük yapmaktan haz duyan kötü bir insan portresi çizmemiş olur.

Daha önce katıldığı üç harpte de ölüm korkusu duymayan Kâmil, Meliha'ya olan aşkı yüzünden yaşamak arzusuna kapılır. Bu arzuyla "ölüm korkusunu" ruhunda duyan Kâmil, "...Ekseriya böyle hissedendenler ölürler" (s.137) diyerek âdeta sonunun yaklaştığını hisseder. Cesareti ile harp safına en yakın yerde bulunan Kâmil, "...gece yarısı, üç arkadaşıyla beraber yüzükoyun yere uzanmış, dirseklerini yere dayamış, büyük bir haritanın üstüne eğilmiş, sinir kesilen şehadet parmağı ile bazı noktaları gösteriyordu." (s.250) şeklinde canlı bir tablo gibi tasvir edilir.

Yazar, bütün yaptıklarından sonra Kâmil'i temize çıkarmak için elinden gelen gayreti burada da gösterir. Kahramanına karşı tarafsız kalmayan yazar, onu öldüren kurşunu âdeta bir caniyi tasvir eder gibi uzun uzun anlatır;

" Seyahatini birlikte yapmakta olduğumuz son kurşunu da attıktan sonra, Yani, boğazı kuruyarak siperin içine oturmuştu.(...)

Kâmil at üstünde gidiyordu.

Dört nala.

At havayı kudurtuyor ve rüzgârları parçalıyordu.

Birbirini kovalayan dehhâş sesler. Atın azgınlığı.

(...)

Kâmil düşünmüştü ki Anibal, karlı Alp tepelerini aşarken bu manzarayı görmemiştir.

Kendinde bir fânalık hissediyordu. Bir kabl-el-vuku' duygusu.

Mahmuzlarıyla atın karnını deliyordu. Vuruyor, vuruyor, ne kadar vurduğunu bilmiyordu.

Fahrettin'in ölüsü beynine dalıp çıktı.

Mahmuzunu daha şiddetli vuruyordu.

Onun vücudu, atla beraber kalkıp iniyor. Biz geçerken bu vücut inerse kurtulacak, kalkarsa mahvolacak.

İşte... Geçiyoruz.

Süvarinin vücudu kalktı.

Fifff....

Bir ince kemik parçaladık ve sünger gibi yumuşak bir et külçesinin içine daldık.

Kulaklarımızda bir kan çağıltısı.

Ve tık tık tık tık... Bir kalb.

Kurşun, bir kadın göğsünde yumuşayan kâtil gibi derhal gevşedi, sıcak bir köşeye yerleşti, oturdu ve hiç kımlıdamadı.

Kulağımızın dibinde kalb gittikçe seri darbanlarla çarpıyordu.

İçinde bulunduğumuz vücutla beraber yerlere yuvarlandığımızı duyduk.

Şimdi o vücutta acı acı inilti de işitiyorduk. Her tarafımız kan içindeydi ve etrafımızdan dışarıya kızıl sular fişkırıyordu.

Süvarinin kalbi biraz daha hızlı attı.

Fakat içeriden dışarıya kuvvetli bir kan boyanışından sonra kalbin cereyanları yavaşladı.

Ve nihayet, birdenbire durdu.

Kulaklarımızdaki kan çağıltısı da o anda kesilmiştir.

Süvarinin canından sonra, kurşunun açtığı delikten dışarıya biz çıktık.

Kahramanın üstüne eğiliyoruz.

Ve bunu pek iyi tanıyoruz.

Bütün yollar Roma'ya çıkar.

Roma bu derin uyku mudur?

Hem ne derin! Ne derin! Kâmil atının bacakları arasında yatıyordu. Göğsüne basan bir nalin ağırlığını da, kızgınlığını da hiç duymuyor." (s.254).

Kâmil, hayatı boyunca bütün kadınları sevmesinin,

muhabbetlerini bir çok insana taksim etmiş olmasının cezasını hayatı ile öder. Onun ölümüne, yazardan başka kimse üzülmez; zira ölüm haberini alacak kimsesi yoktur. Ailesi ile bağlarını koparmıştır. Unutulur gider. Yazar ise onun ölümünden büyük ızdırap duyar. Kâmil'i öldüren kurşundan bahsederken "... çünkü o melunun, bir vatandaş gövdesine girmesi ihtimalini düşünmek bizim en büyük ıstırabımızdı." (s.252) der.

Kâmil'in ilk evliliğine baktığımız zaman, kış aylarında Erzurum'dan Paris'e kadar peşinden koştuğu Fransız kız Bert'i İstanbul'a kaçırarak evlendiğini görürüz. Tıpkı Meliha'yı kaçırdığı gibi. Genç kadın bu kaçırılma olayını kısaca şöyle özetler: "... Ben babamın kumaş mağazasında kasada otururdum. Zevcim o zaman müşterimizdi. Mağazamızdan kumaş alırdı, sonra mağazamızdan beni aldı." (s.137). Bu evlilikten, yazarın, " Türkçe bilmeyen bu Türk çocuğu" (s.135) dediği Selçuk doğmuştur; fakat bu çocuğun bütün mesuliyeti Bert'e aittir. Çünkü onun doğmasını Kâmil'den çok o istemiştir. Genç kız, Kâmil'le birlikte İstanbul'a kaçtıktan sonra babası onun acısına dayanamayarak ölür. İki kadının kaderlerindeki benzerliklerden birisi de budur. Zira Meliha evden kaçtıktan sonra onun babası da o acıya dayanamayarak ölmüştür. Kâmil kadınları kaçırmakla onların geri dönüş yollarını kapatmıştır. Bert ancak iki sene sonra evine dönebilir, Meliha ise kısa bir müddet sonra geri dönmüş; fakat iş işten geçmiştir artık. Onu himaye edebilecek bir babası yoktur.

İstanbul'da kocası ile birlikte kaldığı iki yıl içinde Bert'in firenkler'e karşı bakışı değişir. Memleketine döndüğü zaman bu değişikliğin farkına varır; "... 'Avrupalıda kalb, yalnız deverân ı dem içindir' fikri Bert'e o zaman geldi. Bu fikir, Bert'in bir Türk erkeğine karşı sevdasının anasıdır." (s.166). Bert'in Kâmil'e karşı olan saf aşkı, milliyet farkını da ortadan kaldırır. Çünkü kocası harp senelerinde babasına veya erkek kardeşine kurşun atmış

bir adamdır. Bert, ailesini ziyarete gittikten sonra İstanbul'a dönmek için her türlü hal çaresine başvurur, taraflı tarafsız bütün konsoloslukları dolaşır; fakat bir türlü dönüş yolu bulamaz. Beklemek zorunda kaldığı dört sene bile kocasına olan aşkını söndüremez ve fırsatını bulduğu anda bütün aşkıyla, bütün ihtirasıyla kocasına döner. Anne olması ve çocuğunun babasını araması pek tabii bir olaydır. Fakat burada Bert'i üstün kılan taraf, ayrı kaldığı uzun süre içinde kocasını aldatmayı bile düşünmemesidir. Çünkü Kâmil için dört senelik ayrılık uzun bir zamandır. Onun için karısını unutmaya iki sene kâfidir. Bu konuda kendisini sorumsuz hisseden Kâmil, karısını aldatmaktan da öte başka bir kadınla evlenir ve onu evine yerleştirir bile.

Kâmil'in ikinci karısı Meliha, İstanbul'da doğmuş, on sekiz yaşında güzel bir kızdır. On yaşına kadar İstanbul'da kalmış, daha sonra ailesinin İzmit'e yerleşmesi ile dört senesi de burada geçmiştir. Hayattan ne istediğini bilmeyen Meliha, sadece yaşamak arzusuyla hülyalara dalar ve ne olursa olsun bu arzusunu tatmin etmek için herşeyini vermeye hazırdır. Babasını çok seven Meliha, onun hastalığından büyük keder duyar ve bu hastalıktan da annesini sorumlu tutar.

Ne olursa olsun yaşamak isteyen Meliha için, Kâmil'in hayalinde canlandırdığı İstanbul bir yaşama modeli olur. Bu yeni hayata özlem genç kıızı Kâmil'e daha çok yaklaştırır. Böyle bir arzuyla hayaller kurduğu sırada Kâmil'in evlenme teklifine kendini kaptırarak onunla birlikte İstanbul'a kaçır. Oldukça sıkıntılı ilk günlerde geri dönmek ister; fakat hem Kâmil'in ikna kabiliyetine esir olur, hem de kaçmış olduğu için eve dönecek yüzü yoktur. Ancak babasının ölümü üzerine evine gider, cenazeyi defnettikten sonra tekrar İstanbul'a gelir ve Kâmil'le birlikte mutlu bir şekilde yaşamağa başlar. Kısa süren bu beraberlik Bert'in gelmesi ve Kâmil'in onu ihmal etmesiyle bozulur. Kocasının kendisini terkmesiyle kadınca bir duyguya kapılarak on-

dan intikam almayı düşünür.

Ailesinden yeterli terbiye almamış olan Meliha, kocasını aldatmakla bu intikam duygusunu tatmin etme yolunu seçerken Kâmil'in en iyi arkadaşı olan Cevat'ın tavsiyelerine de kulak asmaz. Eğlencede tanıştığı Ferdi'nin de kendisini terketmesiyle şiddetlenen intikam duygusu Sermet olayı ile son bulur. Zavallı Sermet, Meliha ile yaşadığı dost hayatından sonra çıldırarak akıl hastahanesine kaldırılır. Böylece Meliha, kendine göre erkeklerden intikamını almış olur.

Kısa bir zamanda pek çok macera yaşayan Meliha, yaşamak arzusunu yeterince tatmin etmiştir. Artık hayattan hiç bir beklentisi kalmayan genç kadın, Kâmil'in cephede vurulması ve Sermet'in de çıldırmasıyla tamamen yalnız kalır. Annesiyle birlikte, İzmit'te terkettikleri eve döner; fakat hâlâ tereddüt içindedir. Ruhunda bir bölünmüşlük vardır. Babası, koçası ve genç Sermet'in karşısında kendisini suçlu ve kirli hisseder; çünkü bunlar Meliha'nın sevdiği kişilerdir ve hepsi de ölmüştür. Ölülerin hayaletlerinin sorduğu " yaşamak istiyor musun? " sorusuna " Hayır! " cevabı verirken, diğer taraftan vücudunun sefahate alışmış maddî tarafı onu hayata çeker ve Ferdi ile Cevat'ın hayaletlerinin sorduğu aynı soruya " Evet! " cevabını verir. Kısaca Meliha, vücuduyla yaşamak isterken ruhu ile yaşamak istemez.

Evlendiği yılın ertesinde bir kere evinden kaçıp bir hafta gelmeyen ve hiç bir yerde bulunamayan anne, kızının kötü yola düşmesinde en büyük âmildir. İstanbul'da bulunduğu günlerde hiç bir eğlence kaçırmayan, bu şûh ve cinsî arzularına düşkün kadının kızına verebileceği terbiyeye dair hiç bir müsbet tarafı yoktur. Zavallı baba da bu kadının hafiflikleri yüzünden verem olmuştur. Eğlencesi az olan İzmit, bu kadını biraz olsun durgunlaştırır. Böylece aile huzura kavuşur. Fakat Kâmil'in ziyareti her şeyi alt üst

eder. Kadının onunla ilişki kurması zavallı adamı çok üzer, kızının da kaçmasıyla daha çok üzülen adam dayanamaz ve ölür. Kocasının ölümü üzerine Yozgat'a kardeşinin yanına giden kadın, kardeşinin suçlaması ile karşılaşır. Kardeşine göre de kızının rezalete sürüklenmesinden kadın sorumludur; "... kız anaya çeker abla!.. Onun terbiyesinden sen de mesuldün, sen! Daha ziyade sen mesuldün, sen!.." (s.99).

Çevresinde değişik tepkiler uyandıran kadını herkes başka açıdan değerlendirir. Kimisinin bakışında şaşkınlık, kimisinin yüreğinde öfke, kimisinde de merhamet vardır; fakat kimse onu anlayamaz. Ruhunda tatmin edemediği arzular içinde kendisini öfkeye de merhamete de layık bulmaz. Kızının çağrısı üzerine geldiği İskanbul'da kızının sürüklendiği felaketi gördüğü halde müdahale edemez. Yazar iki kadındaki değişikliği "... ne o eski Meliha, ne o eski anne " (s.190) şeklinde kısaca özetler. Anne ve kız, ahlak değerlerini kaybetmiş ve düşmüş iki kadın olarak karşılaştıklarında kendilerini değiştiren kuvveti aynı zamanda hissederler. Saçları ağarmış, gençliğinden hiç bir eser kalmamış olan anne, kızını, her şeyini kaybetmiş, çökmüş bir kadın olarak bulur.

Kâmil'in hayatına giren bir başka kadın daha vardır ki o da genel olarak İstanbul'daki bütün düşmüş kadınların timsali gibidir. Gece eğlencelerini kaçırmayan Neriman, Paşa'nın nargile odasını çok iyi bilir; çünkü o adadaki koltukta namus ve iffetine ait pek çok şeyini kaybetmiştir. Meliha'yı özellikle Kâmil ve Ferdi'den hatta bütün erkeklerden kıskanan Neriman, cinsî arzularını tatmin edememiş, bu münasebetlerden zevk alan muhteris bir kadındır.

Kâmil'in hizmetçisi Emine ise kocasını muharebede, kızını da hastahane de kaybetmiş dul bir Türk kadınıdır. O da diğer kadınlar gibi Kâmil'in gözlerine hayrandır. Meliha'ya büyük yakınlık gösterir, onun bütün dertlerine ortak olur ve ona hizmette kusur etmez.

Buraya kadar tahlil etmeye çalıştığımız kişiler Kâmil'le doğrudan temasa geçmiş olan kadın tipleridir. Eserdeki erkek kahramanları da Kâmil'in etrafında kopyalayabiliriz. Bunlar, Kâmil ile Meliha arasında bağlantıyı temin eden Cevat, Ferdi ve kızın babası Şükrü Efendi'dir. Bunlardan başka bir de Feridun vardır ki o da Kâmil'in cephe arkadaşıdır.

Yazar gençlik yıllarında yazdığı bu romanında, daha sonraki romanlarında geçiştireceği ölüm, hastalık gibi marazi durumların ilk örneklerini çizmiştir. Bu temleri sık sık işleyerek toplumda aksayan tarafların tenkidini yapmıştır. Meselâ bu romanda Şükrü Efendi, ölümün kendisine bahşettiği bir kurtuluşla karısının ve kızının düştüğü bataklıktan uzaklaşır. Çünkü bu adamın hastalanmasına sebep karısının hafifliği, ölümüne sebep ise kızının evden kaçmasıdır, yani ailedeki çözülme ile bu adamın hastalığı arasında doğrudan bağlantı vardır. Toplumun çekirdeği olan ailedeki dağılma ise o toplumun, istikbali için sağlam temele oturmadığını gösterir. bir ailenin temel direği olan babanın, otoritesini kaybetmesi ise ailedeki çöküşü hazırlayan en büyük unsurdur. Hayatın korkunç tuzağı, haysiyetine aşırı düşkün bu vazife adamının belini bük müştür. Karısının serbest davranışları karşısında sesini çıkarmayan veya çıkarmayan bu adam, kızının kötü yola seçmesinde en az karısı kadar suçludur. Bu adamı masum göstermek isteyen yazar, onun evlilik şeklini bahane eder; fakat bizce yeterli bir sebep değildir. " Meliha'nın babası İstanbul'da evlendi ve kızı orada doğdu. On sekiz senelik hatıra. Laleli'deki eve iç güveysi girmişti. Yirmi dokuz yaşlarında idi, karısını, ilk defa, koltukta gördü, içine bir ağlamak geldi, bu o vakit kendisine bahtiyar olamayacağını hissettiren ilmâm-ı Rabbânî midir? " (s.21). Bir iç güveysi olarak evlenmesi yazar için bu adamı suça ortak olmaktan kurtaracak kâfi sebeptir. Aslında, bir devlet memuru olan Şükrü Efendi, resmî vazifesinde gösterdiği hassasiyeti, ailesine karşı sorum-

luluklarında göstermemiştir. Kendisini her fırsatta aldatmayı düşünen karısını, sadece kızının anası olduğu için affetmiştir. Affetmiş, fakat unutamadığı için şüphe dolu bir hayat yaşamış ve neticede verem olmuştur. Ölmek ve bu âdi hayattan kurtulmak istediği halde onu hayata bağlayan tek bağ, kızı Meliha'ya olan sevgisidir. Bu bağ da koptuğu an vücudundaki korkunç hastalığa karşı direnci kalmaz ve mikropların saldırılarına teslim olur. Çok dindar olmayan zavallı adam, ölümlerine dua eder ve Tanrı'dan iki şey ister: Birincisi yarım saat kadar olsun kızını görmek ve ikincisi hemen ölmek. Çünkü ölüm onun için en güzel kurtuluştur. (1)

Kâmil'in arkadaşı olan Cevat, bu romanda düşünen tek kişidir. Yazar, kendi sözcüsü olarak seçtiği Cevat'ı; "... gayr-ı asrî bir hastalığı vardır: Düşünmek. On dokuzuncunun sonlarında dünyaya geldiği için olacak, her şeyin müsebbib'ü-l esbabını araştırmak illetinden kendini kurtaramaz. Yani bu kahramanımız bir mütefekkir, sakalsız bir mütefekkir." (s.121) diye tavsif eder. Fakat müsbet bir tip olarak görülen Cevat Bey'in de en büyük hastalığı "pasiflik"tir. Her şeyi gördüğü halde hiç bir kötülüğün önüne geçmek için hareket etmez. Konaktaki eğlencelerin neticesinin ne kadar kötü olduğunu bildiği halde oraya gitmekten çekinmez. Romandaki esas fonksiyonu Kâmil'in Anadolu'ya geçmesi için teşvik ederken, Meliha'yı konaktaki eğlencelerden sonraki yolculuğun tehlikelerinden haberdar eder;

"- Fenaydınız, Meliha Hanım.

- Ne gibi?

- İstikametiniz fenaydı, yolunuz.

- Cevat Bey, siz ki her şeyi biliyor, görüyor ve iyi düşünüyorsunuz. Bana bir şey söyleyiniz. (...)

- Bundan sonra ben ne yapabilirim, Cevat Bey? Neye inanayım? Erkeğe mi? Aşka mı? Evlenmeye mi? " (s.181)

(1) Muhan Bali, hazırladığı mezuniyet tezinde Peyami Safa'nın romanlarında hasta-sakat ve dejenere tipleri geniş şekilde tahlil etmiştir. İst.1961-62, Türkiyat Ens. T.582.

Cevat bu soruları karşılıksız bırakır, fakat düşünür ve kadının içinde bulunduğu feci durumu değerlendirerek bir teşhis koyar: " İnanmak buhranı ". Bunun tedavisi ise; " Meliha'ya ve kadına mefkûre " (s.182) vermektir.

Yazarın, "... kadın münasebetlerine pek az his karıştıran çapkınımız " (s.218) diye bahsettiği Ferdi, kadınlardan istifade etmesini bilir. Meliha'ya da yalnız kaldığı bir zayıf anında sahip olmuş ve genç kadını, dönüşü olmayan bir yola sürüklemiştir. Bu şahısta, Anadolu'daki savaşın cephe gerisine nasıl tesir ettiğini görmek mümkündür. Çünkü Ferdi'leri çoğaltırsak bir İstanbul olur. Daha sonra göreceğimiz " Biz İnsanlar " romanındaki Cemil misalinde olduğu gibi. Fakat burada durum biraz farklıdır; çünkü Cemil daha çocuktur ve annesinin tesiriyle hareket etmektedir. Ferdi ise yaşlılarının cepheye vatan müdafaasına koştuğu çağındadır. Yaşlılarından cepheye gidenler ölümle burun buruna gelirler ve ya ölürlere ya da yaşlılarının bu halini görünce taassuba düşerler. Ferdi gibi savaşa katılmayanlar ise iman yetersizliği yüzünden ölüm korkusuyla yaşamağa mahkumdurlar. Bu korku ise onların, ahlak çemberini kırmasına sebep olur. İstedikleri gibi yaşamak için başkalarına da zarar vereceklerini düşünmeden sorumsuzca ve ahlaksızca yaşarlar; çünkü onlar için maddî zevkler peşinde koşmak, vaz geçemedikleri bir idealdir. Aldanmak ve aldatmayı bir ihtirasa dönüştüren Ferdi, kadınların arayışlarını kolayca ve şiddetle tahrik edebilmektedir. Bu noktada Kâmil ile Ferdi arasındaki ortak özellik ortaya çıkmaktadır:"... Don-juanlık".Fakat yazara göre Kâmil, ihtiraskâr oluşuyla istemeden don-juandır. Ferdi ise onun zıddı olarak ilcâi, yani zorla ve mecbûren don-juandır.

Hayatında ilk önce irsiyetin kurbanı olan genç Sermet ise ikinci olarak da Meliha'nın kurbanı olur. Babası gibi o da asabi bir gençtir. Alkolik olan babası çıldırarak ölen Sermet, Meliha'ların İstanbul'daki ev komşuları olan Remzi Bey'in oğludur. Sermet yatılı okula gidinceye kadar Meliha'ya

çocukluk arkadaşlığı yapmıştır. Yıllarca biribirini görme-
yen iki gençin yeniden karşılaşmaları ve eski arkadaşlık
hatıraları, genç kızın intikam duygusu yüzünden facia ile
neticelenir ve Sermet de babası gibi çıldırır.

Romandaki bir diğer şahıs da Kâmil'in cephe arkada-
şı Feridun'dur. Genç zâbit harp mevkiine yakın bir tepede
Kâmil'le birlikte harita üzerinde savaş stratejisini çizer-
ken vurularak şehit düşer.

Romancılar, kahramanlarını genellikle bir vazife
yüklemek için yaratırlar. İşi biten kahraman, yazar tara-
fından ya öldürülür, ya da unutulup gider. Bu romanda da
küçük bir vazife yüklenmiş olan iki şahıstan birisi Feri-
dun'dur. Vazifesi ise Kâmil'i cepheye çağırarak ve hücum
hattında onun yanında bulunmaktır. Kâmil'i çağırıştır,
cephede onun yanında görülmüştür, öyle ise bu kahramanın
vazifesi bitmiştir. Nitekim bir kurşun isaset eder ve şehit
düşer. Öldüğünü ise Kâmil'le birlikte üç kişi olduklarını
bildiğimiz subaylardan birisi haber verir.

Bu romanda mekan önemli bir yer tutar; çünkü bir ba-
kırma İstanbul ile Anadolu'nun temsilcisi İzmit'in mukaye-
sesi yapılmıştır. Eser İzmit'teki kerpiç evde başlar, İstan-
bul'un bir apartman dairesinde gelişir ve yine İzmit'teki
kerpiç evde sona erer.

İstanbul'da çatırdamaya başlayan bir ailenin İzmit'
te yeniden huzurunu tesis etmesi, mekanın önemini gösterir.
Yine bu aile İstanbullu bir zâbitin evlerine uğramasıyla
yeniden çözülmeye başlar ve nihayet evin kızının İstanbul'a
kaçmasıyla dağılır. Yazar, genç kızın İstanbul özlemine şu
şekilde dile getirir; "... İzmit'in kerpiçten evinde değil,
hayır, o başka türlü yaşamak istiyordu." (s.5). Bu genç kız
için, " yaşamak değişmektir " felsefesi geçerliliğini korur
ve genç kız mekân değişikliğinden büyük haz duyar; "...Mar-
mara'nın karanlığı ve sessizliği içinden şehre bu giriş
genç kızın şahsiyetini değiştirdi. (...) Hayatın bu yeni

safhasını bir yani esvap gibi giyiyor, mazisindeki hüviyetinden silkinerek çıkarken, sıyrılırken mâli-hülya ile karışık bir sevinç duyuyor ve şahsiyetinin bu allak bullak oluşu ona sarhoşluk veriyordu. " (s.26).

İstanbul'da eğlence merkezi olarak görülen Muhlis Paşa'nın konağı toplumu yaralayan ahlaksızlıkların menbaı olarak önemli bir yer tutar. Meliha da ilk defa bu konakta tertip edilen eğlencede sarhoş olur ve Kâmil'den sonra ilk defa burada tanıştığı bir erkekle ilişki kurar.

Bu romanda mekân olarak, İstanbul'un karşısında Anadolu vardır. Her zaman olduğu gibi milletin kalbi burada atar. İstanbul'daki parçalanmış, bozulmuş aile yapısına mukabil Anadolu'da, aile yapısı, sağlam değerler ve sağlam temeller üzerine oturtulmuştur. Anadolu ile İstanbul arasına köprü vazifesi gören İzmit'te daha önce dağılma temayülü gösteren ailenin yeniden toparlanmasıdır. Aynı ailenin ta Anadolu içlerine kadar uzanan bir kolunda ise kadının kardeşinin tesis ettiği sağlam bir aile vardır. Meliha'nın dayısı kadını suçlarken İzmit halkı da bu aileye karşı tepki kınamadan öteye gitmez ve acı günlerinde yine bu aileye yardım ederler.

Devam eden Millî Mücadele ile Anadolu bir başka açıdan esere girer. Romanın sonlarına doğru Anadolu'ya geçen Kâmil, Birinci İnönü Harbi'nde Yunanlı bir askerinin kurşunuyla vurularak ölür.

Daha önce tahlil ettiğimiz romanlarda da olduğu gibi bu romanda da zaman mütareke yıllarıdır. Kâmil'in mütarekeden istifade ederek aldığı izinle İstanbul'da yaşadığı macera anlatılır. Romandaki olayların büyük bir kısmı bu süreçte gelişir. Son bölüm ise savaşın yeniden başladığı ve Birinci İnönü Harbi'nin devam ettiği zamanda geçer.

Cephede savaş bütün şiddetiyle devam ederken cephe gerisinde insanlar bir boşluk içindedir. Bu boşluk ise can sıkıntısına sebep olur ve yazar bu can sıkıntısına "aşkın

hastalığı " olarak değerlendirir. Cevat da devri değerlendirirken insanların ruhundaki bu boşluğun sebeplerini izah eder; "... On dokuzuncu asrın sonunda insanlık bütün ilahlarını öldürmüştür. Bu asır inanmaz. İmansız ve mefkûresiz ihtiras yoktur. Yaşamının gayesini ancak yaşamaktan ibaret zannettiren telâkinin umumîleşmesi maziden kalma bütün kıymetleri alt üst etmiştir. " (s.121).

Romanda kozmik zaman olarak " gece " daha fazladır. " Bir akşamdı... " diye başlayan roman yine " bir akşam üstü " sona erer ve gece, şahıslar üzerinde müessir bir unsur olur. Saadet ve bedbahtlık sürekli olarak gece ile verilmiştir. Meliha'nın Kâmil ile gecirdiği mutlu geceler ve yalnız kaldığı ızdırab dolu geceler eserin olay örgülerinden bir kaçıdır. Gece başlayan bu mutluluk Kâmil'in yine bir gece eve gelmemesiyle bozulmaya başlar. " Gece ", yasak ilişkilerin, günâhın, gizliliğin yapıldığı zamandır. Yasak ilişkiler insanı muvakkat saadete götürürken bu tür ilişkiye girmiş olanlar yalnız kaldıkları gecelerde kendi kendilerine hesaplaşırlar. Yani yalnız geçirilen gece, insanın iç çatışmasının ortaya çıktığı andır. Ortalıktan elin, ayağın çekilmesi bu çatışmanın zeminini hazırlar. Meliha, Kâmil'le gece buluşur, onunla gece kaçar, mutlu geceler yaşar, ilk defa gece sarhoş olur, yine bir başka gece başka bir erkekle ilişkiye girer ve bu günâh gecelerinde namus ve iffetinden pek çok şeyi kaybeder.

Zavallı baba da Kâmil'in evlerinde kaldığı gece felâketi sezer ve uyumak istemez.

Akşam üstü de bir geceye geçiş, bir gecenin başlangıcıdır. Kâmil'in ölmesi de bir akşam üstüne tesadüf eder.

Yazar, gündüz ve geceyi değerlendirirken; " Gündüz, bütün insanlar ayakta, gündüz, her yeri ışık ve ses basıyor; gündüz, havadan ve topraktan, insanların başından ve topuklarından kuvvet fışkırıyor; gündüz, karanlık ve sükût kaçıyor; gündüz, mezarlar unutulmuştur ve ölümler yâdedilmiyor;

gündüz; hükümdar hayattır." (s.46) der. Burada görüldüğü gibi Meliha'nın gece içine doğan "yaşamak korkusu", gündüz, yerini "yaşamak arzusuna" bırakır ve bu arzu genç kızın hayatını mahveder.

BİZ İNSANLAR (1)

İşgâl altında bulunan İstanbul'un ahlâk ve toplum düzeninde beydana gelen çöküşün konu olarak işlendiği bu romanda Peyami Safa, diğer romanlarında olduğu gibi medeniyet değişmesinin fertler ve aileler üzerindeki tesirini geniş bir şekilde tahlil etmiştir.

Bir medeniyet krizi yaşamakta olan Türk toplumunda, kadın ve erkeğin arayışı, devlet otoritesinin sarsılışı, okul ve zabıta gibi en sağlam karakterli kişilerin bulunması gereken yerlerde menfaat düşkünü insanların bulunuşu ibret verici şekilde ortaya konmuştur.

Boğaziçi'nde özel bir lisede birinci sınıflar başöğretmeni olan Orhan, okulun muteber öğrencilerinden Cemil'in taş atılarak yaralanması üzerine onu yalılarına götürür. Orada çocuğun şımarık, kozmopolit ve Türklükten uzak annesi ile daha sonra seveceği kadın Vedia ile tanışır.

Taşı atan öğrenci Tahsin'in, suç aracı taşı, kendisine " eşek Türk " denmesi üzerine atmış olması, Orhan'ı iki çocuğun hakları arasında bırakır. Millî duygularını susturamadığı için de okuldan ayrılmak zorunda kalır. Bir müddet sıkıntı çeken Orhan, edebiyat öğretmeni arkadaşı Necati'nin yanına sığınır ve onun bulduğu bir okulda geçici olarak çalışmaya başlar. Yalıda gördüğü Vedia ile tesadüfen tekrar karşılaşan Orhan, onunla arkadaş olur. Bu arkadaşlıklarını ilerleten iki genç sık sık buluşmaya başlarlar ve nihâyet Orhan, genç kıza evlenme teklif eder; fakat Vedia bir türlü karar veremez.

Amcasının vefatı üzerine miras işlerini halletmek için Elazığ'a giden Orhan, büyük bir servetle geri döner ve Beyoğlu'nda bir apartman dairesi satın alır. Burada daha

(1) Sayfa numaraları İst. 1959 baskısına aittir.

önce yalıda tanıdığı insanları çağırarak eğlenceler düzenler.

Tüberkuloz-menenjit teşhisiyle acil olarak hastahane neye kaldırılan Vedia'nın başında beklerken onun hatıra defterini okuyan Orhan, üç senedir çözemediği Vedia muammasını çözer. O gece Vedia hayata yeniden dönerken, Orhan geçirdiği bir kalp krizi sonucu ölür.

Romanda şahıs kadrosu oldukça geniştir. Çeşitli ve zıt hayat görüşleri içebisinde bocalayan, fikri ihtiyaçları ile maddi ihtiyaçlarını uzlaştırmada güçlük çeken, açlık ile zenginlik arasında tereddüt eden Orhan, arayış içinde olan genç bir öğretmendir. Vedia da hatıra defterinden öğrendiğimiz gibi buna benzer bir buhranı yaşamıştır. Kısaca Orhan ile Vedia, Türk Toplumunun arayış içinde bocalayan erkek ve kadınının temsilcileridir. Roman, birlikte tam çözüme kavuşacakları sırada gençlerden birinin ölümü ile yarıda kalır.

Şu halde şahısları Orhan ve Vedia etrafında toplayarak inceleyebiliriz. Şahsiyet çatışmalarından hareketle savaşın cephe gerisindeki tahribatını görmek mümkündür. Olaylardan en çok tesir alan kişi Orhan'dır. Aynı zamanda Orhan, romanın " hem gören gözü hem de olayları aydınlatan kişisidir; zira gelişen ve değişen hadiseler onun gözüyle verilmiştir.

Uzun boylu, dimdik vücutlu, fena giyinen, ciddi bir ruha sahip olan Orhan, kendisine mantıklı gibi görünen bütün fikirlere açık genç bir öğretmendir. Hayata baba taassubu ile başlayan ve bu taassubtan kurtulmak ve hür olmak için ailesine -özellikle babasına- isyan etmiş olan Orhan'ın kafasında bu taassuba karşı bir nefret doğar. Tıbbiyede okumak ister, fakat babası "... doktorların çoğu farmasön olurlar. İmansızlık onlarla intişar ediyor " (s.72) diyerek bu arzusuna engel olur.

Dâr-ü'l-muallimin'in (1) talebelere sarığını çıkart-

tıran müdürü dikkatini çeker. Bir defasında annesinin karşısında sarığını ayasının altında çığneyerek "... ben kafama kefen saramam! " (s.72) diye bağırarak eskiye karşı isyanını haykıran Orhan, ne olursa olsun sadece okumak için bu okula girer ve okulun kütüphanesinden, derslerden daha fazla istifade eder ve kendini yetiştirir. " Dâr-ül-muallimin bana insan ruhunun meselelerini öğretti " diyen Orhan, müdür Sati Bey'den gördüğü teşvikle Fransızca'yı da öğrenir. Boğaziçi'ndeki okulda beşinci ayını doldurduğu sırada meydana gelen yaralanma olayı onu okuldan uzaklaşmaya mecbur eder.

Kozmopolit bir ailenin çocuğu olan Cemil, " eşek Türk " diye hakaret ettiği Tahsin'in attığı bir taşla yüzünden yaralanır. Orhan, yaraya ilk müdahaleyi yaptıktan sonra okulun yakınındaki askerî bir okulda pansuman yaptırarak onu evlerine götürür. Hizmetçi İclâl tarafından içeriye davet edilen genç öğretmen, hayatında dönüm noktası teşkil eden tesadüfü yaşar; "... merdiven tarafının kapısı açıldı ve içeriye genç bir kız girdi. Acele iki adım atmıştı, fakat Orhan'ı görünce şaşırarak durdu. Gözlerini kırpmadan ona bakıyordu. Orhan'ın bakışları da kızın beyaz kemerli, bol ve kısa etekli elbisesinin laciverdi üstünde bir daha yukarıya kalkabilmek cesaretini arar gibi gezindikten sonra yüzüne kadar çıkabildi." (s.26). Bu ilk karşılaşmada iki genç arasında gizli bir duygu köprüsü kurulur ve ömründe bir kere bile sevmemiş olan genç öğretmenin duygularında dalgalanmaya sebep olur. Çocukluğundan beri bir an yatıştığına şahit olmadığı mücadele gururu, ona aşkı bir zillet gibi kabul ettirdiği halde bu defa aşkın esiri olur. Bir müddet bocalama devresi geçiren Orhan, arkadaşı Necati'den aldığı cesaretle Vedia'ya evlenme teklif ederse de, aslında çok açık fikirli, fakat içine kapalı olan

(1) 1848'de Sultan Mecit devrinde İstanbul'da kurulmuş olan öğretmen okuludur.

genç kız, düşünceleri ile hareket ve davranışları arasında uyum sağlayamadığı için bu teklife bir türlü cevap veremez. Tanışmalarının üstünden geçen üç buçuk sene bile Orhan'ın, Vedia'yı tanımamasına yetmez.

İki gencin tanışmasına zemin hazırlayan "yaralanma olayı" Orhan için bir gurur meselesi olmuştur. Milliyetçi bir öğretmen olan Orhan, Türk'e eşeklik izafe eden Cemil'in arkasında suçlu olarak Samiye Hanım'ı bulur ve bu kadında Tahsin'i okuldan uzaklaştırmak istediği zaman karşısında Orhan'ı bulur. Tahsin'i müdafaa eden Orhan, bu olayı "Anadolu'nun İstanbul'la mücadelesinin minyatürü" olarak değerlendirir. Tahsin ve Cemil'i yurt sathına teşmil ederek bu fikrini kuvvetlendirir; "... Türk'e eşeklik izafe edip kafasına taş yiyenler de yalnız Cemil'ler değildir. Cemil'leri çoğaltınız, bir İstanbul olur; Tahsin'leri çoğaltacağız, bir Anadolu olur." (s.51). Cemil ve Tahsin'i, İstanbul ve Anadolu'nun temsilcisi olarak gördükten sonra atılan taş da "Türk Milleti'nin millî müdafaası" olarak yorumlayan Orhan, "... o çocuk, bir taş atarak sizin ve benim millî müdafaamızı da haberi olmadan yapmıştır" (s.51) der ve Tahsin'in şahsında Anadolu'yu ve Anadolu'daki mücadelesinin savunuculuğunu da üstlenmiş olur. Onun gözünde artık İstanbul hükümeti bitmiştir; zira hükümet bu memleketin battığına inanmış ve çöküş vesikasını Sevr'de imzalamıştır. İstanbul için artık karşısında durulmaz bir Avrupa fâikiyeti, bir Avrupa medeniyeti vardır ve bu hükümetin yetiştirdiği Avrupa hayranı bir çok Avrupalılaşmış Türkler, ricâle, hariciye memurlarına göre bu medeniyete hücum edilmez, olduğu gibi kabul edilir. Münakaşasız ve mücadelesiz teslimiyet de şarttır. Romanda önemli bir yer işgâl eden yalının sahibi eski bir konsolos Halim Bey ve karısı da böyle düşünmektedir. Onlara göre "Avrupa'ya başını teslim etmeyen Türk, eşektir. Evine kendi bayrağı yerine Fransız bayrağı asmayan Türk, eşektir. Buna kızam ve homurdayan Türk, eşektir." (s.50). Karşısında olduğu bu tip insanlara

ve bütün samimi milliyetçiliğine rağmen Orhan da fikir karışıklıklarına düşmekten kendini kurtaramaz. Yani böyle düşündüğü halde başka türlü davranır, başka türlü hareket eder. Dejenere olmuş insanlara kızdığı halde yalılıya gâderek onlarla birlikte olur. Kendisinin de samimiyetle itiraf ettiği gibi hayatı, fikirleriyle hareketleri arasında çatışmalarla doludur: "... Hayatımın her ânı fikirlerimi tekzib etti." diyen Orhan, en materyalist olduğu anda bile üç sene gibi uzun bir zaman devam eden bir aşkla Vedia'yı sever. Saadeti maddî şartların düzelmesinde sanan Orhan, Necati'nin arkadaşı Süleyman'ın sosyalist-komünist fikirlerine de kısa bir süre kendini kaptırmaktan kurtaramaz. Millî Mücadele'nin ateşli taraftarlığını yaptığı halde bir anda kendini yalının müdavimleri arasında bulur. Bu çevreden uzaklaşmak için de hiç bir gayret göstermeyen Orhan, bilakis onlara benzemeye başlar. Yeni aldığı Beyoğlu'ndaki apartman dairesini döşetirken yalılı model olarak benimser. Yalı, âdeta onun için bir yaşama modeli olur. Süleyman'ın getirdiği ideolojik kitapları büyük bir zevkle tercüme ettiği halde insanı maddî bir varlık olarak değerlendiren bu fikirlerden de çok çabuk sıyrılır. Süleyman'ın onda uyandırdığı kalıcı tesir ise "sosyal mücadele" arzusunu uyandırmasıdır. Ancak o zaman Ankara'ya gitmeyi düşünür, fakat Süleyman'ın ortaya koyduğu meselenin cazibesi onu biraz daha İstanbul'da kalmaya mecbur eder.

Genç öğretmen, nihayet amcasının ölümü üzerine tamamen yalnız kaldığına inanır. Çünkü onun ölümünde baba hasretini de çeker ve o zaman düşüncelerinin değiştiğini hisseder. Yaşadığı kalabalık çevreye rağmen yalnız kaldığına inanır. Okuldan arkadaşı Necati ise ona bütün fikirlerinde ve Vedia ile ilişkisinde destek olur. Duygularının tahlilinde de ona yardım eder.

Yazar, Orhan tipini canlandırırken kendi biyografisinden pek çok hususu katmıştır. Meselâ ikisi de babalarını küçük yaşta kaybetmişlerdir. Okuldan ziyade ikisi de kitaplarla kendilerini yetiştirmişler ve şahsî gayretleriyle

terçüme yapabilecek kadar Fransızca öğrenmişlerdir. Devir mütareke yıllarıdır ve ikisi de Boğaziçi'nde özel bir lise- de ilk sınıflar öğretmenidirler. Okulu terketmelerinin sebebi ise maddî menfaattir. Okuldan ayrıldıktan sonra yazar ağabeyi ile dergi çıkarırken, Orhan, amcasından kalan mirasla zenginliğin tadını çıkarmaktadır. Fakat bütün bu benzerliklere rağmen Orhan için yazarın kendisidir diyemeyiz; çünkü Orhan'ı yönlendiren, onun fikir danışmanlığını yapan Necati vardır. Şu halde yazar, romana iki şahsiyet arasında paylaştırılmış olarak girmiştir.

Aynı okulda edebiyat öğretmenliği yapan Necati, romanda Millî Mücadele'nin en ateşli ve şuurlu taraftarlığını yapan kişidir ve Tahsin- Cemil olayında hem Tahsin'i hem de Anadolu'yu savunur. Öğretmenlere hitaben; "- İmkânı yok! dedi, şu odanın içinde millî namusuna sahip tek bir adam göremezsiniz ki milliyetini müdafaa eden bir çocuk aleyhine, Fransız bayrağına sığınarak bütün milletine küfür eden bir soysuz piçi himaye için reyini versin. (...) Onun attığı taş, bugün, bu saatte Anadolu'da harp eden bütün Türklerin tek bir madde içine sıkıştırılarak teksif edilmiş ruhudur!"Elinden her şeyi alınmış bir halkın son silahıdır, gözleri dönmüş bir ümitsizin yere eğilir eğilmez kaptığı ilk tabiat kuvvetidir." (s.46) diyerek gaflet içindeki öğretmenlere Anadolu gerçeğini anlatır. Bütün varlığı bu mücadele için kenetlenen Anadolu için son yaşama şansıdır. Teşkil ettiği birlik ise son silahıdır. Millet omuz omuza vererek tek bir vücut haline gelmiştir. Anadolu cephesi kaynarken İstanbul olaylara kayıtsızdır. Aynı kayıtsızlığı Mahşer romanında da görmüştük. Orada Nihat gaziliğini mesned olarak kullanmak istemiş, fakat cepheye ve savaşa kayıtsız olan İstanbul'da işsiz kalarak sıkıntı çekmişti. Aynı manzarayı Sözde Kızlar romanında da görmek mümkündür. Orada da Şişli'deki yalı müdavimleri Anadolu'dan gelen haberlere kayıtsızdırlar. Biz İnsanlar'da geçen bir iki hadise yavaş yavaş İstanbul'da da uyanmanın olduğunu fakat yeterli olmadığını göstermektedir. Bunlardan birisi Necati'nin ba-

şından geçen Beyoğlu olayıdır: Beş altı arkadaşıyla birlikte gittikleri bir barda masaya çıkıp "Ordumuz etti yemin" marşını yüksek sesle okumaya başladıkları sırada genç bir Türk onlara katılmak ister; fakat masaya henüz yaklaşılmadan birisiyle kavga etmeye başlar. Kavga büyüyünce kalabalığı yararak dışarı çıkarlar ve o sırada Türk gençleri kavga ettiği Todori isimli Rum'un silahından çıkan kurşanla vurularak ölür. Todori kaçar, sonra yakalanır, fakat İtilâf kuvvetlerinin emriyle serbest bırakılır. Olay kısaca böyle. İlk dikkatimizi çeken Todori'nin Türk gencini öldürüp kaçması ve daha önce de bir Türk'ün katili olması. Bu olay, azınlıkların, milletin zayıf anından nasıl istifade ettiklerini gösterir. İkinci olarak bu olay, İtilâf kuvvetlerinin katil Rum Todori'yi serbest bıraktırmasıyla, daha sonra temas edeceğimiz Necati ile Orhan'ın karakolda şahit oldukları olayla birlikte devlet otoritesinin sarsılışını ve Türk zabıtasının İtilâf kuvvetlerinin emri altına girdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Yüzümüzü biraz olsun güldüren nokta ise Necati ve arkadaşlarını büyük bir cesaretle masaya çıkıp marş söylemeleridir. Az da olsa bir kıpırdanışın tezahürüdür. Necati olayın, beyninde yaptığı darbeyi ve bıraktığı izi şöyle özetler: "... O gece biz, İstanbul'a, evlerimize dönerken, aynı silahın bin defa patladığını, aynı gencin bin defa yere yıkıldığını görüyorduk." (s.155).

Orhan'ın arkadaşlarından beden eğitimi öğretmenin başından geçen olay ise daha ilginçtir. Trende kendisine hakaret eden İtilâf subayını döğen öğretmen, ferdi olarak intikamını almıştır. Millî duyguları, subayın küstahça davranışını görmezden gelmesine mani olmuş ve mukabil davranışla subayı yumruklamıştır.

Beyoğlu'nda bir pastahanede sivil polis memurunun tavrına karşı Vedia'yı müdafaa ettikleri için Orhan ile Necati karakola götürüldükleri zaman merkez memurunun tahkîr edici davranışıyla karşılaşır. Fakat ikinci şubeden

gelen emirle memurun, " küstahlığın zirvesinden zilletin eteklerine indiğini " gözleriyle görürler. Necati bu olayı cemiyete mâleder ve merkez memurunun değişmesini, ahlâk ve seciye düşkünlüğünden ziyade bir cemiyet vakıası olarak değerlendirir.

Okulun müdürü Selahattin Bey, dışarıda " seksen tarakta bezi olan " ve okul işlerini ikinci plana atan bir idarecidir. İdarecisinin bu sorumsuz davranışı, okul işlerinde karışıklıklara ve haksızlıklara sebep olur. Menfaat düşkünü olan ikinci müdür Celâl ise bu boşluktan istifade ederek okulda nüfûz sahibi olmaya çalışır. En büyük rakibi Orhan'ın okuldan ayrılmasıyla işi daha da ileri götürerek öğrencilerden rüşvet almaya başlar, fakat durumu farkedenden müdür onu okuldan uzaklaştırır.

Okuldaki ilginç tiplerden birisi de hayvanat öğretmeni Hüsnü Bey'dir. Bu ihtiyar öğretmen, ülkenin içinde bulunduğu durumu particilik açısından değerlendirir; hatta siyasî hasmının yıkılmasından bir tür haz duyar. Anadolu'daki harekâttan da habersiz olan Hüsnü Bey, bu milletin artık tarihi mühletini doldurduğunu ve yıkılmaya mecbur olduğunu söyleyecek kadar gaflet içindedir. Geçmişteki başarısızlığı kendisine dayanak yaparak düşündüğü için Anadolu ve Millî Mücadele'ye güveni kalmamıştır.

Gaflet içinde bulunan öğretmenlerden birisi de tarih öğretmeni Fazıl Bey'dir ve Anadolu'daki harekâtı gazeteden günü gününe takip ettiği halde hakekâtın durmasını kötü hava şartlarına bağlayacak kadar saf bir insandır.

Yerli kültürden ayrılarak yabancı kültürle temas eden ve kendisini bir boşlukta bulan Türk kadınının, cemiyetteki yerini arayışı ve yerini tesbit edemeyerek âdeta çirpınışı Vedia tipi ile ortaya konur.

Orhan, ancak genç kızın defterini okuduktan sonra onun da kendisi gibi aynı buhranı yaşadığını öğrenir. Romanda Vedia, Orhan'ın gözü ile tasvir edilmiştir. Genç kız

ile tanışan herkes onun hakkında bir şeyler söyleyerek Orhan'ın Vedia hakkındaki fikirlerini genişletirler. Genç kız, Orhan için bir düşünce konusu haline gelir. Boş bir insan olmadığını da yine defterini okuduktan sonra öğrenmiştir.

Yazar, diğer romanlarında olduğu gibi iç ve dıştan hareket ederek kahramanlarını okuyucuya tanıtır. Dış, iç hakkında okuyucuyu yanıltır ve tereddüte düşürür. Vedia'nın defteri ortaya çıkıncaya kadar onun bütün davranışları garip görünür. Şu halde dış, hiç bir zaman içi olduğu gibi yansıtmaz.

Vedia'nın taze, renkli yüzü; nefes alırken büyüyen ve nefesini bırakırken süzülen yeşilimsi gri gözler, ince kanatları dar ve yapışık, ufak bir burun ve biraz kabarık, kalınca fakat biçimli dudaklarla bezenmiştir. Genç erkekleri yalıya çeken kuvvet de bu güzelliğindir. Ali Haydar, Rüştü, Bahri ve Orhan bu güzelliğin cazibesine kapılmışlar, sonunda hepsi de bedbaht olmuşlardır. Ali Haydar vurdu duymazlığından dolayı pek kederlenmez. Rüştü ise bütün al-dırmaz görünüşüne rağmen Vedia'yı Orhan'dan kıskanmaya başlar. Bahri intiharı seçerken, Orhan da gerçeği öğrendiği sırada geçirdiği kalb krizi sonucu ölür.

Bahri, yıllarca peşinden koştuğu genç kıızı yakından tanımanın verdiği avantajla onun hayatı hakkında bize geniş malumat verir.

Ramiz Bey'in kızı Vedia, dokuz yaşında babasını, on iki yaşında annesini kaybederek öksüz ve yetim kalmış, çok sevdiği halasının ölümünden sonra amcasının evinde oturmuştur. Nihayet onu da kaybeden genç kız, sinirli bir kadın olan Samiye yengesinin yanına yerleşmiştir.

Vedia'nın yalısındaki değişik fonksiyonu ile hareketlerini Necati bütünleştirmeye çalışır: "... Öyle zannediyorum ki, bu kız bir buhran geçiriyor. Değil mi? Zaten yengesinin yanında olmak, hayata eğreti gibi kalmak için kâfi bir sebep olamaz mı? " (s.115).

Düzenli bir tahsil görmemiş olan Vedia, okumuş olduğu kitaplarla Batı Kültürüne âşinadır. Düzgün Fransızcasının yanında piyano çalmasını bilir ve zevkle çalar. Ancak bütün bunlar onun yeniliklere olan sınırsız arzusunun ve ruhunun ihtiyaçlarını tatmine kâfi değildir. Bahri'ye göre genç kızdaki bu kararsızlık onun ruhundaki inkırazın tezahürüdür; "... hani yıkılacak bir duvar nasıl iki tarafa sallanır, bunların kalpleri de öyle. İki tarafa da gidip gelir." (s.170). Bu kararsızlık, genç kızın hareketlerindeki dengeyi bozar, Mesela bazen hiç bir şeyden korkmazken bazen de bir kediden bile korkar. Bu özellik, Bir Tereddüdün Romanı adlı eserde de Vildan'da görülür. O da harp sonrası ortaya çıkan doyumsuzluk, tatminsizlik gibi inancı zayıflamış insanlarda görülen hastalığın tesiri altındadır.

Genç kızın ruhundaki çöküş, onun inancını da sarsar. Ulvî değerlere hiç bir kıymet vermezken -ki romanda ulvî sayılabilecek hiç bir davranışı yoktur- süflî kıymetlere meylederek günlük tabii hadiseleri bile kendine göre yorumlamaya başlar. Bütün fallara, bütün rüyalara ve boş olduğu bilinen bütün itikatlara inanmakla kalmaz, kendi kendine icat ettiği bir takım bâtil inançlardan kaynaklanan korkulara da kapılmaktan kendini kurtaramaz. İçinde yaşadığı kalabalığa rağmen yalnızdır ve güvenebileceği hiç kimse yoktur. Kendisini müdafaa edebileceği bütün silahlarını ruhuna depo etmiştir. Ruhunu başkasına teslim etmemek için vücudunu bile vermeye râzıdır ve bu yüzden Orhan'a cevabını geciktirir.

Türk kültürü ile doğrudan doğruya ilgisi olmayan, âşina olduğu batı kültürü ile de ruhunu tatmin edemeyen Vedia, hayalinde, Batıda bile pek örnekleri olmayan bir evlilik şekli kurar. Kafasında iki türlü erkek tasavvur eder. Bunlardan biri "koca", diğeri ise "âşık"tır. Bu iki hayalini aynı erkekte birleştiremeyen genç kız, evlilik bahsinde de kendini boşlukta bulur. Bu durumun farkında olan Vedia, kurtulmak için hiç bir gayrette bulunmaz.

Vedia'nın devamlı değişen ruhu, hareketlerine de ak-seder ve dengesizlik hasıl olur. Bu dengesizliği hem Orhan, hem de kendisi bilmektedir. Orhan, "... yüzünüz, vücudunuz, sesiniz o kadar değişiyor ki, hengisini söyleyeceğimi şaşı-rıyorum. " (s.236) diyerek genç kıza hissettirmeye çalışır fakat söyleyemez. Vedia da "26 Temmuz, yalı, gece" diye tuttuğu notunda ".. Bu akşam balkonda kendi kendime konuş-tum. Denize bakarak, (sanki deniz bendim), kendi kendime şöyle dedim:- Senin ruhun kanatsız bir kuşa benziyor. Bü-tün hevesi uçmak. Çırpınıyor, çırpınıyor, vücudunun parmak-lıklarına kendini vura vura yorgun düşüyor. Uçmak, hiç bir yere bağlı olmamak. Fakat vücuduna bağlı evvelâ. Nafile, nâfile çırpınış. Bunu kendi de biliyor da gene çırpınıyor. Aşktan ümit ettiği şey ne? Bağlarını koparmak değil mi?Hal-buki zavallı, kendinden yukarıda, göklerde, göklerin üstün-de bir yerlere doğru gideceğini umuyor, sonra bir de bakıyor ki olduğu yere eskisinden fazla bağlanmış."(s.248) şeklin-deki itirafı dengesizliğinin farkında olduğunu gösterir. Vedia,Orhan'a bağlandığı zaman kurtulacağını hisseder, hat-ta bir an evvel kurtulmak için onunla olmaya karar verir, olumlu cevap vermek için kendisiyle mücadele eder: " Artık ona cevabını ver, Vedia. Bekletme. Her şeyi kabul et. Çır-pınma boşuna. "(s.249). Fakat daima hür kalmak arzusu için-de çırpınan genç kız, ruhunun bu arzusunu vücudunun engel-lemesi üzerine Orhan'ın evlenme teklifine cevap veremediği gibi onun ölmesi üzerine cevap vermesi de gerekmez.

Yalıda, Vedia'ya âşık gençlerden başka Samiye Hanım, Rum kadın Sofi, Türk düşmanı Besime, hizmetçi İclâl ve ec-nebî subaylar vardır. Yalı sahibi Halim Bey, hayatı Avrupa'da geçmiş, Türklere fazla kıymet vermeyen karısını yaban-cıların karşısına açık saçık çıkararak, ahlâkî kıymetlerini yitirmiş bir adamdır. Romanda kendisi yoktur, fakat hatı-raları karısı Samiye Hanım tarafından her an tazelenmekte-dir. Avrupa hayranı karısı ise uzun boylu, orta yaşlı güzel bir kadındır. Hem yalısına Fransız bayrağını çekmekle hem de oğlu Cemil'in kafasına "Eşek Türk" kavramını yerleştir-

mekle bütün köy halkının nefretini üzerine toplayan Samiye Hanım, kocası öldükten sonra yalısına yabancı subayları ve ahlaksız kadınları davet edip eğlence partileri düzenlemekten de geri kalmaz. Bu kadın ve ailesi mütareke yıllarında Avrupa'ya kucak açmış kozmopolit ailenin en güzel örneğidir. Gazetelerde bazı tercümeleri çıkan ve daha çok taklitleri ve hikaye anlatışıyla dikkati çeken Ali Haydar Bey, yalıdaki eğlencelere iştirak eden uzak akrabalarından biridir. Yalı müdavimlerinin ortak özelliği olan giyim ve kuşam Ali Haydar'ın da itina gösterdiği hususiyetlerdir. Orhan onun giyimi ile karakteri arasında münasebet kurar ve "...içi de yakalığı gibi geniş, rahat bir insana benziyordu; elbisesi de boldu. Yayıları gevşek, lâubâli, sıkıya gelemeyen ruhu kendine göre zarflar tercih etmişti." (s.129) der. Kadınlarla da bahse girmekten hoşlanan Ali Haydar, ailesi vasıtası ile Vedia'ya evlenme teklif eder; fakat teklif geri çevrilir. Bu durum bile Ali Haydar için üzerinde durulmaya değer bir konudur.

Zengin bir ailenin oğlu olan Rüştü ise ailesi tarafından öğrenim görmesi için Londra'ya gönderilmiş, fakat bir batılı gibi giyinmekten ve poker oynamaktan başka hiç bir şey öğrenmeden dönmüş bir gençtir. Bahri onun için "...bütün o elbiseler filan sanki başının tamtakır boşluğunu gizlemek için" (s.134) der. Kadını daima ikinci plana atan Rüştü, daha sonra Vedia'yı Orhan'dan kıskanmaya başlar.

Yalının tek müsbet tipi genç subay Bahri, Erzurum'da harbe katılmış, açlık çekmiş, tifüse yakalanmış fakat hepsinden de kurtulmuştur. Necati ve Orhan'la ortak yanı Anadolu'ya sırt çevirmemiş olmasıdır. Anadolu'ya gitmeye birkaç defa karar vermiş; fakat birlikte gideceği fırka kumandanının ölümü ve annesinin engel olamasıyla bu fikrinden vazgeçmiş olan Bahri, harekâtın devam ettiği sırada İstanbul'da kalmasını kendisi için "felâket" olarak görür. Onu İstanbul'a bağlayan en büyük sebep Vedia'ya olan aşkıdır. İki değer arasında bocalarken "... ben orduyum, orduyu

temsil ediyorum " (s.169) diyerek orduya tekrar katılmaya karar verir. Tam Anadolu'ya geçeceği sırada intiharını seçmesi ise tamamen iradesizliğinin sonucudur. Onun ölümü yalıda geçici bir hüznün havası estirirse de kısa bir müddet sonra unutulur. Orhan ve Necati ile ortak yönü olduğu gibi Bahri'yi karamsarlığa iten yalı ile de ortak tarafları vardır. Giyim ve kuşama onlar gibi dikkat eder ve onlar gibi giyinir. Karakteri ile ilgisini yine Orhan tesbit eder: "... Bahri, nefesine riayetini boğulma derecesinde bir inkıyada vurdurmak isteyen mazbut bir cibilliyet sahibine benziyordu; kendi içini sıkıya koymak, şursuz hareketlerini ve reflekslerini bağlamak için vücudunu da kisvesinin darlığı içinde disipline sokarak ruhunu dışarıda da cendere içine almak istemiş olabilirdi. "(s.129). Hareketlerini ve iradesini kontrol altına almış olan Bahri'yi intihara sürükleyen sebebin Vedia'ya olan karşılıksız aşkıdır.

Yalıdaki diğer şahıslar Rum kadın Sofi ve bir Fransız tüccarın metresi olan Besime veya kısa adıyla Besi Teyze'dir. Samiye Hanım'ı ve yalıdaki baştan çıkarıcı, batı dillerinden birini bilmeyeni budala sayan bir kadındır. Bahri'ye göre de yalıda ahlak bozgununu hazırlayan "Besi Teyze" dir. Bahri onun için "yalının başı odur" der.

Rum kadın Sofi ise yalıya yabancı subayları çağırır ve onların yurt özlemlerini paylaşır.

Yabancı subaylarda işgâlin uzaması yüzünden bir bıkkınlık göze çarpar. Fransız Traven, memleket hasretini gidermek için Ankara'nın zagerini sabırsızlıkla beklediğini söyler: " İstanbul'da sıkıldınız mı? " (s.163) şeklinde bir soruya da Mösyö Traven "... burada elim şerait içinde bulunuyoruz. diyerek âdeta işgâlden şikayetçi olurken Ankara'nın zaferini de pek yakın görmez: "-Bu zafer çok uzakta! " (s.163) der.

Okul ve yalı dışında kalan, fakat romanda mühim bir yer tutan sosyalist fikirli Süleyman, Necati tarafından Sa-

miye Hanım'la mukayese edilerek tasvir edilir. Süleyman da Vedia'nın yengesi gibi "büyük bir inanma buhranı" geçirmektedir. Kadın, Avrupa medeniyetine, hatta Avrupa emperyalizmine sarılmak isterken Süleyman, sınıf ihtilâline sarılmak istemektedir. Aralarındaki fark ise birişi Samiye Hanım'ın "şuursuz", genç Süleyman'ın ise "şuurlu" olarak yapmasıdır.

Samiye Hanım, yalısına davet ettiği yabancı subayları karşılarken onlara hoş görünmek için yalısına Fransız bayrağı çekmiştir. Süleyman ise "... ben bütün bir kapitalist sistemle mücadele taraftarıyım. İmtiyazlı ve müstehlik burjuva sınıfına karşı işçinin uyanmasını istiyorum." (s.27) derken sosyalizmin en büyük istinadgâhı olan; fakat Türkiye'de böyle bir sınıflaşmanın olmadığı sırada " işçi sınıfının " teşkiline çalışır ve planlı-programlı olarak hareket eder. İlmî olarak nitelediği kitapları Orhan'a tercüme ettirir ve böylece bir müddet için dahi olsa onu tesiri altına alır. Fakat Süleyman'ın müdafaa ettiği ve yaymağa çalıştığı ideolojinin insanı madde gibi ele alması Orhan'ı bu tesirden uyandırır. Necati ise ta başında işçi sınıfını kullanmaya kalkışan Süleyman'ın fikirlerini çürütür.

Romanda, yalıdaki kozmopolit ailenin karşısına bir Boğaz köyünün yoksul insanları çıkar. Cemil'in kafasına taşı atan Tahsin, bu köyün temsilcisidir. Dolayısıyla ona yapılan hakâret, köy halkına yapılmış demektir. Yurt sathına teşmil ettiğimizde bu hakâretin İstanbul'daki kozmopolit ve Türk düşmanı ailelerin Anadolu'ya karşı tavrı olarak görmek mümkündür.

Romanda mekân önemli bir yer tutar. Hastahannede başlayan romanın hastahannede bitmesi, eserde ortaya konulan ve çözümü gereken meselelerin halledilmeden ortada kaldığını gösterir. Karakolda cereyan eden olayda merkez memurunun bir telefonda sonra tamamen değişmesi ferdi seciyesizliğin arkasında toplumun sosyal düzenindeki bozukluğu ortaya koyar.

Boğaziçi'ndeki özel lisede görev yapan öğretmenlerin Anadolu'daki mücadeleden habersiz kalması, başta okul müdürünün okul işlerini ikinci plana atması, ikinci müdürün talebelere rüşvet alması, hayvanat öğretmenin memleketin yıkılması gerektiğine inanması, tarih öğretmenin hareketin durmasını gülünç bir şekilde yorumlaması, işgâl kuvvetlerinin şımarıklığı karşısında ferdî olarak mukavemet gösteren beden eğitimi öğretmenin Fransız subayını dövmesi dışında Anadolu'ya geçmek için hiç bir girişimde bulunmaması, devletin en sağlam karakterli kişilerinin bulunması gereken yerlerde kimlerin vazife yaptığını gösterir. Merkez karakolunda devlet otoritesinin sarsılması, okulda ferdî meselelerini halledememiş öğretmenlerin vazife yapması, üzerinde durulması gereken noktalardır.

Peyami Safa'nın değer romanlarında olduğu gibi Beyoğlu, burada da önemli bir yer tutar. Hem İtilâf subaylarının bol olduğu yerdir, hem de azınlıkların Türk halkına âdice saldırdıkları mekândır. Batı medeniyetinin Türkiye'deki kaynağıdır.

Beyoğlu, Vedia'nın Rus kadınları gibi giyinip onlar gibi saçını yaptırdıktan sonra dolaşmasına mukabil sivil Türk polisinin külhanbeyi gibi saç sakalı uzamış bir halde görev yaptığı yerdir.

Roman, mütarekenin ikinci yılını doldurduğu sırada Orhan'ın Vedia ile tanışmasıyla başlar ve üç sene sonra Orhan'ın ölümüyle biter. Zamanın uzunluğu, Orhan'daki değişikliği göstermesi bakımından önemlidir. Kozmik zaman olarak gece ve gündüz konu açısından özel bir mânâ taşımaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Türk Milletine Kurtuluş Savaşı'nı kazandıran M. Kemal Paşa ve diğer komutanların biyografilerini⁽¹⁾ yazan Peyami Safa, Tanzimattan beri Türk toplumunun İslâm-doğu ile Hıristiyan-batı arasındaki tercih sıkıntısını ve neticelerini romanlarında işlemekle kalmamış, bu sıkıntıyı ortadan kaldıran Atatürk İnkılâplarını hazırlayan fikir akımlarını "Türk İnkılâbına Bakışlar"⁽²⁾ adlı kitabında izah etmeye çalışmıştır.

"Türk İnkılâbının dünya tarihinde ilk defa görülen bu orjinal tecrübesinin muvaffakiyet sırrını medeniyetlerin ve

-
- (1)- Büyük Halâskârımız Mustafa Kemal Paşa. Çocukluğu ve gençliği- Siyasî ve askerî hayatı. İst. Tarihsiz.
 - Değerli Kumandanlarımızdan Kâzım Paşa. Anadoludaki Büyük Hizmeti. Resmî Tercüme-i hâli ve şahsiyeti. İst. Tarihsiz.
 - Güzide Serdarlarımızdan Muhittin Paşa. Orduda ve Anadolu'daki hayatı. Resmî Tercüme-i hâli ve Şahsiyeti. İst. Tarihsiz.
 - Muhterem Hariciye Vekili İsmet Paşa. Çocukluğu ve gençliği. Orduda ve Anadolu'daki hayatı. İst. Tarihsiz.
 - İstanbul'un İlk Şerefli Mümessili Râfet Paşa. Orduda, Anadolu'da ve İstanbul'da Faaliyeti. Tercüme-i hâl-i resmîsi. İst. Tarihsiz.
 - Muhterem Heyet-i Vekile Reisimiz Rauf Bey. İst. Tarihsiz.
 - Mübeccel Serdarımız Fevzi Paşa. Anadolu Gazâlarındaki Mühim Hizmetleri. Resmî Tercüme-i hâli ve Şahsiyeti. İst. Tarihsiz.

(Peyami Safa'nın eski harflerle basılmış bu eserlerinde tarih yoktur, fakat 1920-1930) yılları arasında yazıldığı tahmin edilmektedir.)

- (2) P. Safa, Türk İnkılâbına Bakışlar, İst. 1938.

kültürlerin mukayesesinde arayan tek bir eser çıkmadı."⁽¹⁾ diyen Peyami Safa, Türk fikir hayatındaki bu boşluğu doldurmak için yazdığı bu eserde Türk İnkılâbının tarihî seyrini; "... son bir kaç asrın tereddî sebeplerini kılıcının ve dehasının ucu ile kazıyan Atatürk, vicdanında sakladığı ve saati çaldıkça perde perde açtığı büyük millî sırrı haber verirken, ilk anlarda bu tarihî kaderimizi nasıl sezdiğini şöyle anlatmıştı."⁽²⁾ diyerek Türk İnkılâbının kısa bir değerlendirmesini yapar.

Birinci ve ikinci Dünya harpleri ile Millî Mücadele devrini yaşayan Peyami Safa, savaşın pençesine düşmüş ve yarınından emin olamaz duruma gelmiş insanları bizzat görmüştür. Bu bakımdan romanlarındaki olaylar ve şahıslar gerçeğe son derece uygundur.

Mütareke yıllarında savaş şartları yüzünden insanlarda meydana gelen değişikliklere ve onların psikolojilerine eğilen Peyami Safa'nın, incelememizde ele alıp tahlil ettiğimiz romanlarından sadece "Biz İnsanlar" olgunluk devri romanıdır. Diğer romanlar ise gençlik devresine ait romanlar olduğu için pek çok benzerlik vardır.

Savaş, imparatorluğun başşehri ve büyük bir şehir olması yüzünden önce işgâl tehdidinde maruz kalan ve sonra işgâl edilen İstanbul halkına değişik açılardan tesir eder:

1- Bu atmosfer içerisinde ilk önce merkezi otorite zayıflar. Sık sık değişen emirler ve yetkili mevkilerde ehliyetli idarecilerin olmaması, halk ile idarecilerin arasını açıp, ilişkileri bozar.

a) Halk-polis ilişkisi. Mahşer ve Biz İnsanlar romanında geçen olaylar, halk ile halkın koruyucusu durumunda

(1) a.g.e., s.8

(2) a.g.e., s.235

olan polis arasındaki diyalogun koptuğunun delilidir. Mahşer romanındaki Nihat'ın, ciddi bir şey olmadığı daha ilk toplantıda belli olan ihtilâl fikri yüzünden gece yarısı tutuklanıp götürülmesi ve nezarete atılması kanunların işlediğini gösteriyor ise de romancının tavrı polise karşıdır. Bu yüzden yazar, polisi haksız göstermek için gayret eder. Polis, Nihat'ın hasta karısının yalnız kalmasına bile kayıtsızdır. Bu davranış pek insanlığa yaraşır bir şey değildir. Nezaretteki "deli doktor" lâkâbıyla tanınan adamın polis döğmeyi bir zevk hâline getirmesi, halkın teşkilata olan kininin tezahürüdür. Çünkü bu adam, uniformalarına güvenerek terbiyesizce kimlik soran polis memurlarından nefret etmiştir.

Biz İnsanlar romanında sivil polis memurunun kılık kıyafeti ile Vedia'ya karşı davranışı, teşkilatın ne derece disiplinden uzak kaldığını gösterirken, merkez karakolunda polis müdürünün Necati ve Orhan'a karşı önce azarlar gibi bağırması sonra İtilâf zabıtasından aldığı telefon emriyle onları âdeta yalvarırcasına karakoldan uzaklaştırması devlet otoritesinin yok oluşunun delilidir.

b) Halk-memur ilişkisi. Peyami Safa, romanlarında genellikle devlet dairelerindeki bozuklukları tenkid etmiştir. Biz İnsanlar romanında, Boğaziçi'ndeki özel lisede müdüründen başlayarak diğer öğretmenleri de sorumsuz kişilerdir. Birinci müdür okul işlerini ikinci plana atarken ikinci müdür öğrencilerden rüşvet alır.

Halk-memur ilişkisini en geniş ve teferruatlı bir şekilde Mahşer romanında görüyoruz. Cepheden dönmüş bir gazi ihtiyat zâbiti olan Nihat'ın öğretmenlik mesleği olmasına rağmen hiç bir devlet dairesinde iş bulamaması içler acısıdır. Paşa kızına bin türlü iltifatlarla işe başlaması için yer teklif eden Maarif Müdürünün Nihat'ı azarlırcasına kovması, iltimas olmadan devlet dairesinde iş bulunamayacağını göstermektedir.

Bu iki romanda tenkid edilen devlet dairelerine mukabil Sözde Kızlar romanında "Muhacirîn Dairesi"nin âdeta takdire şayan bir şekilde işlediğini görmek mümkündür. Müdüründen memuruna kadar bütün personeliyle, genç kız Mebrure'ya babasını bulması için yardım ederber.

Muhacirîn Dairesi istisna tutulduğu takdirde resmî müesseselerdeki bozukluğun sebebinin maişet (geçim) zaruretleriyle küçük memurların menfaat peşinde koşmaları olduğunu görürüz. Mahşer romanındaki Hacı Hüseyin Efendi, devlet dairelerinde rüşvetsiz iş görülemeyeceğini samimiyetle itiraf eder. Bunun üzerine Nihat^{ile} Muazzez, Defter-i Hâkânî'den (Tapu ve Kadastro) miras işlerine ait eski bir evrakı çıkarttırabilmek için Hüseyin Efendi'ye rüşvet verirler; " - A oğul, sorar mısın? Devair-i devlette bunsuz iş olur mu? İstida yazacağkın, pul lazım para! Kağıdın çabuk muamele görecek, mukayyidin eline tütün paketi içinde iki mecdiye sıkıştır, para! Kağıt makama gider, takılır kalır, büyük efendiye dert anlatmak lâzım, para! Hele iş dalavereli mi? Büyüğüne de küçüğüne de ortancasına da, hademesine de, mübaşirine de para. A oğul... bu devlet niye belini doğrultamıyor? "(1)

Savaş şartları yüzünden devlet dairelerinin bozulmasının, işleyemez, iş göremez hâle gelmesinin yanısıra askerinin ihtiyaçlarını gidermek için alınan tedbirler dolayısıyla fırsattan istifade etmek isteyen vurguncular türemiştir. Bunlar, hem idare ve askerle işbirliği yaparlar, hem de kirli işlerini yürütebilmek için halk arasında muhtaç kişilerden oluşan çok zengin kadro kurarlar. Mahşer romanında, daha önce hariciye vazifesi gören Mâhir Bey'in karısı ile birlikte askeriyenin deposunu nasıl soyduğu anlatılır. Mahir Bey, yurt dışından gelen mallarını gümrükten geçirebilmek için

(1) Mahşer, İst.1980, s.147

nüfuz sahibi olan mebus Alaattin Bey'in yetkisinden istifade eder. Askeriyeden bir şeyler çalabilmek için Paşa'ya daha da yakınlaşmak isteyen Mahir Bey, Nihat'ı ona yaver yaparak askeriyenin içlerine kadar sızmayı planlar. Alaattin Bey ve Paşa gibi yüksek mevki sahibi kişileri avlayabilmek için onların maddî ve cinsî ihtiyaçlarını tatmin eden Mahir Bey, maddî ihtiyacı karşılamak için, kazanılan paradan onları da hissedâr yaparken, diğer ihtiyaçlarını karşılamak için güzel ve şûh karısını onların kucağına atar.

2- Mahir Bey ve onun gibiler hem bu şekilde çevrelerine ahlâksızlık aşılarlar, hem de yaşadıkları lüks hayat ile özenilen bir moda yaratarak, yoksul ve dürüst insanların bir noktadan sonra dirençlerinin kırılmasına yol açacak zemini hazırlarlar. Meselâ Mahşer romanındaki genç Rıza gibi. Zamanında yoksulluk içinde çile çeken Rıza, düzenlediği sahte bağış biletleriyle zenginlerden zorla para toplayarak geçinmeye başlar. Polise yakalandığı zaman para teklif ederek kurtulur, dolayısıyla önceleri nefret ettiği vurguncu âdi insanlara benzer.

3- Savaşta şehre dönenler, şehirde karşılaştıkları değişik hava yüzünden asıl savaş alanının burası olduğunu düşünürler. Geldiklerine pişman olup cepheyi arayanların yanısıra Bir Akşamı romanındaki subay Kâmil gibi cepheden gelip bütün şehvet arzularını tatmin ettikten ve bütün kadınlardan bıktıktan sonra cepheye dönenler de vardır. Aralarındaki fark ise diğerlerinde görülen pişmanlığın yerini Kâmil'de bıkkınlığın almasıdır. Nihat, cepheye ferdi aşan hamâset (kahramanlık) duygularının, şehirde ayaklar altına alındığını görür. Uğruna ölümü göze aldığı bu duyguların küçük görülmesi Nihat ve onun gibi düşünenlerde büyük bir gerilim yaratır. Nitekim Nihat da böyle bir gerilimden sonra intihara karar verir ve teşebbüs eder. Nihat'ın, hayatla yapabileceği mücadeleyi sanına kadar yaptıktan ve çaresizliğe düştükten sonra giriştiği bu teşebbüsüne karşılık Sözde

Kızlar ve Biz İnsanlar romanındaki Belma ve Bahri'nin intiharları tamamen iradesizlik örneğidir. Sözde Kızlar'daki Belma, yanlış anladığı batılılaşıma sonucunda düştüğü kötü yoldan ve Behiç'in Avrupa'dan getirdiği hastalıktan -firengi- kurtulmak için intihar eder. Fakat intiharından evvel herşeyi itiraf ederek kendi bulaştığı pislüğün daha fazla yayılmasını da önlemiş olur.

Biz İnsanlar'daki intihar teşebbüsü ise vazife aşkı ile sevdiği kız arasında tercih yapamayan Bahri'nin intiharıdır. Vedia'ya karşılıksız seven Bahri, aynı zamanda Anadolu'daki Millî Mücadele'ye de katılma arzusu içinde kıvrandığı sırada cepheye gitmeye karar verir; fakat iradesizlik genç subayın yakasını bırakmaz ve onu intihara götürür.

Bu üç intiharın da bir yılgınlık neticesinde ortaya çıktığı görülür. Nihat yaşamaktan, Belma ihmal edilmekten, Bahri ise arada kalmaktan yılmışlardır.

Tahlil ettiğimiz romanlardan ikisi dışında cepheden pek bahsedilmez. Süngülerin Gölgesinde'de cephe ile ilgili bol malzeme vardır. Harp alanının tasviri ile başlayan romanda hastahaneler ve doktorsuzluk ile malzemesizlik yüzünden bakılamayan, tedavi edilemeyen yaralılar çok canlı olarak tasvir edilmiştir. Eserin en canlı sahnesi, karşı taarruza geçildikten sonra süngü hücumunun başladığı sahnedir.

Bir Akşamı romanında Kâmil'in bir tepede harekât planını gösterirken tasvir edilen sahne ve onu öldüren kurşunun silahtan çıktıktan sonraki seyahatini anlatan bölüm oldukça canlıdır.

Bu iki roman dışında kalanlarda, cepheden gelen haberlerle heyecanlanan dejenere olmuş insanların bizzat cepheden dönenler karşısında heyecanlanmadıkları görülür. Bunlar, cepheden gelenleri, açlığa ve yok olmağa mahkum ederek rejimi değiştirmek için teşebbüste bulunacak kadar yoldan çakarmışlardır. Tahlillerde de görüldüğü gibi büyük bir canlılıkla anlatılan İstanbul'un yoksul semtleriyle Beyoğlu'nun pa-

ra ile şımaran zengin , dengesiz, ahlâksız zümresi arasındaki çatışma baştan sona kadar kendini hissettirmektedir.

Bu romanlarda bir fon olarak kullanılan savaşın hayatı tehdit eden bir çember olarak sadece varlığı bilinir. Bu çember içinde kalan cemiyet ve fertler o kadar yozlaşmışlardır ki bazen bu ateş çemberi bile daha cazip hâle gelir.

Peyami Safa'nın bir diğer özelliği olan hastalık, hastalar, psikolojik bunalım içinde çarpınan kişiler, bu romanlarda savaş dolayısıyla hastalıklarını veyahut bunalımlarını pekiştirirler. Romanların hepsinde hasta marazî tipler vardır. Süngülerin Gölgesinde'de ise hasta ve marazî tipler yerlerini hastahane kaderleriyle başbaşa bırakılmış yaralı askerlere bırakırlar. Bir Akşamı'daki Meliha'nın babası Şükrü Efendi, karısının hafiflikleri yüzünden verem olmuş bir zavallidir. Yine aynı romanda genç Sermet'in hastalığı ise irsî olarak babasından geçmiş psikolojik bir bunalımdır. Mahşer'de, Nihat'ın karısı Muazzez hastadır. Gece yarısı Nihat'ı evden götürmek isteyen polis memurlarının davranışındaki katıllığı göstermek açısından Muazzez'in hastalığı önemlidir. Biz İnsanlar romanında hastalık ve hastahane ön plana çıkar. Hastahane başlayan roman yine hastahane biter. Vedia'nın başını beklediği gecenin sabahına Orhan ölü, Vedia ise sağ ve iyileşmiş olarak ulaşır. Hastalıklar içinde en önemlisi Sözde Kızlar'daki "firengi" hastalığıdır. Tedavisi için uzun zaman isteyen bu hastalık, bulaşıcı özelliğiyle yanlış batıllaşmanın nesilden nesile geçebileceğini gösterir.

Tahlil ettiğimiz romanlardaki aile müessesesine baktığımızda, toplumun çekirdeğini teşkil eden en küçük birim ailenin, sağlam zemine oturtulmadığını ve yıkılmağa mahkum olduğunu görürüz. Nitekim bunlarda da böyle olmuştur. Süngülerin Gölgesinde'de sevdiği genci kaybetmiş bir kadının hayattan hiç bir şey beklemeden sadece evlenmiş olmak için kurduğu aile, karısından ve çocuğundan çok savaşmayı seven İhsan Bey'in ihmaliyle yıkılır. Bir Akşamı'da beş yıllık evli olduğu karısını unutup yeniden ve sessiz bir nikahla

kurduğu yuva, eski karısının geri gelmesi ve Kâmil'in bütün kadınlardan bıkmasıyla dağılır. Maddiyat üzerine tesis edilen Mahşer'deki aile ise maddî imkânların bittiği sırada, iki genç arasındaki sevgi bağı sayesinde yıkılmaktan son anda kurtulur.

BİBLİYOGRAFYA

- Acaroğlu, Türker, "Merhum Peyami Safa'nın Eserleri", Milliyet, sayı.3975, 22Haziran1961.
- Akay, Sadiye, "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Antolojisi, İst.1973
- Bali, Muhan, "Peyami Safa'nın Romanlarında Hasta-Sakat ve Dejenere Tipler, İst.1961-1962, Türkiyat Araştırmaları Mer., T.582, (Mezuniyet)
- Baydar, Mustafa, "Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?, İst.1960
- Bürün, Vecdi, "Peyami Safa ile 25 Yıl, İst.1978
- Günyol, Vedat, "Dile Gelseler, İst.1966
- Hacaloğlu, Yücel, "Sevenlerinin Kalemile Peyami Safa, İst.1962
- Kutlu, Şemsettin, "Başlangıçtan Günümüze Kadar Türk Romanları, İst.1970
- Nadi, Nadir, "Perde Aralığından, İst.1965
- Hikmet, Münir, "Peyami Safa Hakkında Ne Diyorlar", 7 Gün, c.16, nr.409, 6 Kanun-ı Sani 1941
- Sevük, İsmail Habib, "Edebî Yeniliğimiz, İst.1932
- Tarancı, C. Sıktı, "Peyami Safa Hayatı ve Eserleri, İst.1940
- Tekin, Mehmet, "Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İst.1976, Türkiyat Araştırmaları Mer., T. (Mezuniyet)
- Uraz, Murat, "Mükemmel Roman Hülasaları, İst.1945
- Uraz, Murat, "Türk Edebiyatından Seçme Özetler, İst.1962
- Yazoğlu, Selma, "Ediplerimizle Konuşmalar", 20. Asır, c.7, nr.173, 8 Aralık 1955

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

SUNGÜLERİN GÖLGESİNDE

Şevket gözlerini açar açmaz etrafı dinledi, siperden dışarı uğramağa çalışarak yüzü koyun yattığı yerden doğruldu, başını yukarı kaldırdı ve keskin bir ay ışığı altında bütün harp meydanını gördü: Çıt yok! Taarruz bitmişti.

Fakat, sol omzunu kezzap gibi yakan paralayıcı bir acıyla yeniden yüz üstü düştü, bir müddet hareketsiz kaldı.

Gözlerini ikinci açışında, can navliyle bir daha yerden kalktı, siperin kenarına tek eliyle tutunarak vücudunu yukarı çekmek istedi, muvaffak olamadı.

Hayatın kıyısında akla gelen mükemmel çarelerden birini araştırarak dört yanına bakındı: Siperin içinde boğuk son nefesleri duyulan yaralılar ve çeneleri kapanmış cenazeleri üst üste koyarak bir basamak yapmak hatırından geçti. Fakat çarçabuk bu çirkin arzusunu değiştirerek bütün kuvvetini bir koluna verdi, siperden dışarı tırmandı, çıktı:

Çıt yok! Taarruz bitmişti. Bir kere derin soluk aldı. Bir daha. Bir daha. Ve hâlâ bir hançerin ucu sokulup çıkarılıyormuş gibi omuz kemiğini zonklatan acısıyla kendini zor ayakta tutarak harp meydanına baktı: Çıt yok! Taarruz bitmişti. Artık top sesi, ne mermi vızıltıları, ne makinalı tüfek, tayyare gürültüsü. Artık sükût. Büyük taarruzlardan sonraki natûk ve mânâlı sükût. Bir çok askerler için ebedî sükût.

Gece parlak. Buzlu bir rüzgâr esiyordu. Ayın tebeşirli beyazı öteye beriye sert ışıklar çizmişti. Bir iki saat evvel ayakta haykıran, tetik çeken ve dipcik sallayan insanların hepsi yere serilmişlerdi: Kimi korunmak insiyakıyla, kimi yaralanarak, kimi de bir daha kalkmamak üzere.

Bazıları yüzü koyundu, bazıları çömelmiş gibiydiler, bazıları diz çökmüş, bazıları siperlerin içine dolmuşlardı, hepsinin başları çarpıktı, hepsinin hortlanmış gözleri,

keskin ay ışığı altında, hareketsiz, katı, birer demir parçası gibi katı, parlıyor, hiç biri kımlıdamıyordu.

Şevket, harp meydanının bu korkunç görünüşü karşısında fenâ ihtimallerin hücumuna uğrayan bir insan şaşkınlığı ile bir müddet bakakaldı; sonra derin, şiddetli bir arzu, oradan bir saniye kurtulmak, canlı bir kalabalığa kavuşmak, yaşamak arzusu yüreğini yaktı.

Koşmak istedi, birkaç adım sendeledi, omuzunu paralayan acı, tâ içine çökerek onu olduğu yere yaktı.

Her tarafta, sağında ve solunda, yakında ve uzaklarda, son rüyalarını gören insanların, hemücüklerin ve zâbitlerin vücutları vardı. Yere oturarak, bütün bu insanların kendisine o kıpırdamayan madenî gözlerle baktıklarını görmüştü. Kulak verdi: Siperlerin içinde birbirine karışan âhların bulanık uğultusu yükselmeye başlıyordu. Bir daha kendini toplamağa çalıştı, kolu sıcak lüzûcetli bir kan ıslaklığı içinde, omuzundan kopmuş gibi sarklıyordu. Çok kan kaybettiğini anladı, az sonra kımlıdayamayacak kadar dermandan kesileceğini, canının sol omuzundaki yaradan akıp gideceğini anladı. Son kuvvetini toplayarak, sırtında binlerce okkalık bir yük taşır gibi iki bacağına kıran ağır bir eziyetle yerden kımlıdadı, dizleri üstünde muvazene bulmaya çalıştı.

Birkaç adım attı ve durdu. Cesetlerin arasından iki kol, kendine doğru uzanmış gibiydi. Bu kollar boşlukta birkaç kere sallandı .

Şevket, bu meyus davete nasıl koşacağını düşünmeye vakit bulamadan, şiddetli bir insiyakla ona doğru yürüdü, eğildi; bu geniş omuzlu ve büyük başlı asker ceketinin yakası, göğsü düğmeleri paralanmış gibi sökülerek açılmış, kan içinde bir Erkân-ı Harp zâbiti idi ve Şevket'e parçalanmış bir burun uzatıyordu. Alnı, gözlerinin çukurları, yanakları kanlıydı. Bütün suratında, yalnız çenesi kımlıdıyor, titreyerek açılıp kapanan dudakları arasında boğuk

ve anlaşılmaZ kelimeler, ıgılgıa da iniltiye de benzemeyen sesler çıkıyordu. Kollarını o kadar garip gizli bir mânâ ile sallamakta ısrar ediyordu ki, Şevket, kendi Şiddetli acısını unutarak diz üstü okmŐ, Erkân-ı Harp zâbitinin kan dolu gözlerine eğilmiŐti. Zâbitin kolları, Şevket'in göğsüne değdi ve kuvvetli bir hareketle onu birden bire sardı. Göz ka- pakları oynuyor gibiydi. Daima açılıp kapanan çenesinden biraz vâzıh kelimeler ıktı.

_ Asker!... Biraz dur... gitme... dinle beni... sen- den birşey istemem... azıcık beni dinle.

Zâbitin sesi bir kuyudan çıkıyormuŐ gibi derin, inil- tiliydi. Merhametten ziyade hayret, merak, hürmet veriyordu. Çünkü hâlâ bu kahraman seste irâdî bir asker katıyeti vardı.

Şevket, uzak birine iŐittirmek ister gibi haykırdı:

_ Söyle, yüzbaşım;

Erkân-ı Harp zâbiti Şevket'i mengene kadar sert bir kavrayıŐla sıktı:

_ Yarım... saat... ya yaşarım, ya yaşamam, bunu... çok... düşünmüyorum. Yalnız... vatandaş İstanbul'da.. bir karım... bir de... küçük... kızım..

Kelimeleri yuttu. Dili ağzına yapışmış gibiydi, güç kımıldıyor, dişlerine çarparak sözlerin fesahatini bozuyor- du. Şevket mırıldandı:

_ Peki yüzbaşım, devam et.

_ Fırka...kumandanına...söyle, bizim... arkadaşlar- dan...birini...evime yollasın... ailemi teselli ettirsin.. çok... pek çok acıyorum. Onlara... karımın yüreğine iner.. hele o çocuk...yav... yavrucaK... adresimi kumandan bilir.. ismim İhsan TOPKAPI.

Şevket, birden bire yüzbaŐının omuzlarını tuttu: Őim- di onu tanıyordu, tabur kumandanını artık iyice tanıyordu. Kucaklamak istedi, fakat Erkân-ı Harp zâbitinin canlı duran başı, ansızın arkaya devrildi ve çenesi hemen sarktı, bir

çokları gibi hareketsiz kaldı.

Şevket, ay ışığında gözlerinin akı erir gibi kaybolan kahramanın yüzüne, derin bir ölüm haşyetiyle ürpermeden bakamadı. Ve kendisini tehdit eden aynı âkıbetin dehşeti içinde irkildi, ayağa kalktı, kendini, canını kurtarmak sevk-i tabiisiyle canlanarak eski tabur kumandanının cesedi üstünden atladıktan sonra, birkaç adım daha koştu, fakat vücudunun içi ansızın boşalmış gibi yere kendini bıraktı: Kimildamaya artık mecali yoktu.

Yalnız geriye, siperlerin gerisine gözlerini sapladı: Bir fener, bir sedye ve insanlar, kurtarıcı insanlar, sıhhi imdat, hilâl-i ahmer, ne olursa olsun canlı bir kalabalık bekledi.

Havada üç siyah karganın uçtuklarını gördü.

Uzakta, pek uzakta bir ışık sallanıyordu. Çivi başı kadar küçük bir ışık, yarım daireler ve kırık hatlar çizerek boşlukta zıplıyor, yaklaşıyor gibi, azar azar büyüyüp küçülüyordu. Gecenin esmer tülünde bir yanmış nokta gibiydi; bu kıvılcım gitgide büyüdü, pek az yaklaştı.

Şevket, göğsü üstünde kalkarak, boğazında varlığından şüphelendiği sesinin var kuvvetiyle bağırarak istedi, fakat meydanın boğuk ve karışık iniltileri arasında, sesi bir rüzgâr uğultusuna benzedi ve tıkanı. Gözlerini ışıktan hiç ayırmadan, kırpmadan, bir daha bağırdı:

_ Hey!... Hey!... buraya...

Boğazı kuruyor, sesi yalçın toprağın içinde süzülen bir damla su gibi dağılıyordu. Son, en son kuvvetiyle, yumruğunu göğsüne bastırarak bir daha bağırırken, iyice kendini kaybetti ve bir başka cesedin yanına uzandı.

Üçüncü defa gözlerini açışında omuzunu sallayarak yarasını acıtan bir sedyeye taşındığını anladı, ve hilâl-i ahmer adamlarını tanıdı.

Fakat, sık sık kendinden geçiyor ne tarafa taşındığını hissetmiyordu. Sedyenin fazla bir sarsıntısı, omuzun-

daki yarayı kızgın bir demirle dağlanıyormuş gibi yakıyor, bütün vücudunu şiddetle kasiyordu. Bu acı onun birkaç kere şuurunu uyandırdı, kulaklarında uzak ve yakın sesler boğuk mükâlemeler, haykırışlar, çağırışlar, türlü türlü, garip, karışık, anlaşılmasız uğultular ve çınlamalar duydu. Arasıra gözlerini açtıkça, sedyenin ayak ucunda geri geri yürüyen pala bıyıklı adamın kendisine dikilmiş gözlerini görüyor, etrafına bakmak istedikçe omuzundaki acıyla başı öne düşüyordu.

Yalnız, hastahananın taş avlusunda, sedye yere konunca, başını biraz kaldırabildi, etrafına bakındı yüzlerce insanı, büyük bir felâkette kurtulanların telâşıyla itişip kakışarak, bağırlıp, çağırarak, dört köşeye çılgin bir savletle atıldıklarını, koşuştuklarına gördü. Sonra bir sedye kâfilesi, arka arkaya birbirini kovalayan, avluda beklemek için bile yer bulamayan bir yaralı resm-i geçidi gözüne ilişti. Bütün bu haşır ve neşir içinde, muhtarip ve telâşlı insan seslerinin garip halîtası bazen bir fişenk gibi çatlıyordu.

Baş ucunda, kendisini taşıyan memur, iki adım koştu, bir başka adamı kolundan yakalayarak bağırdı:

_ Hişt, Hasan Efendi! Şu çocuğu götür be... Hiç olmazsa bir pansuman yapsınlar! Kan tükeniyor... Ölecek yahu!

_ Hangi birine yetişeyim, Refik'ciğim, hâlimizi biliyorsun. Kolorduya telefon ettik, iki tabib muavini istedik. Adam yok. Hiç. Ne doktor, ne tımarcı, ne hasta bakıcı..

Yalnız bir saatir altı yüzü geçti mecrûhlar... Böyle büyük taarruz görmedim... Şaşırdık gitti.

_ Şunu yukarı çekiver... Yatak filan istemez. Bir pansuman olsun yapın. Genç zâbit be, yazık.

_ Geliyorum.

Şevket, canıyla oynayan bu mükâlemeyi aynen işitti. Sedye taşıyan adamın: " Ölecek yahu! " demesini unutmadı ve bu kısa cümlenin tahakkümünden hafızasını kurtaramadı. Kendi kendine sık sık tekrarlıyordu: " Ölecek yahu! Ölecek yahu! "

Onu dosdoğru ameliyathaneye taşıdılar.

Daha ilk teneffüslerde yüreğe baygınlık çökerten keskin bir tentürdiyot, lokman ruhu ve kan kokusu, Şevket'in genzini doldurdu. Beyaz gömlekli adamların hepsi, ellerinde şişeler, demir aletler, pamuk sargılarla ameliyathanenin her adım başını doldurmuş sedyelere koşuyorlardı. Adam galiba sertabib, her yaralının baş ucunda iki dakika duruyor, eğiliyor, Fransızca tıbbî ıstılahlarla emir veriyordu.

_ Göze pansuman. Boyunda nezfe mani olun. Bu...Bu.. Çıkarın dışarı...Yaraya iki pens koyun... Bacak amputasyon. Biraz beklesin. Bilekten kesin... Bir ayağını kaybedecek, diz kapadığına kadar alçı... Mafsal kırılmış...

Neden sonra doktor, Şevket'in baş ucuna geldi. Asistanlar, hastabakıcılar da üşüştüler. Genç adamı kucaklayıp doğrulturken sertabib soruyordu:

_ Nerenden vuruldun oğlum?

_ Omuzumdan.

_ Taaruzun başında mı?

_ Bilmiyorum.

_ Tabur kumandanın kim?

_ İhsan Bey.

_ Sen yaralanırken bombardıman devam ediyor muydu?

_ Bozhöyük'te... Düşman sol cenaha ateş açmıştı. Bilmiyorum...Sonra kendimi kaybettim...

_ Ne kadar kan zâyi ettin, anlamak istiyorum...

Şevket buna cevap verirken haykırdı: Ceketini ve gömleğini çıkarırken omuzunu parçalıyorlar sandı. Sertabibin maksadı da yaralıyı lakırdıya tutmaktı. Bir kurşunla delinmiş çiğ ve hassas yara hava ile temas edince yaralının bütün sol tarafı, adaleleri ve kemikleri titremeye başladı, sertabib, genç adamı bir kaç kere bağırtan ve sığırtan muayenesi esnasında:

_ İstanbullu musun? Diye soruyor, tasdik cevabı

alınca:

_ Biraz dur, sabret, sana mezuniyet veririm, diyor-
du. Sertabib, büyük taarruzlardan çıkan yaralılara bu "me-
zuniyet" kelimesinin verdiği teselliye tecrübe ile pekini
öğrenmişti. Parmağı ile koltuk altını, mafsalın etrafını
sıktı, başındakilere döndü:

_ Çabuk bir anestezi lokal yapınız. Kurşun azm-i kıt-
fi parçalanmış. Omuz artükülasyonu bitmiştir. Sakat kala-
cak. Fakat... içeride kurşun var. Hemen aliverelim.

Doktorun bu ani kararını işitince, genç yaralı sıç-
radı:

_ İçeride kurşun mu var? Şimdi alacaksınız!

Sertabib tımarcılara bağılıyor, masayı boşaltmalarını
ve hazırlamalarını emrediyor, başını Şevket'e çevirmeden
cevap veriyordu.

_ Bir şey değil. Hissini iptal edeceğiz. Acı duymaz-
sın. Sık biraz dişini. Kurşunu alalım. Omuzunda yarım anki-
loz kalacak. Orduya yaramazsın, ihraç olacaksın.

Sonra muavinlerine emir verdi:

_ Boynuna, koluna ve sırtına tentürdiyot yaraya ça-
buk. Ekolman devam ediyor, zayıf düşecek. Ameliyatta bir ka-
za çıkmasın. Evvela masaya yatırın.

Bu emirlerden sonra vire ameliyathaneden içeriye so-
kulan yeni hastalara doğru koşarak bağırdı:

_ Yetişir be! İçeride asphxie olacağız. Biraz dışa-
rıda beklesinler. Hasan Efendi, bağır aşağıya... Dursunlar
artık...

Dört kişi, Şevket'i sedyeden kaldırarak masaya ta-
şıdılar ve yüzü koyun yatırdılar. Genç adam, yerin muşam-
basında kanlı pamuklar gördü ve biraz evvel, yine bu masa-
nın üstünde bacaklarını, kollarını, hatta canlarını veren
diğerlerini düşündü.

Asistanlardan bir tanesi mırıldanıyordu:

_ Bu yaralıya ameliyat kazalı. Sertabib aksilik ediyor. Baksana vücutta damla kan kalmamış.

_ Kime dert anlatırsın.

Şevket bir kere daha ürperdi. Yaranın etrafına koka- in iğnesini sokarlarken, diplerinden sökülecek kadar dişlerini biri birine geçirdi. Acıdan beyninin içinde bazı ince damarların çatladığını zanmediyordu. Dişlerini o kadar sıkıyordu ki omuzundaki yaradan ziyade onlar acıdı.

Bu azap yirmi dakikadan fazla sürmüş, en sonunda genç asistanlardan birinin yorgun sesi, hastaya müjde vermişti:

_ Kurtuldunuz!

"2"

Bir ay izin alarak hemen İstanbul'a atıldı. Bütün ailesini ve dostlarını kucaklamak, onlara öteki dünya haberleri getirir gibi, millî cidalin kızgın hatıralarını anlatmak için bu müddet azdı bile.

İstanbul'a gelince ilk işlerinden biri de zavallı tabur kumandanının ailesini aramak oldu.

Bunlar, bir kadın, bir çocuk, ana kız iki nüfustan ibarettiler. Saraçhane başında, küçücük, eski bir tahta eve bir akşam üstü uğramıştı, kapıyı kendisine İhsan Bey'in kızı açtı. On yaşını ancak bitirmiş, sarışın, tüy gibi ince kirpikleri arasında mavi gözleri sisli yorgun, melül çocuk Şevket'in alaca kanlıkta pırıldayan zabıt üniformalarını görünce içeriye bağırılmıştı:

_ Anne! Anne! Koş! Babam geldi.

Şevket, çocuğun bu aldanışına mebhût kaldı; baba hasretinin bu gafilâne tecellisi, genç zabitin gözlerinden yaş getirdi. Halbuki o, bu eve, ne acı, ne zıt bir haber vermeye geliyordu!

Evin içinde, merdivenleri ikişer ikişer atlayan gürültülü ayak sesleri öttü. Şevket kapıyı aralık etmişti. Çocukla annesinin gittikçe yaklaşan mükâlemelerini işitti:

_ Vallahi babam geldi, anne!

_ Hani, kızım, nerede?

_ Gel, bak, vallahi kapıda!

_ Kızım... Baban olsaydı şimdiye kadar içeri girerdi... Kaçıl... Dur, dur bakalım.

Kızı gibi sarışın fakat azıcık daha solgun, dağınık, mütecessis bir genç kadın başı kapının aralığında belirdi, bir çift mavi göz, akşamın son ışıklarıyla parlayarak Şevket'i süzdü.

Genç zâbit hemen izah etmek istiyordu.

_ Efendim, çocuk nâfile yere yüreğinizi oynattı... Fakat çok yanılmadı. Pederi tarafından geliyorum.

Kadın, ince bir inilti ile sordu:

_ Zevcim tarafından mı?

_ Evet efendim... Bizim tabur kumandanımızdır kendisi... Bendenizi gönderdi size.

Kapının aralığı birdenbire çoğaldı ve kadının gizli bir heyecanla ürperen sesi, kuvvetli çıktı:

_ Peki... Peki efendim... Azıcık buyuramaz mısınız? Giriniz içeriye.

Kapının kenarında, uğradığı sukût-ı hayale henüz alışmamış gibi şaşkın duran çocuğuna hitap etti:

_ Mübeccel!... Haydi çocuğum... Beyi misafir odasına al! Kadın çekildi. Mübeccel, kendisini fena aldatan bu misafire karşı gizlemediği bir isteksizlikle annesinin dediğini yaptı.

Bir küçük merdiven çıktılar, bomboş bir sofadan geçtiler, bir küçük merdiven daha geçtikten sonra, fazla karanlık bir odaya girdiler. Çocuk hemen kaçtı.

Şevket, odanın içinde, sinirli geziniyordu. Bu, o misafir odalarından biriydi ki, senelerce pek az ayak basıldığı, yarı inik perdelerden ziyade, insansız yerlere sinen o garip küf kokulu havadan belliydi. Eski biçim döşemelerden ibaret kanepeler ve koltuklar üstüne, el dokunulmamış beyaz, temiz Amerikan örtüler gerilmişti. Konsolun aynası kenarında eğrilmiş ve düzeltilmemiş, tozları silinmemiş resimlerle ve senelerden beri hiç yanmadığı, fitilsizliği ile çarpılmış makinelerden anlaşılan büyücek bir lamba duruyordu. Duvarlardaki bazı levhaların camları o kadar tozlanmıştı ki, akşamın gittikçe karanlığı da bastırıldıkça resimlerin büyük çizgilerini bile seçmek imkansızdı. Bütün bu oda, cenazelerden sonra kapatılan ve uğursuzluğu için bir daha hiç açılmayanlara benziyordu.

Şevket oturamadı.

Neden sonra yanında çocuğuyla, elinde ve başı ihmalle örtülmüş, siyah elbiseli, uzun boylu, solgun bir kadın içeriye girdi. Lambanın yakın ışığıyla mavi gözleri o kadar parlıyordu ki biraz evvel ağladığına hükmedilebilirdi.

Genç kadın, Şevket'in ayakta beklediğini görünce, lambayı konsolun üstüne koyarken titreyen sesiyle yalvardı:

_ Otursanıza efendim, kuzum, niçin ayakta kalıyorsunuz?

Şevket oturduktan sonra, İnsan Bey'in zevcesi, muşamba perdeleri zahmetle indirirken, samimi olmaktan kendini kurtaramayarak mırıldanıyordu:

_ Çocuk... Babasını pek az tanır da.. Birdenbire farkedemedi. Altı sene var ki.. O da ben de... İnsan Bey'i topu uç, üç buçuk ay bile görmedik. Harb-i Umumî'den çıktı, Anadolu'da kaldı. Kendisi yerine hep mektupları geliyordu..

Kendi de Şevket'in karşısında bir koltuğa oturdu; yanı başında ayakta bekleyerek, misafirin yüzüne derin bir merakla bakan çocuğunun da elini tutuyordu. Gözlerini ona eğerek sordu:

_ Fena bir haber mi getiriyorsunuz yoksa?

Genç zabıt, vazifesinin güçlüğünü pek iyi anlıyor, dilinin meşûm bir iş göreceğini düşünerek muazzep oluyordu. Elinden geldiği kadar fazla ümit vermeğe çalıştı.

_ Hanım Efendi... Kara haber vermeğe geimiyorum, müsterih olunuz.. İhsan Bey benim tabur kumandanımdır. Bozhöyük'te beraber harbe girdik. Fakat... Cephe hâli... takat edersiniz... Birbirimizi çokluk görmedik. Ben yaralandım. Taarruz bitince siperden çıktım. Düşe kalka... Cephe gerisine doğru gidiyordum. Ona rast geldim... O da.. Benim gibi yaralanmıştı... Fakat... Tehlikeli değil.. Emin olunuz!

Şevket, bu son kelimelerine sun'î bir kuvvet vermeğe çalışıyor, fakat onun bu gayretini sezen kadın, fena haberleri işitmeğe kendilerini nazırlayanların aldıkları gergin tavırlarla başını kaldırıyordu.

Genç zâbit bütün cephe hikâyesini anlattı.

İhsan Bey'in zevcesi, onu dinlerken iki elini birden kalbinin üstüne götürüyordu. Şevket lakırdısını en teselli verici bir kelime ile bitirince, genç kadın, yerinden sıçrayıp oturarak, ince sesinin bütün şiddetiyle sordu:

Çabuk söyleyiniz, o vakitten sonra zevcimi bir daha görmediniz mi?

Kadının acı âkıbetten şüphelendiğini anlayan zâbit, kâbil olduğu kadar tabii görünmek cehdiyle söyledi:

_ Hayır... Cepheden sonra İhsan Bey'i bir daha görmedim, hanım efendi. Fakat... Görmem de mümkün değildi. Ben Eskişehir Hastahanesi'ne gönderildim. Orada bizim fırkanın zâbitlerinden hiç kimse yoktu, çoğu Kütahya'da kalmışlardı, esasen ben de pek az zaman sonra hastahanedan çıktım, İstanbul'a geldim.

Bu izah kadının yüreğine su serpmiyordu. Altı sene dir beklediği erkeğinin sağ kalıuğuna emin değildi, ıstırabılı bir sükût içinde kaşlarını çatarak düşünüyor, mırıldanıyordu:

_ Mümkün değil... Hayır... Taarruzlardan çıkar çıkamaz bana telgraf çekmek detidir... Sağ kalsaydı bunu yapardı.

_ Fakat, hanımefendi , biliyorsunuz ki Anadolu ile telgraf muhaberesi yoktu.

_ Emaneti ile, yahut başka biriyle mektup gönderirdi, beni böyle merak içinde bırakmazdı. Hayır!... Mutlaka ona birşey oldu.

şevket de böyle düşünüyordu, İhsan Bey'in sağ olmasını hatırlından geçirmiyor, fakat, bu kadıncağız teselli etmek ihtiyacıyla kendi kanaatinin da aksini müdafaaya çalışıyordu:

_ Efendim... Hep fena ihtimalleri düşünmeyiniz, bugün Anadolu'nun ne halde bulunduğunu tahmin edersiniz... İstanbul'a haber göndermek zannettiğiniz kadar kolay bir iş değil... Gecikmiş olabilir de...

İhsan Bey'in zevcesi, bir kere aklına koyduğu şeyin aksine bir türlü inanmayan ner kadın gibi, meşm tahmininde ısrar ediyordu:

_ Hayır... Onun detidir beni habersiz bırakmaz, ne kadar zleceğimi bilir. Mutlaka bir haber gönderirdi.

_ İyi ya hanımefendi, beni gönderdi ya işte...

_ Hayır, siz onu cephede grmşnz... Asıl bana ondan sonraki vaziyeti lazım... ld m, ne oldu, bilmiyorum, Düşününüz ne elim bir şüphe...

Genç kadın bu kelimeleri, bir yabancının karşısında ansızın hıkırmamak endişesiyle kendine hâkim olmak için büyük bir kuvvet tketererek, hızlı hızlı söylüyordu. şevket, bu münakaşanın aks'l- amelinden korkarak sustu. Kadının gözleri korkunç bir tahayyülün karaltılılarıyla doldu, kızının gözlerinde ışıklı bir noktaya takıldı, kaldı. Gzn hiç kırpmıyor, bebekleri azar azar irileşiyor, bulanık ve sbit bir bakışla daldığı yerde kalıyordu. Göğsü ve teneffsleri de ıstırabılı idi. Boynundaki etler kabarak, çenesi kımıldayıp sallanarak, titreye titreye nefes alıyor, göğsünde sı-

kışan hava yağınlarını, boğazından kuru bir ses çıkararak ansızın boşaltıyordu.

Bu tehlikeli sükût uzadı. Şevket, zayıfları teselli için ağzını açmamayı tercih ediyordu. Fakat, genç kadının yüzü git gide bir sarı toprak rengi bağlıyordu.

Ihsan Bey'in zevcesi uyanık gördüğü bir fena rüyadan kurtulmak ister gibi, derin bir teneffüsle titreyerek başını silkti ve yukarıya kaldırdı, cansız dudaklarını büyük bir gayretle kımıldattı:

_ Mübeccel... Kızım... Biraz su!

Genç zâbit ve çocuk, bir anda fırladılar. Mübeccel daha fazla çeviklik göstererek odadan çıktı. Şevket geriye dönerek, ıstırabın galeyanını bir devresine giren kadının üstüne eğildi:

_ Ne oluyorsunuz? Bu telaşınız niçin? Kendinize geliniz, çocuğunuzu düşününüz. Ortada hiç bir şey yokken...

_ Rahat... bırakınız... Çok fenayım... Anladım naziksiniz... Gizlemek isterdiniz... Fakat her şeyi anladım.

Yüzü birdenbire o kadar beyazlaştı ki Şevket sesini çıkaramadı. Genç kadının içeriye çöken gözlerinin dibinden çenesine doğru, derin iki buruşuk uzandı. Ve birer zaviye gibi kıvrılarak bütün çehresini dolaştı. Yutkunmak veya hıçkırma istiyor gibi, dilini ağzının içinde bir iki dolaştırdı, her ikisine de vakit bulamadan, havasızlıktan tıkanmış gibi başını arkaya ve ellerini aşağıya sarkıtarak, iki, üç kere çırpındı, bayıldı.

Mübeccel, elinde bardakla içeriye giriyordu; zâbit üstüne koşmasaydı, annesinin korkunç yatışını gören çocuğa da bir fenalık gelecekti. Şevket, elinden bardağı aldı ve onu kandırmağa uğraştı:

_ Birşey yok çocuğum, annene ağır bir uyku geldi, herkese olur bu... Sakın gürültü yapma... Rahatsız olmasın!

Ve kadına koştu, suyun yarısını kadının yüzüne ve

göğsüne serpti. Çevik parmaklarıyla siyah ipek bulüzünün kopçalarını çözüyor, bir taraftan da pencerelere koşarak camı açıyordu.

Çocuk, annesinin üstüne abardı ve onu omuzlarından tutarak sarsmağa, ağlamağa başladı:

_ Anne, ne oluyorsun? Anne!

Genç kadın daima hareketsizdi. Onun uzun süren bu baygınlığı Mübeccel'i de Şevket'i de tedhiş ediyordu. Genç zâbit, kadını kolları altından kavrayarak pencerenin önündeki uzun yaylı kanepeye kadar taşıdı, uzattı. Çocuk ağlıyordu.

Pencereden giren bol havanın yüzüne ve çıplak göğsüne değişti, kadını diriltti. Bulanık mavi gözleri, uzun kirpikleri arasında ışksız ve fersiz kımıldandı. Şevket, hastanın ellerini tutuyor, sıkıyor, bileklerinden omuzlarına kadar kollarını oğuyordu.

Genç kadın biraz daha kendini topladı, gözlerini iyice açarak çocuğun yaşlı gözlerine baktı, doğrulmaya çalıştı. Fakat mecalsiz vücudunu yukarıya çekemedi.

Şevket kadının elini daima okşayarak söyledi:

_ Hanım efendi...Azıcık yatmalısınız, uyumalısınız!

Genç kadın, gözlerini kırparak bunu istedi, genç zâbitin yardımıyla bir iki defa kuvvetini kaybederek, ayağa kalktı.

Çocuk önden koşuyor, annesinin canlandığını ve yürüdüğünü görmek sevinciyle Şevket'e yol gösteriyordu.

_ Yatak odamız burada, uzak değil...

Genç zâbit, kadını âdeta kucaklayarak oraya taşıdı ve karyolasına yatırdı.

İhsan Bey'in zevcesi, hafif kıpırdayan dudaklarıyla teşekkür ediyordu. Şevket, kol saatine baktı.

_ Artık iyisiniz, bana izin veriniz hanım efendi.

Kadın mütevekkil, gözlerini kaparken, Mübeccel birdenbire Şevket'in kollarını tuttu, sıktı ve bağırdı:

- Olmaz, olmaz gitmeyiniz. Biraz daha durunuz... Ben anneme bakamam... Korkarım... Kuzum biraz daha durunuz.

Genç kadın gülümseyerek çocuğuna baklıyordu.

- Bırak yavrum... Beyin belki işi vardır... Zaten çok rahatsız oldular... Ben iyiyim artık... Teşekkür ederim...

Genç zâbit kapıya doğru giderken o kadar kuvvetli bir ısrar ile onu kucakladı ki Şevket, iradesiz bir hareketle durdu ve çocuğun saçlarını okşadı:

- Yavrum... Bırak da gideyim... Vâliden çok iyi, hasta değil artık...

Çocuk kaşlarını çatıyor, ısrar ediyordu:

- Hayır... Gitmeyiniz... Ben korkarım.

- Korkacak bir şey yok ki.

- Gitmeyiniz, işiniz mi var? Ne olur... Bir parça daha durunuz.

Şevket, genç kadının yüzüne baktı. O da eziyetli bir tebessümle gülerek Mübeccel'in arzusuna iştirak eder gibiydi. Genç zâbit, odaya girdi ve karyolanın başındaki iskemleye, kısa zaman oturmak kararıyla ilişti.

Uzamayan bir sükûttan sonra İhsan Bey'in zevcesine çevrildi:

- Kendinizi nasıl hissediyordunuz, hanımefendi?

Genç kadın biraz evvel Şevket'in çözdüğü buluzünü titreyen parmaklarıyla ilikliyor, yorganı çekerek cevap veriyordu:

- İyiceyim... Teşekkür ederim, birdenbire üstüme kâbus bastırmıştı, son günlerde pek tahammülsüzüm. Eskiden böyle değildim.

Sustu. Kendini samimi bir dosta anlatmağa muhtaç görünüyordu. Bu zaaf içinde, Şevket'e biraz daha açılmak tehlikesini de hissetmiş gibiydi.

Zâbit sordu:

- İhsan Bey'den son mektubunu ne zaman almıştınız?

_ Yirmi gün evvel. Fakat beş gün yolda kalmış.

_ Taarruzdan bir gün evvel yazmış demek.

_ Evet... Bunu mektubunda haber veriyordu. Bilir misiniz? Ben daha o zaman kocamın başına bir felaket geleceğini hissetmiştim. Bir çok masraflara girdi, ön saflarda harp etti, yaralandı fakat nepsinde iyi oldu, yaşadı. Mütarekeden bir ay evvel buraya uğramıştı. " Anadolu'da teşkilat var, beni istiyorlar! " diyerek gitti. Gönderdiği mektuplarda, Yunanlılar için neler yazmıyordu, neler!..." Yirmisini otuzunu parmaklarımla bogacağım! " diyordu. Şüphesiz onu tanırırsınız:

_ Yılmaz bir adamdı.

Şevket hemen tasdik etti:

_ Yine de öyledir, İhsan Bey orada çok meşhurdur. Samimi bir hareketle başını sallayarak ilave etti:

_ Kahraman adam!

Şevket bu kelimeyi bir cemile yerine kullanmıyordu. İhsan Bey'in çok mefkûreci, çok imanlı, çok cesur, destanlarda okunan adamlar gibi cesur, şuuru dağılmış gibi, kö-rükörüne, pervasız cesur bir asker olduğunu biliyordu. Birinci İnönü'de bu kahramanın menkıbeleri Mehmetçiklerin ağzında bir şarkı gibi söyleniyordu. O zaman Şevket taarruza girmemişti. Her kavganın dışında kalanlar gibi o harbin bütün cenennemî safhalarını takip etmişti. Bir çok defalar arkadaşlarıyla bahse girişmiş, "Birinci İnönü'nü İhsan Bey kazandı!" diye yeniden başını salladı ve mırıldandı: " İhsan Bey kahramandır! " Genç kadın, zevcinin bu samimi medhedilişinden çok haz duyuyordu:

_ Ah... İnanmıyorum... Siz ne dersiniz deyiniz, kocamın sağ olduğuna inanmıyorum... O gitti, biliyorum, o gitti, gitti, gitti... Bir daha bu eve gelmeyecek, bir daha onun yüksek, metin vücudunu görmeyeceğim. Beyefendi! Kocam olduğu için değil fakat onu çok takdir ederdim. Ailesine

karşı son derece fedâkâr bir insan da değildi, bütün vazifelerini yapardı ama, bizi yalnız bırakmağa çok alışmıştı. Onun çocuğundan, benden başka daha fazla birşey sevdiğini bilirdim. İnanır mısınız? Vatanımı kecamdan kıskanırdım. Benim rakîbim vatandı. Onu benden çok seviyordu. Zannetmeyiniz ki ben sizden bu akşam, kara haberi aldıktan sonra dul oldum. Zannetmeyiniz ki Mübeccel bu akşam yetim kaldı! Hayır! Hayır! Biz, ana kız, altı seneden beri dul ve yetimdik, altı seneden beri ben, erkeksiz evlerin kadınları gibi, akşam ezanından sonra kapımı ümitsiz kilitleyerek, hiç kimse beklemeden odama kapanıyordum? Bazı akşamlar, sokak üstündeki odanın penceresinde otururken, komşu kapılarına ellerinde paketlerle gelen ev erkeklerini görüyor, bütün evli kadınlara gıpta ediyordum. Her akşam, bazen saatte, kocasını karşılayan bir kadının saadetini ben çok özledim. Halbuki bu saadet bana bütün hayatımda dört sene nasib oldu, ondandı sonra kocası ateş etrafında dolaşan her asker ailesi gibi ben de bir duldan farksızdım.

Genç kadın bu sözleri bir kadından umulmayan bir talâkatle söylüyordu. Şevket bunun sebebini anladı. Bunlar altı senedir kalbde birikerek hiç kimseye dökülmeyen, hiç kimseye verilmeyen ve ruhun en kıymetli eşyası gibi teşhîri herkesten esirgenen hislerdi. Genç kadın söylerken, gözlerini uzun müddet zaptedilmiş bir galeyanın alevleri, yanaklarına gecici bir ihtikanın kanı doluyordu. Mavi gözlerinin beyazından kan zerrelere uçuşuyor, dudakları bir genç kız tazeliği ile canlanarak kızarıyordu. Şevket, dikkat etti: Bu, güzel bir kadındı.

Genç zâbit, gözlerini odanın başka taraflarına çevirdi ve karyolanın ayak ucunda içi kitap dolu büyük bir hücre gördü.

Kadın, Şevket'in bu bakışına dikkat ederek söyledi:

— Bana yalnızlığımı unutturan onlardır. Kitaplar olmasaydı çıldırırdım. Okumayı çok severim.

Yeni çıkan bir iki eserden konuşmağa başladılar. Fakat her ikisinin de zihinlerini şuursuz oyalayan binlerce düşünceler, mükâlemelerine fasıla veriyor, bazen bu sükût fazla uzuyordu. Şevket, medhettiği bir kitabı genç kadına getirmeyi vaad etti. Sustular. Komşudaki evden geliyormuş gibi bir ezan sesi Şevket'e unuttuğu birşeyi hatırlattı: Gitmek lâzımdı.

Kalktı, kendilerini derin ve hazlı bir sükût içinde dinleyen Mübeccel'i kucakladı kadından izin istedi ve elini hürmetle öptü.

Genç kadın, ciddi ve nazik teşekkür ediyordu:

_ Sizin gibi ince bir adam tarafından teselli edil-
diğime çok bahtiyarım. Eger başka biri, damdan düşer gibi
bu haberi bana getirseydi ölürdüm.

_ Hanımefendi tekrar ediyorum ki size bir kara ha-
ber getirmedi. Belki de üç dört güne kadar zevcinizden bir
malûmat alırız. Size müjde vermeye de gelirim. Ben Hilâl-i
ahmer'e de müracaat eder Anadolu'ya sordururum.

Kadın ümitsiz bir hareketle başını salladı, yeniden
teşekkür etti:

_ Bizi yalnız bırakmazsanız...

Şevket onun sözünü kesti:

_ Kitap getirmek için geleceğim...

Ve bir gün tayin ettikten sonra, daima kendisine
rehberlik vazifesini gören Mübeccel'in arkasından merdiven-
leri indi, kapının yanında onu öptü. Çocuk rikkat uyandıran
bir masumiyetle yalvarıyordu:

_ Kuzum.. Bizi yalnız bırakmayacaksınız değil mi?

Şevket sokağa çıkınca, hicranla şişmiş gibi göğsün-
de hafif bir ağırlık hissetti ve ceketinin düğmelerini çözdü.
Böyle, binlerce asker aileleri, munayyilesinde geçit
resmi yapıyorlardı. Böyle, cephe arkasında kalarak, ateşte-
kilerden fazla ıstırap çeken binlerce kadını, çocuğu düşün-

dü ve Fikret'in bir mısraını hatırlından geçirdi:

Sönsün artık bu âteşin fitne!

" 3 "

Aralarında bir münasebet başladı. Bu, ibtidâları âşıkâne de-
ğildi. Evvelâ biribirini daha fazla tanımak isteyen erkekle
le kadının tecessüsüne yakın, sathî bir tecâzüble görüştü-
ler. Şevket, bu kadının mazisini pek merak ediyordu, ve öğ-
rendi. Ona kitap götürürken, türlü türlü mükâlemelerin if-
şa ettiğı bazı teferruatın yekûnundan, İhsan Bey'in zevce-
sine âit maziyi öğrendi:

Behice Hanım bir paşa kızıydı. Meşrutiyet çıkınca, babası yüreğine inerek ölmüş, çünkü Arap İzzet'le beraber karikatürü yapılarak beş paralık kartpostallarda terzîl edileceğini vaktinde kestirmişti. Behice o zaman tam yirmi yaşında bir kız, baba tahakkümünden kurtulan her taze gibi, akrabasından fakir bir genci sevmiş, beraber Avrupa'ya gitmiş, dört sene bütün servetini o gençle, orada yiyip bitirmişti. Hâlâ da bu israfına pişman görünmüyor, çünkü o genci hâlâ sevdiğini söylüyor.

Sonra Balkan Harbi çıkmış, Behice'nin sevgilisini orduya çağırmaşlar ve zayıf genç, narbete vurularak değil, Kırk Kilise'de âdi bir hastalıktan ölmüş, Behice Hanım, o zaman delirmedine şaşıyor, çünkü sevgilisini "ebedî" denilen aşklardan biriyle seviyormuş. Artık hiç bir erkekten aşk beklemeden evlenmek istemiş ve tabur kumandanı İhsan Bey'e varmış.

Behice Hanım, İhsan Bey'le evlenişini anlatırken şöyle diyordu:

— Ne gariptir, ilk sevgilimle de nisanın birinci günü, ikinci zevcemle de nisanın birinci günü... birleştik. İkişiiyle de dörder sene yaşadım. (Çünkü İhsan Bey'in altı senesini hiç saymıyorum, onu bu müddette topu topu üç ay

görebildim, bir harpten çıkıp ötekine giriyor, evine kendisi değil, mektupları geliyordu.) Ve ikisi de martta vefat ettiler. Bu tesadüflerin ismine " talih" diyebilirim değil mi?

Ve Behice Hanım, hiç bir teselli kabul etmeyecek kadar mağrurdu. Şevket onu teselliye uğraşmaktan vaz geçmişti. Büyük maceralara ve felâketlere karşı metin durmaktan hoşlanan bu kadında, gösterişsiz bir azâmet vardı. Solgun yüzünde ne fenâ talihine, ne de fenâ insanlara karşı en küçük bir kin buruşuğu toplanıyordu; evinde yalnızlığa, tevekküle alışkındı. Fakat meyûs, bitkin ve miskin kadınların somurtkanlığından da kendini kurtarmıştı. Şevket onun bu hususiyetlerine dikkat ederken, bir gün kendisine söyledi:

_ Siz bir râhibesiniz, Behice Hanım!

Kadın bu benzetişini çok sevdi ve kendisine daima râhibe hissiyle bakmasını Şevket'ten rica etti.

Bir çok akşamlar, Mübecceli de yanlarına alarak, hiç bir dedikodudan korkmadan Fatih Kemerleri altında hava kararınca kadar dolaşıyorlardı.

Aşktan başka hiç bir şey konuşmuyorlardı. Genç zâbit, hayatında hiç bir kadın sevmediğini, kalbinin hep küçük sevgilerle beslendiğini anlatıyor, kabahati kendinde değil, kadınlarda buluyor, çünkü onların ne göründükleri gibi olduklarını, ne de oldukları gibi göründüklerini söylüyordu. Hayatında bir tek kadın, bir tek aşk, fakat gece gündüz tahayyül edilmeye lâyık bir kadın, gece gündüz kalb gibi taşınmaya lâyık bir aşk arıyordu. Behice Hanım, şüphesiz bu arzuyu beğendi, her ikisi de nazariyatçıların kuvvetli iddiaları tersine ebedî aşka inanmakta ittifak ettiler.

Bu kemeraltı sohbetleri, ikisi için de günün en büyük ihtiyaçlarından biri olmağa başladı. Her akşam buluşuyorlardı, her akşam Mübeccel'i de yanlarına alarak hiç bir dedikodudan korkmadan Fatih Kemerleri altında hava kararın-

caya kadar dolaşıyor, gurûbtan sonra, kendilerini tarihin karanlıklarında anarak, eski Roma İmparatorluğu'nun bir şehrinde, meselâ Endülüs'te yaşıyormuş gibi maziyi tahayyülün verdiği ince raşeleri hissediyorlardı.

Mübeccel, annesiyle Şevket'in konuştuklarını, çocukların âfâkı keskin dikkatiyle dinliyor, bu gezintiden onlar kadar hoşlanır gödünüyordu. Belki de bu annesinin saadetini anlayan merhametli bir çocuk duygusundan başka birşey değildi.

Şevket, ömründe ilk defa, bir Türk kadınıyla hisli ve derin konuşulabildiğini görüyor, Behice Hanım'dan ayrılamıyordu. Fakat içinde korku vardı. Mezuniyeti bitiyordu, yeniden Anadolu'ya gitmeye mecburdu, bütün cephe arkadaşlarına karşı mahcup olmamak için, vaktinde avdet etmesi lâzımdı, iznin bitmesine on gün kalmıştı, Behice'ye karşı zaafının o sıralarda birdenbire şiddetlenmesinden korktu. Halbuki bu endişe, o zaafın artmasına sebep oldu ve Şevket korktuğuna uğradı; genç kadını sevdi.

Behice'nin de kendisine karşı zaafını anlıyor, fakat bunun derecesini bulamıyordu. Ona karşı aşkını itiraf etmekten çekindi; evvelâ her türlü aşk ilânından tiksindiği için sonra da İhsan Bey'in matemini arkasından, böyle mücrim bir hissi itiraf etmek güç olduğu için.

Fakat bir akşam, yine Fatih Kemerlerindeki tenezzüllerinden dönüyorlardı. Şevket her vakitki gibi oturdukları sokağın köşesine kadar Behice ile Mübeccel'e refâkât etti, ayrılıyordu ve çocuk içinden gelen ani bir istekle Şevket'in ellerini yakaladı:

Kuzum Şevket Bey, bu akşam bizde yemek yiyiniz, dedi.

Genç zâbitin katî reddini görünce, çocukluğunun bütün mevhum hüznüyle yalvardı.

— Kuzum Şevket Bey, kuzum, kuzum, ne olur? Bu akşam da bizim yemeğimize tenezzül ediniz...

Genç kadın, çocuğunun bu arzusuna kuvvetle ortakmış gibi; hiç sesini çıkarmıyor, davetkâr gözlerle Şevket'e bakıyordu.

Zâbit, çocuğun davetini -biraz yumuşamış bir katiyetle- yeniden reddedince çocuk ağlayacakmış gibi yüzünü buruşturdu. Ve tıkanmış bir sesle kekeleydi:

_ Gelseniz ...ne olurdu?..Altı senedir... soframıza babam bile tenezzül edip gelmedi.

Bu bir yıldırım darbesiydi; Şevket, bir çocuk ağzından bu korkunç siteme karşı mukavemet gösteremedi. Behice Hanım'ın yüzüne baktı.

Her üçü de eve girdiler.

Yemekte çocuk pek şendi, her vaktinden fazla yemiş, gevezelikler etmişti. O kadar ki Şevket'le Behice pek az konuşabildiler, hep onu dinlediler.

Yemekten sonra Mübeccel yattı ve müsterih bir çocuk uykusuna daldı.

Genç kadınla zâbit, bahçe üstündeki odada, alçak bir minderin kenarına oturarak, baş başa kaldılar. İkisi de, ilk dakikalarda hiç konuşmayarak, mânâlı bir sükût içinde açık pencereden bahçeye bakıyorlardı. Uzun müddet sustular.

Martın son mehtaplı gecelerinden biriydi. Bütün bahçe ılıklı bir bahar rüzgârıyla ürperiyor, yeni hayata hazırlanarak için için kaynayan nebatlardan etrafa hafif, tatlı bir filiz kokusu serpiliyordu. Havada ve toprakta herşey, kuşlar ve ağaçlar, mest edici bahar rüzgârını yudum yudum içerek, yaşamak için, üremek ve türemek için, ezeli raşeyle sarhoş gibiydiler. Kuşlar gizli bir terennümle ötüşüyor, ağaçlar batî bir temayülle biribiri üstüne eğiliyorlardı.

Şevket, Behice'nin elini tuttu.

_ Sevmek ve yaşamak güzel bir şey, diye mırıldandı. Genç kadın, gözlerini mehtaplı bahçeden ayırmadan cevap verdi:

_ Ben bunları unutmuştum.

Genç zâbit coştı: _ Zanneder misiniz ki, biz kalblerimizin etrafına taktığımız binlerce ahlâk iplikleriyle şu kuşlardan daha hürüz daha mesûdüz? Umar mısınız ki bir pencerenin arkasında, bir tavan altında tıklılan siz ve ben, siz bir aile kadınının haysiyet ve endişeleriyle mahbus, ben, bir afif zâbitin omuzundaki üniformalar ve vicdanımdaki ahlâk düsturlarıyla mukayyed iki mahluk, bu hayvanlardan, hatta nebatlardan yükseğiz? Gayet basit: Siz ve ben, mahbus aşklarımız içinde boğuluyoruz, onlar yaşıyor ve yaratıyorlar.

Genç kadın titrek bir teneffüsle mırıldandı:

_ Susunuz!

Şevket itaat etmedi:

_ Zanneder misiniz ki insanların iradesi, avuçları içinde bir saniyede boğabildikleri bu kuşlardan daha kuvvetlidir? Zanneder misiniz ki bu kuşlar bizden daha esirdirler?

_ Susunuz!

- Peki susayım, fakat bu sükûtum da size dilimin söylediklerini anlatmayacak mı?

_ Susunuz!.

_ Biraz daha ileri gitmeme izin veriniz. Bu akşam burada kalmamam lâzımdı, biliyorum, fakat bir kere ateşe girdikten sonra, insan yanar ve sizi temin ederim ki bu ateş cephedekinden daha harlıdır. Bunu damarlarımda hissetmiyor musunuz?

Genç kadının elini daha fazla sıktı ve onun da titrediğini duydu. Bu, erkeklere en büyük cesareti veren kadın raşelerinden biriydi ve Şevket bir saniyede, aşkın en dik en sert arzusuyla paralanarak, Behice'yi kucakladı.

Mehtâp, az filizlenmiş iki çıplak ağaç dalı arasında elenerek pencereden içeri giriyor, onların kabarıp inen göğüslerine geliyordu. Behice inleyerek yalvarmayı tecrübe etti, fakat genç zâbit baharın felsefesinden aldığı cürretiyle onu sımsıkı yakaladı ve kuşlarla nebatlar gibi hür

olmak için ne yapmak lâzımsa yapınca kadar onu kollarından bırakmadı.

Bir hafta her gece, sabaha kadar uyumadılar. Bu günahattan çabuk sıyrılmak için bir çare tasarlıyorlardı: İzdivaç! Fakat Şevket'in Anadolu'ya hareketine üç gün kalmıştı. Behice bir erkek ciddiyetiyle şunu teklif etti:

- Ben de Mübeccel'i yanıma alarak Anadolu'ya gelirim. Kocam beni harp ettiği yerlere götürmek istemezdi. Fakat bu lüzumsuz bir ihtiyattı, yol zahmetleri, yalnızlıktan daha kolaydır.

- Şevket sevinçle bağırdı: - Pekâlâ!

Kadın, çarçabuk hazırlıklara başladı. Fazla, ağır, taşınması güç eşyasını satıyordu. Kendi malı olan evine kiracı aradı ve buldu. Bütün bu işleri yaparken Şevket'e diyordu ki:

- Çok, çok mesudum. Çünkü talihimle boğuşuyorum. Bu ev, bu eşya, bu hayat benim değil gibiydiler. Onları kırıyorum, atıyorum, satıyorum. Değişmek ve değiştirmekte çok büyük bir teselli var!

Şevket'in hareket gününden evvel, genç kadın bir iş adamı becerikliliğiyle bütün hazırlıklarını bitirmişti. İstanbul'da son gecelerini birlikte geçirmek istediler.

Kadın en büyük mahâretiyle, en güzel pişirdiği yemeklerden ve âşığına sevdiği salatalardan, bir sofraya yaptı, onu çiçeklerle süsledi, ve sofraya otururlarken, Şevket'in gözlerinin içine bakarak söyledi:

- İnanır mısınız? İlk defa bu akşam yaşadığıma eminim.

Çok şendi, nüktesiz söz söylemiyor, evvelâ kendisi başlayarak çocuğunu da âşığını da güldürüyordu. Yemekten kalkınca tuhaf bir arzuya kapılarak, saklambaç oynadılar. Birdenbire evin kapısı şiddetle çalındı.

Şevket sordu:

- Kim olabilir?

Behice kekeleydi: - Bilmem... ki...kim... kim...olabilir?

Mübeccel telaş ediyor, kapıyı çalanı anlamak için odadan çıkmak istiyordu. Şevket lambayı eline aldı, yürüdü. Behice ve Mübeccel onu takip ettiler.

Kapının sürgüsünü çekerek üzü de birden haykırmışlardı:

- Aç!

Behice ve Mübeccel bakiştılar, bu sesi tanımlıyorlardı. Kadın kapıyı aralık edince, Şevket'in tuttuğu lambanın ışığında âbânî sarıklı bir adam gördü, evvelâ kim olduğunu bilemedi. Aynı ağır ses, yükseldi:

- Bendenizim Efendim. Emânetci Hasan Çavuş. Kütahya'dan mektup getiriyorum.

Behice Hasan Çavuş'u tanımişti, fakat ne söylediğini anlamıyordu. Kütahya'dan mektup nedir? Genç kadının orada hiç kimsesi yok, ne mektubu? Kimden?

Bu sualleri Hasan Çavuş'a sordu:

- Ne mektubu? Kimden?

Hasan Çavuş, bir hakârete uğradığını zanneden taşralıların haşin sesiyle cevap verdi:

- Kimden olacak... Kocandan!

Behice hâlâ anlamıyor, Hasan Çavuş'un gözlerine bakan Şevket'in lambayı tutan eli hafifçe sallanıyordu. Genç kadın mektubu alırken soruyordu:

- Taaruzdan evvel yazılmış bir mektup mu? Öyleyse geç kalmış. Hasan Çavuş'un sesi çatallaştı:

- Taaruzdan evvel ne ki? Taaruzdan sonra yazdı... Kütahya'da hastahânedede...

Behice bağırdı:

- İhsan Bey mi?

- Ee!. Kim olacak ya?

- Hastahanede mi?

- He. Kütahya'da.

- Sağ mı?

- Evelallah bir şeycik olmadı, mermi burnunu alıp götürdü, sol yanağını deldi, başına dokunmamış ameliyat ettiler, şimdicek turp gibi sağlam!

- Sağ mı? Yaşlıyor mu? Şehit olmadı mı? Bir şeyciği yok mu? Çabuk söyle. Sağ, yaşıyor mu diyorsun? Hasan Çavuş söyle!

- He dedim ya, sağ, yaşıyor, bir şeyciği yok, Hasan Çavuş sana büyük müjde getirdi.

Şevket, titreyen ellerini ceketinin ceplerine sokarak sayısını bilmediği bir avuç kağıt parayı Hasan Çavuş'a uzattı ve genç kadın, yay gibi gerilen sinirlerinin kuvvetli bir feveranıyla kapıyı çarparak örttü.

Orta parmağını dişlerinin arasına sokmuş, bir elinde tuttuğu mektubun zarfına bile bakmağa cesaret edemiyerek felce benzeyen bir savsaklık içinde sallanıyor, Şevket'in yüzüne bakıyordu.

Genç zâbit ağır ağır başını salladı:

- Ben sana o zaman da söylememiş miydim? Kocanın şهادeti muhakkak değildi.

Sonra kendi kendine mırıldandı:

- Fakat sağ olduğunu ben de pek tahmin edemiyordum.

Genç kadın mebhût kalmıştı. Ağzı yarı açık duruyor, dudakları ve dili kıvıldamıyordu. Yüzü bir safra hücumuna uğrayarak şiddetli sarardı.

Şevket de susmuştu, bir aralık gözleri çocuğun yüzüne erişti; Mübeccel kaşları çatık, bakışları âteşin, yü-

zü kırmızı, kine benzeyen bir nefretle kâh Şevket'e kâh an-
nesine baklıyordu: - Babam sağ... diye mırıldandı.

Şevket'in sevkiyle yukarı odaya çıktılar. Bütün eş-
yalar kaldırılmış, bir kaç sandalye bırakılmış, yolculuk
denkleri odanın köşelerine yığılmıştı. Bu çıplak oda, orada
geçen yirmi günlük maceranın ansızın hafızaya dolan yakın
ve sıcak hatıraları, daha on dakika evvel yeni ve büsbütün
başka bir hayata hazırlık, yeni ve büsbütün başka bir kara-
rın heyecanı, sonra bu tahavvül, bu garip haber, İhsan Bey'in
ba's ü ba'd-el mevti onları alıktırdı. Behice, ne Şev-
ket'in ne Mübeccel'in yüzüne bakabiliyor, gözlerini kopa-
rılmış levha izleri taşıyan çırılçıplak duvarlarda gezdir-
dikçe onları yıkılacakmış gibi kendi üstüne eğildiklerini
sanıyor, sık sık nefes alıyordu.

Genç zâbit kendisinden fazla buhran içinde yanan Be-
hice'yi teselli için ona doğru birkaç adım attı, kollarını
uzattı, fakat âşığının der-aguşunu artık bir cinayet kadar
melun bulan kadın, haşyetiyle silkinerek bir adım geriye
kaçtı ve bu sadmaya dayanamıyarak bir sandalye üstüne çök-
tü, kendinden geçti.

Bu sefer kendine gâlişi çok güç olmadı, fakat gözle-
rini açar açmaz onu şiddetli bir sinir herc ü merci yaka-
ladı. Avucunda, hâlâ zarfı açılmayan mektubu sımsıkı tutup
buruşturarak, yumruklarını dizlerine vuruyor, bir sancıya
tutulmuş gibi ıstıraplı hareketlerle yerinden sıçırıyordu.

Şevket, mektubu onun elinden almak için epey güçlük
çekti:

- Canım, Behice, anlamıyorum, ver şu mektubu... Diye
ısrar ederken, kadın kısa ve katî cevaplar veriyordu:

- Hayır olamaz... Bu mektubu dinlemeye tahammülüm
yok... Vaziyet çok müthiş.

Şevket, askerî bir hareketle kadının elinden zarfı
çekti ve biraz da sitem eder gibi hayretle söyledi:

- Pek tuhaf şey... Kocanın fena haberini duyduğun gün bayıldın; şimdi onun sağ olduğu haberini aldın gene kendinden geçiyorsun.

- Ne söylüyorsun, Şevket, ne söylüyorsun? Asıl kara haber bana bu akşam geldi, asıl onun sağ olduğunu öğrendikten sonra ben mahvolmuş kadını. Bunu anlamıyor musun? Onu ben yok biliyordum, onun için gözyaşı döktüm, hıçkırdım ve kalbimde bir erkeğin boş bıraktığı yeri sen kaptın, sen, sen sen... Ben artık arkadaş, koca, âşık, erkek seni biliyordum. Tabur kumandanı İhsan Bey yoktu, sen vardın; benim her tarafımı saran kollar, senin kollarındı; yalnız bana değil, Mübeccel'e de onun yokluğunu ben unutturdun, biz, ana kız, gönüllerimizi sana verdik. Böyle bir zamanda yalnız vücudunu değil hatırasını da öldürdüğümüz bir adamın sağ olduğunu öğreniyoruz. O adam sağ, o adam... Fakat o adam şimdi bana yabancı... O adamı sen ve ben, ikimiz öldürdük. Nasıl dirilebilir? Söyle... Ne yapabiliriz? Söyle... Ben senden başkasının olamam, ben senden başkasının değilim, bundan sonra nasıl, ne hisle yaşayabilirim? Söyle!

Genç kadın, Şevket'in ellerini çekiyor tekrar ediyordu:

- Söyle! Söyle! Söyle!

Şevket sustu. Büyük teheyyüçlerini zaptetmeye çalıştığı zamanlar yaptığı gibi, dişlerini sıkıp çene kemiklerini hafif oynatarak elindeki zarfa bakıyor, onu açmak için cesaretini toplamaya çalışıyordu.

Birdenbire zarfı yırttı.

Mektup, " Vefâkâr karıcığım, " hitabıyla başlıyordu. Dört mektup, içli dışlı sık yazılarla doldurulmuştu. Şevket, bir satır okumadan mırıldandı. "Çok uzun". Fakat Behice'nin ısrarıyla, ışığın önüne giderek, bütün mektubu yüksek sesle okudu.

İhsan Bey, ibtida, Kütahya Hastahanesi'nde, eskisi

gibi sâpasâğlam, eskisi gibi "yirmi Yunanlıyı parmaklarımla öldürmeye hazır" kanlı canlı olduğunu ve yeni bir harbe girmek arzusuyla bir kaç ay daha Anadolu'du kalacağını haber veriyor, sonra, birkaç sahife, taarruzun "mahşer-âsâ" kar-kunç sahnelerini tasvir ediyor, bir şarapnal parçasının bur-nunu nasıl söküp götürdüğünü bildiriyor ve o zaman bir ölüm heyecanı geçirdiğini gizlemiyordu. Nihayet, Şevket'e rakt gelişini anlatıyordu: " O sırada yanbaşımın sallana sallana bir asker geçtiğini görerek gücüm yettiği kadar feryat ettim. Asker de galiba yaralıydı, zahmet çekerek üzerime doğru eğildi, ben de ona dedim ki: Oğlum... İstanbul'da bir karım, bir de çocuğum var... Fırka kumandanına söyle onları tesellisiz bırakmasın! Zavallı asker kimdi? Nereye gitti? Bilmiyorum. Belki yaralıların arasına düştü kaldı, belki de bir daha ayağa kalkmadı." Şevket'le Behice yüzyü-ze bakiştılar. Her ikisi de gizli tesadüflerin oynadığı bu oyun karşısında hayretten boğulmuş gibiydiler, her ikisi de mektup sahibine karşı işledikleri günahın ağır baskısı altında uyuşmuşlardı.

Susuyorlardı. Artık bakışmaktan da korkarak, biri lambanın etrafında uçan pervaneye, öteki mektup kâğıdının bir köşesine gözlerini dikmiş dalgın halsiz duruyorlardı.

Şevket kâğıdı katladı, itina ile zarfın içine koydu, ağır ağır odanın ortasına doğru yürüdü, durdu. Başını göğsünün üstüne sarkıtmıştı. Gözleri, çatık kaşlarına doğru kaymış, dudakları öne uzanmıştı. Kuvvetli aldığı nefes, odada en fazla sestiyordu.

Başını yükseltti ve Behice'ye çevirdi. Genç kadın da yakın bir hadisenin hiss-i kabl-el vukuuyla müteheyyic başını Şevket'e döndürerek ürkek ve mütecessis gözleriyle ona bakıyordu.

Şevket hazırol duruşuyla avuçlarını kalçalarına yapıştırmak, resmî söyledi:

- Kararımı verdim, Behice, hiç itiraz etmeyeceksin.

Zaten başka türlü harekete de imkan yok. Yarın Kütahya'ya hareket ediyorum, sen burada kalacaksın, ben İhsan'ın yanına gideceğim. Ona cephede yaralı iken rast gelen zâbit ben olduğumu bildireceğim. İstanbul'a gider gitmez ailesini bulduğumu ve elimden geldiği kadar teselliye çalıştığımı söyleyeceğim. Fakat...Hepsi bu kadar, ondan sonra, büyük bir cürümden dolayı, hizmet-i şâikaya atılan bir kürek mahkûmu gibi, kendimi ordunun çetin işlerine fırlatacağım. En tehlikeli vazifeleri üzerime alacağım ve yeni bir tarruz çıkarsa, düşmanla ön safta vuraşacağım. Bir şeyi iyi bil: Ben seni çok sevdim. Bunu sana hiç bir riyaya mecbur olmadığım şu saniyede yeniden söylüyorum. Ben seni çok sevdim, sensiz kalmaya tahammül edeceğimi ummuyordum. Kocana karşı da içimde sert bir utanç var. Onun yanında onun gibi, yalnız memleket için yaşamak ve çalışmaya, bu dakikadan başlayarak, azmediyorum. Yeni bir harpte, kocan ve ben, ikimiz de sağ kalırsak, benim için büyük felâket. İkimizden kim sağ kalırsa sen onunsun. Vedâ için elini uzatma, yerinden kalkma, beni sakın kucaklama, günahkâr etlerimiz birbirine değmesin. Gürültüsüz ayrılalım. Düşün ki yapılaşacak başka hiç bir şey yoktur, hiç.

Genç zâbit, topukları üstünde geri dönerek, azimkâr bir hareketle kapıya doğru iki adım atıyordu. Behice, bir yeri koparılmış gibi acı bir çığlık bırakarak ileriye koştu ve Şevket'i omuzlarından tutarak haykırdı:

- Gitmeyeceksin!

Genç zâbit, azminin şiddetini kaybetmeyerek durdu ve hâkim bakışlarını kadının gözlerine dokundurdu.

Behice, hiç eksilmeyen bir galeyana tekrarladı:

- Gitmeyeceksin!

Şevket, ona dağılmış mantığını toplatmak için bir kelime daha söylemek kararıyla ağızını açarken, Behice meydan bırakmayarak, bir kere sevdikten sonra artık aklın da, vicdanın da fermanını tanımayan bir dul kadın çığlığıyla bağırdı:

- Gitmeyeceksin! Hayır! Hayır! Hayır!... Artık benim evim, barkım, kocam, çocuğum yok; artık benim her şeyim dağıldı; etrafımda hiç bir şey görmüyorum, hiç bir şey... Etrafım karanlık, siyahlıklar içinde yalnız seni görüyorum, anlıyor musun? Yalnız seni görüyorum. Sen de gidersen ben bu uçurumda yalnız kalamam, batırım, boğulurum, bunu aklında tut, sağ kalmam, kendi kendime erir, çürürüm. Hodbinliği bırak, gitmeyeceksin.

Kadının bu köpürüşü karşısında, Şevket'in iradesi bir an için zaaf geçirdi.. Genç zâbit, hâkimiyetini kaybederek, yalvaran bir sesle mırıldandı.

- Behic! Behic... Kuzum... Beni düşün, ahlâkî vazifemi düşün, vatanî vazifemi düşün.

Genç kadın, ayaklarını yere vurarak, Şevket'i omuzlarından sarsarak, onu ve kendini paralamak istiyormuş gibi dehşetli bir taşkınlıkla bağıırıyordu:

- Hayır, artık vatan için bir kadını öldürmeyeceksin, vatan için bir çocuğu öksüz bırakmayacaksın, bunu sen yapmazsın, senin anlayışın var, sen bunu yapmayacaksın. Vatan için ben altı sene aşksız, himayesiz kaldım. Vatan için bu çocuğun benzi soldu. Gözlerine öksüz bakışı doldu. Vatan için ben kocasız yaşadım, fakat aşksız yaşayamam, kalbsiz yaşayamam, anlıyor musun? Mâdem ki göğsümü yarıp kalbimi sökemezsin, mâdem ki o var, çarpıyor, senin için çarpıyor, onu bırakıp gidemezsin, gitmeyeceksin, gitmeyeceksin!

Behice, yırtıcı bir galeyanla üstüne doğru atıldıkça, genç zâbit, verdiği âteşin kararın soğumasından karkarak yavaş yavaş kapıya doğru çekiliyordu. Kapının eşğine kadar gelince birdenbire genç kadının bileklerini tuttu, çekti ve onu göğsünde eritir gibi sıkarak titreyen sesiyle söyledi:

- Behice, seni seviyorum, fakat yarın sabah hareket ediyorum. Şiddetli bir silkintiyle onun ellerinden kurtuldu, odadan ve evden sanki bir anda çıktı.

Genç kadın, odanın çıplak ve türlü döşemeleri ortasında yüzü koyun yere kıvrılarak, bir saat hıçkırdı.

" 4 "

Şevket, İzmit'e gidinceye kadar kendini zaptedemedi. Hiç bir yerde, bir saniye duramıyor, kamaradan güverteye, kaptan yerine, makina dairesine, büfeye, anbarların üstüne koşuyor, daracık bir kafeste hapsedilen büyük bir kuş gibi kendini oradan oraya vuruyordu. Birçok defalar, vapuru durdurarak bir sandalla gerisin geriye dönmek, Behice'ye gitmek, onun ayakları dibine sırnaşık bir civan gibi çömelerek inlemek istemişti. Saraçhanebaşı'ndaki evin kaynayan hatıralarından başını kurtaramıyor, bir maden gibi kızmış kafatasını avuçları arasında sıkıyordu. Ömründe hiç bir kadını bu kadar içinden, bu kadar derin bir ibtilâ ile sevmemişti. Belki de bu birinci aşkıydı ve ebedî hislere artık daha fazla inandığı için, belki de birinci ve sonuncu aşk.

Saraçhanebaşı'nın küçük evini, küçük kızını, Fatih Kemerlerini, Behice'yi onun bir rahibe sükûn ve tevekkülüyle durulmuş, tortusuz ve lekesiz, açık ve dosdoğru bakan tertemiz gözlerini, incecik ve nağmeli sesini unutmuyordu. Bu kadın İstanbul'un hücrâ yerlerine batmış mahallelerden birinin harebesinde, bir tabur kumandanı tarafından düşürülmüş ve unutulmuş kıymetli bir cevherdi, Şevket onu bulmuş, yerden almış, güneşin bin inikasını emen taşlarını sildikten sonra göğsünün içinde en muhafazalı yere, kalbine asmıştı. Ona karşı çok meşru bir tasarruf hissi duyuyordu. Artık ahlâkî düşüncelerin hepsi ona gülünçtü. Amerika'yı bulan Kolómb gibi, insanlığın bu tanınmamış varlığını keşfettiği için hem gurur, hem de mâlikîyyet hakkını kazanıyor ve o kadının ismi yanında kendi adının anılmasını istiyordu. Fakat neye yarar? Vapur Karamürsel önlerine geldiği zaman İstanbul'u ve Adaları gökten yere abanan bir sis yığını altında buldular.

Şimendiferin sarsıntısı içinde, Şevket yakın mâzi-

nin tahakkümünden kendini biraz kurtararak Anadolu'ya ve oradaki vazifelerini biraz düşünebildi. Vagonda bir iki zâbit arkadaşına rastladı. Onların cephe hikâyeleri Şevket'i oyallıyordu.

Fırka karargâhı Kütahya'da idi. Zâbitler de oraya gidiyorlardı. Bir tanesi Şevket'le beraber aynı taburda harbettği için, İhsan Bey'in bir harikasını anlattı. Tabur kumandanı burnuna şarapneli yemezden evvel düşmanın ağır toplarla döğdüğü bir tepeye tek başına çıkarak, Yunanlıların taarruz istikâmetlerini anlamıştı. Bu haberi fırka kumandanına o zâbit göndermiş ve iddiasına göre İkinci İnönü'nü kazandıran da bu olmuştu.

Zâbitlerin hepsi, Şevket'le beraber, Kütahya'ya geldiler. Genç zâbit hemen İhsan Bey'i aradı, ve onu karargâhta hummalı bir didinme içinde buldu.

İhsan Bey'in burnu yok, bir deri parçasıyla yamanan üst dudacı azıcık çarpılmıştı, sert ameliyat demirleriyle hırpalanan suratında, gözler, o eski cesur, keskin, dîmdik bakışlı gözler, bir şarapnelin rüzgârından yılmak şöyle dursun, yeni bir cüret almış gibi hâlâ cesur, keskin, dîmdik bakıyor, burun yerinde kalan iki delik, kuvvetli bir göğüsten gelen derin nefeslerle kabarıp sönüyordu.

Şevket'i görür görmez İhsan Bey sevinçle bağırdı:

- Vay! Arslan, geldin hâ.. Aferin, âferin, bunu beğendim... İstanbul'a gidip de izni biter bitmez buraya koşanlar sayılıdırlar. Hele sen yaralanmışsın da hâ?.. Nereden? Omuz mu? Sakatlık var mı? Eh! Demek yine mavzeri omuzlayabileceksin! Aferin!

Şevket'in elini kıracak gibi sıkıyordu. Genç zâbit, odadaki yabancılara bakarak mırıldandı:

- Yüzbaşım! Sizinle biraz hususi görüşmek istiyorum.

Odadakiler Şevket'le İhsan Bey'i yalnız bıraktılar. Tabur kumandanı, dâima o babâyâne, laubâli edasıyla soruyordu:

- Hususi ne imiş bakalım! Parasız mı kaldın? Maaşını almadın ha?..

- Hayır yüzbaşım. Azıcık sabrediniz. Size daha mühim bir şey söyleyeceğim.

- De bakalım.

Şevket durakladı. Saf bir adam olmakla beraber müdekkik İhsan Bey'e İstanbul hikâyesini muvaffakiyetle anlatmak için zihninde başka yollar arıyordu. Tabur kumandanına sordu:

- Cepheyi hatırlıyor musunuz, İhsan Bey?

- Dünkü gibi aklımda.

- Vurulduğunuz dakikaları hatırlıyor musunuz?

- Dünkü gibi aklımda.

- O sırada... karşınıza... bir asker geldi... siz ona birşeyler söylediniz... onu da hatırlıyor musunuz?

İhsan Bey'in cesur gözleri donuklaştı, sesi hafifçe kısıldı:

- Hatırlıyorum. O zaman öleceğimi zannettim de o askere bazı vasiyetlerde bulundum.

Şevket, utancını gözleyip gururunu göstererek sesini yükseltti:

- O asker benim! İhsan Bey.

Yüzbaşı ibtida epeyce hayret etti, Şevket'in yüzüne baktı, sonra, her hâdiseyi tabii karşılamaya alışmış adamlara mahsus bir kayıtsızlıkla başını salladı:

- Sendin, ha...Memnun oldum. Ben seni ölümler arasına düştü kaldı sanıyordum. Eee.. Ne yaptın bakalım? Vasiyetimi yerine getirdin mi?

"Vasiyetimi" derken gülüyordu, hâzin şeyleri gülünç bulmak âdetiydi. Şevket, ciddi bir tavırla cevap verdi:

- Evet yüzbaşım, âilenizi gördüm ve mektubunuzu alıp sağlığınıza öğreninceye kadar onları teselli ettim.

Şimdi çok iyidirler. Bilhassa ellerinizden öperler. Yavrunuzun da sıhhati iyi. Çok zeki, çok hassas bir çocuk.

Şevket bunları titreyerek söylüyordu. Kumandanın daha fazla taferruata muhtaç olduğunu hissederek âilesini nasıl gördüğünü uzunca anlattı.

İhsan Bey, bu hikâyeyi daima aynı kayıtsızlıkla dinliyor, arasıra gözlerini kırparak bazı eski şeyleri hatırlıyormuş gibi, "ha... ha..." deyip gülüyordu. Şevket'in hikâyesi bitince, tabur kumandanı bir müddet sesini çıkarmadı, ona uzun uzun baktı, sonra bir "vallahı" diyerek başladı:

- Evlat, sen şimdi bunları anlatıyorsun ya, bana hiç tanımadığım kimselerden bahsediyormuşsun gibi geliyor. Ailemi o kadar unuttum. Çocuğumun yüzünü hiç hatırlamıyorum. Taarruzdan evvel bir fotoğrafını bir mektupla almıştım. Onu da kaybettim. Vallahı, bu tuhaf bir şeydir. Şevket Bey, ben kaskatı, vurdum duymaz bir herif değilim.

- Estagfurullah, siz...

- Sözümü kesme! Bütün hayatımı orduda geçirdiğim için kalbimi cephelerden birinde düşürdüğümü zannedersin. Hayır! Ağır top bataryalarımızın bir tabur düşmanı yere serdiğini göz kırpmadan seyredirim, fakat bir çocuğun burunu kanamasına yüreğim dayanmaz. Böyle olduğu halde, ne dersin, aile hissini unutmuş gibiyim. Onlar orada ne yapıyorlar? Çocuk benim için ağlıyor mu? Karım çok mu hasretimi çekiyor? Hiç düşünmüyorum. Yalnız gönderdiğim paraları muntazam alıp almadıklarını merak ediyorum. Ben de sağ olmalarını istiyorum. Bu ikisine emin olduktan sonra üst tarafına ehemmiyet verdiğim yok.

Şevket, biraz cesaret göstererek bir düşünce ileri sürdü:

- Fakat... Yüzbaşım... Üst tarafında da merak edilecek çok bir şey kalmıyor... Bendeniz, şöyle bir lâmelif

miktarı ailenizle temas ettim. Refikânız hanımefendi, çok muhterem, çok vakûr, çok ciddi bir kadın.

İhsan Bey, ameli bir adam ciddiyetiyle başını salladı:

- Öyledir. Yahut... Onu son gördüğüm zaman öyledi. Bu noktayı da çok düşünmüyorum. Kadınların öyle kolay kolay fenalık yapacaklarına akıllım ermez. Orduda İstanbul aleyhinde kötü rivayetler var. İstanbul şöyle bozulmuş, şöyle çığırından çıkmış, sinemalar, tiyatrolar adam almıyormuş, Türk karıları ecnebilerle dans ediyorlarmış, fuhuş umûr-ı tabiiyye sırasında geçmiş diyorlar. Ben hesaplı bir adamım. Uzaktan gelen haberlerin, mesafe katettikçe, kartopu gibi yavaş yavaş büyüdüğünü, evvela bir küçük yuvarlak iken, sonra koskocaman bir balon olduğunu bilirim. Bu rivayetlerde çok mübalağa vardır. Esasen bunu söylemek istemiyordum. Lakırdının istikameti şaştı. Yani, demek istiyorum ki bende aileme karşı, öyle, taşkın bir muhabbet yok. Bunun sebebini ben çok düşündüm ve buldum.

- Arkadaşlara söylemişimdir ya, sana da anlatayım. Ben anasının karnından asker elbisesi ile çıkmış bir herifim. Göbeğim sanki cephede kesilmiş, sanki pek iştihâlı bir şeymiş gibi harp etmeğe doyamıyorum. Ayıp değil â, bir mitralyöz sesini, en güzel musıkîye tercih ederim. Cephede yediğim peksimetler, kuzu dolmasından fazla bana tatlı gelmiştir. Çadırlarla dolu bir harp meydanına bakmak tiyatro seyretmekten fazla hoşuma gider. Gökyüzünde bir düşman tayyaresinin attığı fişeklerin aydınlığı, donanmada yakılan havaî fişeklerinden fazla beni eğlendirir. Kendimi medhetmek için söylemiyorum; vallahi, nimet çarpsın, ömrümde hiç bir gün harbe kokku ile girmedim. Evelallah, vücudumda altı kurşun yeri var, bir tanesi de burnumu alıp götürdü, fakat yâne ben, benim.

İhsan Bey, ifadelerinin sonunda alkol almış bir adam gibi, ansızın canlanmıştı. Harpten bahsederken gözleri büyü-

yor, "ben, benim" derken bir elinin dört parmağını göğsüne vurarak tok bir ses çıkarıyordu.

Şevket, samimi bir takdirle söyledi:

- Bütün bu meziyetler bir kahramanda bulunur.

İhsan Bey ayağa kalktı:

- Kahraman ne demek? Ben bunu anlayamıyorum. Şu sözü tarif edebilir misiniz? Ne demek, kahraman? Bir adam ki başkaları için fedâkârlık yapar, büyük fedâkârlıklar yapar, ona kahraman derler, değil mi? Öyleyse ben kahraman değilim. Harp etmek benim için fedâkârlık değil, zevktir, zevk! Ben, harbe girmezsem fedâkârlık etmiş olurum. Benim canımı bu yakar. Ben muharebenin tiryakisiyim.

Şevket, hayran bakışlarını İhsan Bey'den ayırmıyor, içinden de Behice'nin "benim en büyük rakîbim vatandır" demesini hatırlıyordu.

İhsan Bey birdenbire parladı.

- Eğer bu domuzlar, sonbahara doğru bir taarruz daha yapmazlarsa benim hâlim harap! Çünkü bizim ordu henüz taarruz edecek halde değil. Yunan'ı bekliyoruz. Eylülle doğru bir boy ölçüsü daha almak istediklerini öğreniyoruz. Vallahi, dinim hakkı için söylüyorum, eylüle kadar ben ölü gibi yaşayacağım. Ancak o zaman kendime geleceğim. Askersin, bu hissin ne olduğunu anlarsın be evlat...

Tabur kumandanının bu coşkunluğu, Şevket'e de sirâyet ediyordu. O da bir an için, kalbinde şiddetli bir mücadele aşkı duydu:

- Sâhi, yüzbaşım, harp nefis bir şeydir! Diye mırıldandı.

İhsan Bey, Şevket'i kolundan yakalayarak bağırdı:

- Vallahi iyi söyledin: Nefis! Çok doğru, nefis, nefis! Harp nefis bir şeydir, nefis!

Bu kelimeyi kendi kendine bir kaç defa tekrarladı.

Sonra, büyük bir müjde veriyormuş gibi Şevket'in kolunu sevinçle sıktı:

- Eylülle hazır olalım. Ben yine sizin taburda kalacağım. Fakat bazı zâbitanı tensik ediyorum. Şöyle... mükemmel, saçme bir tabur yapacağım. Düşün, en iyi talim görmüş, arslan gibi efradı yanyana bir toplarsam, yürekli zâbitandan ayırırsam vur abalıya! Yürü! Vallah billah kahbenin avradını belleriz, be! Hey!

İhsan Bey öyle bağırıyordu ki içeri giren arkadaşlarından bini kapının eşiginde, tabur kumandanına bakakaldı, sonra, mütereddid adımlarla ilerleyerek mırıldandı:

- Bu ne keyif İhsan'cığım? Ne oluyorsun?

Şevket dışarı çıktı. Akşama kadar zâbit arkadaşlarıyla üst üste cigara içerek belki yüz defa:

- İhsan Bey yaman adam, dedi.

"5"

Bütün orduda bitip tükenmeyen bir faaliyet vardı. İkinci İnönü'nden sonra, Yunan'ın kuva-yı külliye topladığı, İngilizlerden tayyare, tank aldığı, büyük bir taarruza hazırlandığı rivayetleri uçuşuyordu. Bütün bu haberler, efradın ve zâbitlerin galiba ihtiraslarını gıcıkıladı. Geciken emirlere hiddet edilecek kadar, herkeste çalışmak arzusu vardı. Menzillerde geceleri üç saat bile uyunmuyordu. Erkân-ı Harbiye reisinin uykusuz ve aç, gündüz gece, kıtaları teftiş edişi, en uzak malzemenin bazen çabuk yetiştirilişi, manevî kuvveti çoğaltıyordu. Cephelerde en sarî his, ümittir. Nitekim aksi olan yeis de öyledir. Düşmanın maddî yüksekliği göz korkutmuyordu. Bazı ricatlerden sonra bile galebenin Türklerde kalacağına herkes inanmıştı.

İhsan Bey'in taburunu evvela menzile gönderdiler. Karargah daima Kütahya'da idi. Şevket bu aylarda, kumandanına bir köle gibi çalıştı. Onun her emrini yerine getirdikçe, günahlarından bir kısmından sıyrıldığını tevehhüm ediyor ve böyle teselli buluyordu.

Fırka Afyonkarahisar'a geçti. İhsan Bey'e hususi olarak fırka kumanlığı teklif edilmişti; "Ben taburda daha iyi işe yararım. Çünkü orada düşmana daha yakınlım!" cevabını verdi. Bu sözü fırkada darb-ı mesel gibi dolaştı.

Behice'den üç defa kısa mektuplar almıştı. Uçünde de kadın, hayatın âdi teferruatından bahsediyor, "hasta ve muhtaç degiliz" diyor, her vaktinin tersine düşünce ve duygularını gizliyor, her mektubun sonunda da: "Şevket Bey'e, beni hayatımda en çok teselli eden o zâta derin, nihayetsiz, âdeta canımdan kopan teşekkürlerimi söylemeyi sakın unutma, İhsan!" yazıyordu.

Tabur kumandanı bu satırları Şevket'e her defasında göstermişti.

Genç zâbit, Behice'ye mektup yazmak iştiağıyla titriyor, halbuki bu günah arzuya daima galebe ediyordu. Menzilin hummalı faaliyetleri bile Şevket'in hayalini Behice'den kurtaramamıştı. Zamanın ve mesafenin büsbütün ateşlediği en kuvvetli aşk ibtilâsıyla onu seviyordu ve garip değil mi, en büyük tesellisi de İhsan Bey'le birlikte, Behice'den bahsetmektir. Ne yapıp yapıyor, tabur kumandanının ailesine âid hatıraları tazeliyerek ona Bahice bahsini açtırıyordu. İhsan Bey'e karşı en ufak bir kıskançlık duymuyordu.

Bu tehlimeli aşkın sonu karışık değildi. İki neticeye de Şevket kendini alıştırmıştı: Taarruzda ya İhsan Bey yahut o sağ kalacaktı. Ölümün şemsiyesi kimin başına açılırsa, o Behice'yi kaybetmiş demektir. Şevket bu korkunç piyangoya razı oldu. Fakat...ya ikisi de sağ kalırsa? Şevket bu ihtimali nedense pek az buluyor ve ona cevap aramağa yanaşmıyordu. Hem de sırası gelirse, ölümü böyle bir yaşayışa tercih edecekti. Bu aşk, Şevket için ya pek büyük bir saadet, ya pek büyük bir felâketle bitmesi istenen kızgın ibtilâlardan biriydi.

Taarruza başlandı.

Erkân-ı Harbiye zaman tayininde yanılmamıştı. Yunanlılar, cenahlarda ibtidâ keşf-i taaruzîlere başladılar. Daha bu ibtidâî yürüyüşlerde bile, malzemece bizden yükseklikleri anlaşılıyordu. Kumandanların hepsi, bir düşüncede birleştiler: Bu taarruz çetin olacaktı.

Ve çetin oldu. Karahisar'ı hedef yapan Yunan Kıtaâtı bizim ordu için israf sayılacak bir mebzûliyetle mermi, cephane harcıyarak ileri sarkıyorlardı. Öteki cenahın savleti de bundan farksızdı. İlk anlarda anlaşıldı ki düşman, silah ve mühimmatca zengindir, iki İnönü'nde aldığı derslerle, ordusunun yüreğine manevî kuvvet dolduramayacağını anlayınca, sırtına mükemmel tüfek ve fişenklğine bol kurşun yerleştirmişti. Topu da, mitralyözünü de, cephane ve kayyaresi de öyle.

Ihsan Bey'in mensûp olduğu fırka, taarruzdan kısa bir müddet sonra, Afyon'u tahliye emri aldı. Bu haber, tabur kumandanının beyninden vurmıştu. Kahraman ısrar ediyor:

- Tahliyeye lüzum yok, ben bir taburla şenri müdafaa ederim, diyordu.

Tehlike yalnız garb cephesi için değil, bütün cephe için büyüyordu. Yunan Erkân-ı Harbiyesinin maksadı belliydi: Sol cenahımızı parçalayarak, Kütahya'yı ele geçirdikten sonra, Eskişehir'i çevirmek ve düşürmek istiyor.

İlk ricat felâketlerini, bu meşûm netice takip etti. Fakat Yunan Erkân-ı Harbiyesi, Kütahya'yı da Eskişehir'i de aldıktan sonra bile en büyük gayesine eremiyordu: Türk'e bozgun verdirmek! Türk'ün yalnız maddî değil, manevî kuvvetlerini de paramparça etmek! Bu mümkün olmadı.

Eskişehir'in düşüşü hâceri, orduda müteaffin bir karaduman gibi yayılmış, yüzleri ıstırabla buruşturmuştu; fakat bunun da, hatta Ankara'nın da, hatta bütün Anadolu istilâsının da "kat'î netice" olmadığını herkes biliyor, intikam saatinin birgün, bir saat, bir dakika hatta bir sa-

niyede çalar çalmaz, bankerleri üç dakikada iflâsa götüren büyük kumarlar gibi düşmanı da geldiği yerlerden haşyetle geriye döndürüceğini herkes hissediyordu.

Sakarya'ya kadar devam eden ihtiyarî ricate orduda yalnız bir kişi aleyhtardı: İhsan Bey! O, hep aynı düşünceye ısrar ediyordu:

- Ricat etmeyelim, buzguna uğramayız. Yahu... geriye gide gide bu heriflerle muharebeyi nerede kabul edeceğiz?

Halbuki İhsan Bey'in bilmediği korkunç bir hakikat vardı: Türk Ordusu, Sakarya'ya kadar ricat ettiği zaman, tam mevcutlu iki fırkadan fazla değildi; yani, ancak yirmi yirmibeş bin nefer! Yunanlılar bunun yedi sekiz misli adetle, cephaneyle, topla tüfekle ilerliyordu!

Ordu mukabil taarruza geçtiği gün, İhsan Bey, çadırda sevincinden Şevket'i kucakladı.

- Evlat! İşte şimdi yaşamağa başlıyorum. Allah'tan bir dileğim var: Serataların çil yavrusu gibi kaçıştıklarını bir göreyim, ondan sonra canımı alsın, vallahi bu ricat canıma tak dedi.

İhsan Bey, bu sözleriyle, bütün ordunun Allah'tan dilediğini ifade ediyordu, bütün ordu, Anadolu'nun karnına düz tabanını basan uğursuz efüz ayaklarının kırılmasına mukabil Allah'a canını adanmıştı. Bir evliyaya adanan mumun, bir türbe parmaklığına asılan iplik parçaları, bu can kıymetsiz değildi. Bütün ordu Sakarya sularında Yunan leşlerinin sürü sürü akıp gittiğini görmedikçe yaşamaktan hiç bir tat duyamayacağını biliyordu. Tüfekler ve kalpler aynı şiddetle ateşlendiler ve bu yirmi bin kişilik çıplak ordu, Yunan'ın yüzbinini ürküttü.

Mukabil taarruza başladığı zaman, İhsan Bey, eski iddiasında oldukça hak kazanmıştı.

Mensub olduğu fırka, nehrin öte tarafında Yunan'ın tam mevcutlu fırkasını birden kovallıyordu.

İhsan Bey, o saatlerde, sevincinden ağlıyor, bağırıyor:

- Afyon'a, oradan İzmir'e kadar gideceğiz!

Ah İzmir, ah. İzmir, hemücük ve zâbitin ruhunda Allah'ın vadettiği cennetinden daha güzel yer idi. Oraya her Türk bir cenaze olarak bile girmeye razıydı.

Fakat, Yunanlılar, (...) tepesini tuttular. Fırka tereddüte düştü. Biraz daha ilerlerlerse, tepeden bir ağır top ateşi altında bir tek nefer sağ kalmayacağı muhakkaktı. İhsan Bey, daima ileri hareket istiyordu:

- Ben taburumla o tepeyi alırım! dedi. Fakat fırka ileri hareketi muvafık bulmadı.

Gerçi düşmanın da tepeye ayırdığı kuvvet bir iki taburdan ibaretti. Top çıkaramamıştı. Yalnız bir makineli tüfek işliyordu. Fakat istikbal hem karanlık, hem de ordunun mecmûu için tehlikeliydi. Fırka kumandanı, İhsan Bey'in ayacağına gitti:

- Hazret! dedi. Müşkil vaziyetteyiz, ricat çok fena, ileri hareket çok tehlikeli. Senin taburuna bir iş düşüyor.

İhsan Bey sükûnetle cevap verdi:

- Ricati kabul etmem.

- Hayır, ricat değil. Şimdi saat altıyı çeyrek geçiyor. Akşam karanlığı basmak üzere. Yarım saat sonra taburu alırsın. Hayvansız ve ağırlıksız yola çıkarsan efradı yüzü koyun yürütürsün. Düşmana çaktırmadan tepenin eteğinde (...) Köyüne gidersin. Vakit gecedir. Sabaha kadar köyde bekleyin. Şafak sökerken tepeye bir süngü hücumu yapabilirsin, arkandan yetişiriz. Yoksa ricat.

İhsan Bey kaşlarını çattı. Bu teklifi kabuledip etmemeyi düşünmüyordu. Plânın neticesini hesaplamıştı. Makina gibi elini uzattı ve fırka kumandanının elini sıktı:

- Güven bana! dedi.

Yarım saat sonra taburunu aldı, yürüdü.

Sonbahar akşamlarından biriydi. Üstünde Büyük İskender, Cengiz, Tatar, Selçuk Türkü, Yıldırım Bayezid, İstiklâl ordularının kan boşalttığı sarı Anaolu toprağı, hiç bir harikulâde mâçera görmemiş gibi sakin, ıssız, bomboş yaylalarda, güneşin sarı ışıklarını yutarak uzanıyordu. Tabur kumandanının her emrine koşan Şevket, bu sessiz yürüyüşü bir gezinti sandı ve harpte olduğunu bir an için unuttu. Hep yüzü koyun ve bir timsah gibi toprağa sürtüne sürtüne gildiği halde, Şevket, azıcık başını kaldırıyor ve nâmütenâhi yaylalar üzerine çöken sonbahar gecesine hayran parran bakıyordu. Birdenbire, o tatlı geceyi evinin balkonunda, bahçesinde, geniş bir caddede, annesiyle, çocuğıyla, sevgiliysiyle kayıtsız, rahat, mesud karşılayan binlerce, yüzbinlerce, milyonlarca şehirliliyi aklına getirdi. Harpte bu tahayyül münevver zâbitlere pek sık gelir. Sanki hiç mücadelesi yokmuş gibi, şehir hayatının efsânevi sükûnu ve eglencesiyle harbin her saniyesi tehlikeli olup korkunç hayatının tezadı şiddetli göze çarpar. Genç zâbit, birçok defalar, renkleriyle biçimleri bozulmuş elbiselerden hangi milliete ait oldukları birdenbine anlaşılmayan Türk ve Yunan askerî cesetlerinin burun buruna yattıkları siperlerden atlarken, Fatih surları altında, Behice ile, aynı senenin ilkbaharını nasıl karşıladığı hatırlamıştı. Bu "hâl" kadar canlı mazinin hayaline kendini kaptırırken siyah gece tamamiyle bastırdı:

İhsan Bey tabura, gürültüsüz koşmak emrini verdi. Askerler, bir süngü hücumuna gittiklerini biliyorlarmış gibi sevinçle ileri atıldılar. Yüzü koyun gitmek de hepsini yormuştu. Yarım saatte ve tehlikesiz köye vardılar.

Tabur kumandanı, bütün efradı köyün mescidine soktu. Mihrabın yanındaki mumu yaktıkları vakit, titrek alevin ışığında melûn bir manzara sallandı. Askerler, lâin bir gölge görmüş gibi, ansızın kükreştiler: Mihrabın kemerinde, mu-

kavvadan acele yapılmış, büyük, siyah bir haç vardı. Merdivenlerinde, parçalanmış bir KUR'AN sahifeleri, darmadağınık basamaklara saçılmıştı. Neferler, secdeye kapanır gibi, yere eğildiler ve bunları toplamaya başladılar, fakat bir tanesi KUR'AN yaprağını burnuna götürdü ve hançer yemiş gibi, derin bir sancıyla: "Hıh!..." diye içinâ çekti. Elinde tuttuğu KUR'AN-I KERİM yaprağı üstüne, Yunan neferleri yestehlemişlerdi.

Camiin içinde bir feryad koptu. Bu haykırış bir tek bir uğultusundan daha manalıydı ve mumun titrek alevinde sapsarı çehreler, bogulmuş gibi, haşyetle şişti.

Hiç kimse şafağı beklemek istemiyordu. Hemen, derhal bir saniye durmadan süngü hücumu yapmak için, İhsan Bey'in dudaklarında bir küçük hareket beklediler.

Fakat tabur kumandanı, bir evliya heybetiyle, mihraba çıktı ve askere "Peygamber'in oğulları!" diye başlayan bir nutuk söyledi. Bir cümlesinde haykırıyor, öteki cümlesinde ağlıyordu. Nutkunu şöyle bitirdi:

- Oğullar... sabaha iki saat var. Sabrediniz, bu Kur'an'ın yapraklarını İzmir'in sularıyla temizleyeceğiz.

O hayalle, İzmir'in sularında, KUR'AN'ın yapraklarını temizlemek hayaliyle, şafak sökerken tepeye tırmandılar, Yunanlılar hâlâ farkında olmamışlardı.

Fakat, İhsan Bey'in emirlerine rağmen, efrad Allah! Allah! diye haykırıyordu. Bu sestten sonra düşman mitralyözünün sesi çıktı.

Taburun yarısını kaybederek, tepede Yunan efradıyla süngü süngüye karşılaştılar.

Yeni doğan güneş korkunç bir sahne gördü.

Dehşetli bir kükreyiş, isimsiz ve kelimesiz bir çığlık, parlayan süngülerin çatışmasından çıkan keskin, madenî bir şakırtı, kesilen bir uzvun, delinen bir yüreğin, çı-

kan bir gözün, parçalanan bir suratın acısıyla göğüslerden keskin bir haykırış fırlıyordu. Bazen, etrafına üşüşen sekiz on Yunan süngüsünün ortasında, can havliyle dört yanına süngü sallayan bir askerin, göğsünün ve başının birkaç yerinden alev gibi kan fışkırarak yere kapaklandığı görülmüyordu. Derhal ortalığı sıcak bir kan kokusu doldurdu.

Şevket, İhsan Bey'in yanından ayrılmıyor, onu boğuşan kâfileler arasına koştuktan menetmeğe çalışıyordu. Fakat bir an geldi ki, taburdan yirmi otuz kişi sağ kaldı, Yunanlılar iki misliydiler.

Süngü hücumlarında, kuvve-i maneviyye kırılır kırılmaz, mağlubiyetin pek çabuk, pek müthiş olduğunu bilen İhsan Bey, kendini unutarak, altı yedi kişilik bir Yunan kitlesi içinde çabalayan Türk neferlerinden birini kurtarmaya atıldı, fakat oraya varmadan hemcük yere yıkılmıştı. İhsan Bey yalnız kaldı, fakat, Yunanlıların içine sokuldu.

Şevket'in dehşetten gözbebekleri şişti. İhsan Bey'in orada sağ kalmayacağını, başının etrafında yıldırım gibi çalayan süngülerin arasında hemen yere düşeceğini anlıyordu. Fakat, dört Yunan neferinin korkudan dağıldıklarını gördü. Üç tane kalmıştı. Hemen ileriye fırladı, on adamlık yolda karşısına çıkan bir Yunan neferini lahzada yere devirdi ve süngüsünün ucundan kan damlayarak İhsan Bey'in yanına yetişti. Üç Yunanlı, tabur kumandanının etrafına çok yanaşmıyor, mütehevvir bir domuz gözü gibi patlamış kanlı, bakışlarla ona uzaktan saldırıyorlardı. Şevket, bu cehennemin içine atıldığı saniyede karnına giren bir süngünün dehşetiyle haykırdı ve yere yuvarlandı. Son bir teessüsle, başının üstünde çarpışan süngülerin gölgesine bakıyor ve büyümüş gözlerini İhsan Bey'den ayırmıyordu. Onu vuran Yunanlı, tekrar tabur kumandanına saldırmıştı. İhsan Bey'in üç Yunanlıyı birden önüne katarak sürdüğünü de gördü. Fakat birdenbire hissettiği keskin bir sancıyla karnı üstüne kıvrıldı, kaldı.

Beş on dakika sonra öteki taburlar tepeyi işgal etmişlerdi. Ortada bir tek Yunanlı bulamayan Türk askerleri yerde ölü ve yaralı yatan vatandaşlarının vücutlarını öpüyorlardı.

Yaralıları kurtarmak için, yeni gelenler, paramparça olurcasına çalıştılar. Sağ kalanlar içinde Şevket vardı, fakat İhsan Bey yok!

Meşhur tabur kumandanının cenazesi başında gözleri ıslanmayan kalmadı. Fırka kumandanı, sayılı vazife dakikaları arasında, İhsan Bey'e orada bir mezar yapılmasını emretti.

" 6 "

Şevket, perşembe günü akşamı, cuma gecesı, İstanbul'da Behice'nin dul kaldığı evin kapısını çaldı.

Genç kadın ona kapıyı açtı ve artık genç görünmüyordu. Kocasından evvel çocuğunu da kaybetmişti. Sağ kaldığını evvelce öğrendiği için, bu ziyarete şaşmadı.

Yaş gözlerle ona baktı.

Taşlıkta hiç bir kelime konuşmadan dakikalarca göz-göze durdular. Hâlâ, ikisinin de bakışlarında o ilk aşkın sıcaklığı duruyordu, fakat... kucaklaşmadılar.

Kadın, resmî bir tavırla, Şevket'i eskisinden daha harap misafir odasına aldı. Dışarıya çıktı ve bir baş örtüsüyle geldi:

- Beni bu akşam yalnız bırakınız! dedi.

Şevket bu emri derhal tatbik hazırlı gibi ayaga kalktı, fakat, gözlerinde keskin bir "niçin?" vardı.

Kadın izah etti:

- Bu akşam kocam için altıncı "YASİN"i okuyacağım.

Şevket, bir kelime söylemeden evden çıktı ve sabaha kadar, Behice'nin penceresi altında dolaştı.

Şehidin matemi bitinceye kadar birbirlerini görmediler.

Sonra, çok eziyet çeken insanların alâyişsiz merasimlerinden biriyle evlendiler.

SON